

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

(İSLAM HUKUKU BİLİM DALI)

**HİLÂFET ANLAYIŞININ ÇAĞDAŞ YÖNETİM MODELLERİ
İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cemal KONAKÇI

ŞANLIURFA - 2017

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

(İSLAM HUKUKU BİLİM DALI)

**HİLÂFET ANLAYIŞININ ÇAĞDAŞ YÖNETİM MODELLERİ
İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cemal KONAKÇI

Danışman:

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM

ŞANLIURFA - 2017

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 145230045 numaralı Cemal KONAKÇI'nın hazırladığı "Hilâfet Anlayışının Çağdaş Yönetim Modelleri İle Karşılaştırılması" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 09/03/2017 tarihinde, saat 13:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

09/03/2017

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof.Dr. Recep ÇİĞDEM

Üye

Prof.Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye

Yrd.Doç.Dr. Abdulbasit SALTEKİN

Bu Tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Müdür

23.5.2017

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarını, çizelge, şekil ve fotoğraflarını kaynak gösterilmeden kullanımı. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Cemal KONAKÇI
Öğrenci Numarası : 145230045
Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : İslam Hukuku
Başlık (Türkçe) : Hilâfet Anlayışının Çağdaş Yönetim Modelleri İle Karşılaştırılması

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen “Hilâfet Anlayışının Çağdaş Yönetim Modelleri İle Karşılaştırılması” adlı çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 14/02/2017 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 19’dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığımı, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14/02/2017
Cemal KONAKÇI

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım 14/02/2017

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, İslam tarihindeki “Hilâfet Anlayışı” ile “Çağdaş Yönetim Modelleri”nin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu çerçevede, İslam tarihindeki uygulamasıyla “Hilâfet Anlayışı” çağdaş yönetim modellerinden olan “Başkanlık-Yarı-Başkanlık ve Parlamenter Rejim Modelindeki Cumhurbaşkanı” ile tarihi gelişim, seçilme, görevden alınma/ayrılma, yetki, görev, sorumluluk ve kuvvetler birliği/kuvvetler ayrılığı temelinde ele alınmış; bu modellerin hilafet anlayışı ile benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur.

Latin Amerika’daki başkanlık sistemi uygulamaları ve Kuzey Afrika’daki özel ve yerel hilâfet uygulamaları, çalışmanın kapsamı dışında kaldığından incelenmemiştir.

Hilâfet, İslam siyasi tarihinin en temel meselelerinden biri olarak Hz. Peygamber’in vefatından Türkiye’de hilâfet makamının kaldırıldığı 3 Mart 1924’e kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu nedenle, hilâfet anlayışının çağdaş yönetim modelleri ile karşılaştırılması siyasi tarih ve anayasa hukuku açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamda rehberliğinden büyük ölçüde istifade ettiğim Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM’e teşekkürü bir borç bilirim.

Şubat-2017

Cemal KONAKÇI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: HİLÂFET	8
1.1. Hilâfet	8
1.1.1. Tanım.....	8
1.1.2. Tarihi Gelişim	12
1.1.3. Hilâfetin Gerekliliği	25
1.1.4. Halifenin Nitelikleri	27
1.1.4.1. İttifak Edilen Nitelikler	30
1.1.4.2. İhtilafı Nitelikler	32
1.1.5. Halifenin Seçiminde Etkili Olan Kavram ve Kurumlar	36
1.1.5.1. Bey’at.....	36
1.1.5.2. Şûra	37
1.1.5.3. Ehlü’l-Hal ve’l-Akd	39
1.1.6. Hukuksal Görüşler	40
1.1.7. Halifenin Görevleri	42
1.1.8. Halifenin Yetkileri	45
1.1.9. Halifenin Sorumluluğu	45
1.1.10. Halifenin Görevinin Sona Ermesi	46
1.1.11. Halifenin Azledilmesi.....	47
1.1.12. Hilâfetin Kaldırılması.....	48

1.1.13. Halifenin Yardımcıları	50
1.1.14. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme	51
2. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ YÖNETİM MODELLERİ.....	55
2.1. Başkanlık Sistemi	57
2.2.1. Tarihi Gelişim	59
2.2.2. Başkanın Seçimi.....	64
2.2.3. Başkanın Görevleri.....	66
2.2.4. Başkanın Yetkileri.....	67
2.2.5. Başkanın Sorumluluğu	68
2.2.6. Başkanın Görevinin Sona Ermesi	69
2.2.7. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme	69
2.2. Yarı-Başkanlık Sistemi	70
2.2.1. Tarihi Gelişim	71
2.2.2. Başkanın/Cumhurbaşkanının Seçimi	74
2.2.3. Başkanın/Cumhurbaşkanının Görevleri	76
2.2.4. Başkanın/Cumhurbaşkanının Yetkileri	76
2.2.5. Başkanın/Cumhurbaşkanının Sorumluluğu	77
2.2.6. Başkanın/Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi	78
2.2.7. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme	78
2.3. Parlamenter Sistem.....	79
2.3.1. Tarihi Gelişim	80
2.3.1.1. İngiltere	81
2.3.1.2. Türkiye	84
2.3.2. Cumhurbaşkanının Seçimi.....	85
2.3.3. Cumhurbaşkanının Görevleri.....	86
2.3.4. Cumhurbaşkanının Yetkileri.....	87
2.3.5. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu	89

2.3.6. Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi	90
2.3.7. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme	90
3. BÖLÜM: KARŞILAŞTIRMA.....	92
3.1. Tarihi Gelişim	92
3.2. Seçilecek Kişinin Nitelikleri	93
3.3. Seçim	95
3.4. Görev Süresinin Sona Ermesi	96
3.5. Görevler	97
3.6. Yetkiler	98
3.7. Sorumluluk.....	100
3.8. Kuvvetler Birliği/Kuvvetler Ayrılığı	101
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	107

KISALTMALAR

B.	:Bin (ibn)
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
D.	:Doğumu
DDK	:Devlet Denetleme Kurulu
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
H.	:Hicrî
Hz.	:Hazreti
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
M.ö.	:Milattan önce
Md.	:Madde
Ö.	:Ölümü
SDÜ	:Süleyman Demirel Üniversitesi
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
T.y.	:Tarih yok
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
TESAV	:Türkiye Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
USAM	:Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi

ÖZET

HİLÂFET ANLAYIŞININ ÇAĞDAŞ YÖNETİM MODELLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu çalışmada, Hilâfet anlayışı ile çağdaş yönetim modellerinden Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Parlamenter sistemlerdeki devlet başkanları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Farklı yönetim modelleri arasındaki benzer ve farklı yönlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma, Hz. Ebubekir'in (10-12/632-634) seçimi ile başlayan Hilâfet anlayışında zamanla farklı görüşlerin ve uygulamaların ortaya çıktığını göstermiştir. Hilâfet, Başkanlık, Yarı-başkanlık, Parlamenter gibi farklı yönetim sistemlerinin devlet düzenini sağlamak amacıyla ortaya çıktıkları ve ülkelerin kültürel ve sosyal yapılarına bağlı olarak geliştikleri tespit edilmiştir. Bazı belirgin farklar taşısalar bile, aynı amaca ulaşmayı hedeflemeleri nedeniyle, benzerlikler taşıdıkları görülmüştür. Her yönetim sisteminin, her yerde aynı sonucu veremeyeceğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Hilâfet, Halife, Başkanlık, Yarı-Başkanlık, Parlamenter Sistem, Yasama, Yürütme, Yargı.

ABSTRACT

A COMPARISON OF CALIPHATE UNDERSTANDING AND CONTEMPORARY MANAGEMENT MODELS

The study examines the leadership in the Caliphate, Presidency, Semi-Presidency and Parliamentary systems comparatively. It aims to find out the differences and similarities in the different management models.

The research has indicated that the different views and practices appeared throughout the centuries about the Caliphate which first emerged with the election of Abubakr (10-12/632-634). It has been found out that the main aim of the different management models such as Caliphate, Presidency, Semi-Presidency and Parliamentary systems have been to establish a better state order and that these systems were developed in line with the cultural and social structures of the countries. In addition, it has been observed that despite having significant differences, they have similarities as they aim to reach the same goal. It has been underlined that the same model may not work in every parts of the world.

Key Words: Caliphate, Caliph, Presidency, Semi-Presidency, Parliamentary System, Legislation, Executive Power, Judiciary

GİRİŞ

Yönetim sorunu insanlık tarihi kadar eskidir. Devlet örgütünün ortaya çıkması ile yönetim modelleri de tartışılmaya başlanmıştır. Herodot (Ö.m.ö.425), siyasal rejimleri, monarşi, oligarşi ve demokrasi şeklinde tasnif etmiştir. Bunlardan monarşi ve seçim, temel iki model olarak tarihte karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu iki model hala geçerliliğini korumaktadır. İdeal yönetim şekli ise hem batı hem de İslam dünyasında hep tartışılmış; hala da tartışılmaktadır.

Tarih boyunca, kral, hükümdar, emir, padişah, sultan, halife, başkan, cumhurbaşkanı gibi yöneticiler ortaya çıkmıştır. Yöneticinin ne şekilde göreve geleceği, nasıl görevden ayrılacağı, görevde iken neye göre ülkeyi yöneteceği, yetkisinin sınırı ve kime karşı hangi ölçüde ve ne kadar sorumlu olacağı tarih boyunca hep tartışma konusu olmuştur. Mukayeseli bir bakış açısıyla konunun incelenmesi bu nedenle önem arz etmektedir.

Konumuzla ilgili olması dolayısıyla kısaca devlet örgütüne ve yönetim modellerine bakmamız gerekir.

Eski Yunan ve Roma'da ortaya çıkan ilk devlet tipi site devletidir. Site devletinin ortaya çıkışı, doğal olarak bir arada yaşayan insanların toplumsal hayatını düzenleme fikrine dayalı siyasi görüşlerin evrilmesiyle gelişmiştir. Platon (Ö.m.ö.347), "*Devlet*" adlı eserinde, toplumun ortaya çıkışını insanların tek başlarına ihtiyaçlarını giderememesi gerçeğine dayandırmıştır. Devlet üzerine görüşlerini "*Politika*" adlı eseriyle ortaya koyan Aristoteles (Ö.m.ö.322), aileyi toplumun temeli olarak görmüş, insanların bir araya gelerek aileler oluşturduklarını, ailelerin köyleri ve kasabaları oluşturduklarını belirtmiştir. Ailelerin iyi yaşama arzusuyla bir araya gelmeleri nedeniyle, site ya da devlet aygıtının doğduğunu savunmuştur. Devletlerin bir temel hukuk yapıtlarının olması ve bu yapıtlarında kuvvetler ayrılığının düzenlenmesi gerektiği düşüncesi de Aristo'ya dayandırılmıştır.¹

---

¹ Mehmet Akad ve Bihterin (Vural) Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul, DER Yayınları, 2000. s. 3-24.

Farabî (Ö.338/950) *El-Medinetü'l-Fâzıla* adlı eserinde Platon ve Aristo'nun görüşlerine benzer şekilde, toplumun ve devletin doğuşunu insanların tek başlarına ihtiyaçlarını karşılayamaması gerekçesine dayandırmaktadır. Farabî, insanların birbirleri ile yardımlaşarak mutluluğa ulaşmak için oluşturdukları toplumları üstün toplum, bu toplumların yaşadıkları ülkeleri de üstün ülke olarak değerlendirmektedir.² Tarih sosyoloğu ve siyaset teorisyeni olan İbn Haldun (Ö.808/1406) da toplumların yaşadıkları bölge, iklim şartları ve üretim biçimleri nedeniyle farklılaştıklarını belirterek onları göçebe ve yerleşik toplum olarak ikiye ayırmaktadır. Göçebe toplumlarda asabiyyeye dayalı bir sosyal düzenin kendiliğinden oluştuğunu savunmuş, devlet olgusunun ise ancak yerleşik toplumlarda ortaya çıktığını belirtmiştir.³

Platon, Site Devleti'nin sınıfsal yapısını çalışanlar, savaşanlar ve yöneticiler olmak üzere üçe ayırmıştır. Platon, yönetici olacak kişilerin de bilge ya da filozof olmaları gerektiğini savunmaktadır.⁴ Şehrin en mükemmelinin reis (başkan) olması gerektiği görüşü Farabî'de de vardır.⁵

Ortaçağ devlet anlayışı kilise-imparator ve senyör-serf çatışması çevresinde şekillenmiştir. Daha sonra Thomas de Aquino (Ö.1274), Dante (Ö.1321), William Of Ockham (Ö.1349-1350) gibi düşünürlerin katkısıyla iktidarın kaynağı, kilise ve imparator değil, halk olarak görülmeye başlanmış ve iktidarın kaynağı sekülerleşmiştir. Bu dönemde devletler, feodal beyler ve imparatorlar tarafından yönetilmiştir.⁶

16. Yüzyıldan itibaren Rönesans ve coğrafi keşiflerin etkisiyle toplumların ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel değer yargıları değişime uğramıştır. Bu dönemde, burjuvazi sınıfı ortaya çıkmıştır. Burjuvazinin ve tüccarların işlerini özgür bir şekilde devam ettirebilmeleri için güçlü iktidarlara ihtiyaç duyulması nedeniyle önce monarşiler tarih sahnesinde görünür. Niccolo Machiavelli (Ö.1527), "*Prens*" adlı eseriyle güçlü monarşi kurmanın yolunu göstermeye çalışmıştır. Ardından, güçlü monarşilerin keyfi ve otoriter tutumları nedeniyle iktidarların sınırlanması fikri

---

² Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Farabî, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, çev. Seyfi Say, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2015, s. 131-135.

³ Akad ve Dinçkol, s. 55-65.

⁴ Akad ve Dinçkol, s. 3-24.

⁵ Farabî, s.137.

⁶ Akad ve Dinçkol, s. 33-54.

ortaya atılmıştır. Böylece yasama, yürütme ve yargı erkleri görünür hale gelmiştir. 1789 Fransız ihtilalinden sonra özgürlüklere ilişkin talepler artmıştır. Monarşilerin yetkilerinin sınırlanması ve belirlenmesi sonucunda, modern dönemde devlet başkanlığı makamının görev ve yetkileri de tartışmaya açılmıştır.⁷

Devlet başkanlığı makamı, anayasaların icat ettiği bir kurum değildir. Tarihsel olarak devlet başkanları ve devlet başkanlığı makamı hep var olmuştur. Bu nedenle, devlet başkanlığı kurumu, devlet kadar eski bir kurumdur. Hatta devlet adlı kurumun en eski organı olarak devlet başkanlığı makamı görülmüştür. Devlet başkanı, genel olarak hep tek kişi olmuştur. Tarihte, devlet başkanlığının bir kurul tarafından temsil edildiği dönemler de vardır. Birden fazla kişiden oluşan iki konsül tarafından devlet başkanlığının temsil edildiği yer, Eski Roma'nın Cumhuriyet dönemidir. Roma İmparatorluğu döneminde birden fazla Sezar'ın olduğu dönemler de olmuştur. Fransa'da da devlet başkanlığı makamının "konsül" ya da "direktör" adı verilen kurullar tarafından temsil edildiği bilinmektedir. Günümüzde ise tüm ülkelerde devlet başkanlığı makamı tek kişi tarafından temsil edilmektedir.⁸

İnsanlık tecrübesi, iktidarı elinde bulunduran yöneticilerin, zamanla yozlaştıkları ve ellerindeki gücü kötüye kullandıkları gerçeğini ortaya çıkarmış ve bu nedenle, yöneticilere karşı oluşan hayal kırıklığının önüne geçmek için, bu hayal kırıklıklarının sebeplerini izale etmenin yoluna gitmiştir.⁹ Bu nedenle de tarihte birçok yönetim biçimi ortaya çıkmıştır. Bu yönetim biçimleri, güç ilişkilerinin ne şekilde düzenleneceği hususu üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Genellikle, yürütme gücünü elinde bulunduran makam kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Devlet başkanlığı makamının yetkileri, bu nedenle hep tartışma konusu olmuştur.

Tarihte, siyasal yönetim olgusu dört evre geçirmiştir. Bunlar; şehir devleti, krallık, imparatorluk ve ulus devlettir.¹⁰ Şehir devletlerinde müstakil bir devlet başkanlığı kavramı gelişmemiştir. Krallık ve imparatorluklarda devlet başkanının işlevini monarklar görmüştür. Devlet başkanlığı anlamında başkanlık kavramı ABD

---

⁷ Akad ve Dinçkol, s. 67-150.

⁸ Kemal Gözler, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, 1. baskı, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2001, s. 1-3.

⁹ Abdulvahhap el-Efendi, *Nasıl Bir Devlet*, çev. Hasan T. Kösebalaban, İstanbul, İlke Yayınları, 1994, s. 117.

¹⁰ Atilla Yayla, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, 2. baskı, Ankara, Adres Yayınları, 2014, s. 20-21.

Anayasasıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra krallık ve imparatorluklar ulus devletlere evrilince monarkların yerini modern devlet başkanlığı kavramı almıştır.

İslam tarihi hariç tutulursa, yakın döneme kadar dünya tarihinde genel olarak mutlakiyetçi monarşik yönetimlerin hüküm sürdüğü görülmüştür. Çağdaş yönetim modellerinin tarihi gelişim sürecinin başlangıcı, 1215 Magna Charta'ya (Büyük Sözleşme) kadar götürülse de model olarak sistemleşmeleri 19-20. Yüzyılları bulmuştur. Tarihi süreçte gelişip olgunlaşan parlamenter rejim, çağdaş yönetim modellerinin ilki olarak kabul edilmektedir. Parlamenter sisteme bir tepki olarak ortaya çıktığı kabul edilen Amerikan Başkanlık sistemi, ikinci sırada yer almıştır. Her iki sistemin aksayan yönlerini bertaraf etmek üzere ortaya çıkan ve aynı zamanda her iki modelden de yararlanan yarı-başkanlık sistemi Fransa'da üçüncü model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap dünyasına bakıldığında ise İslam'dan önce site devleti benzeri kabile yaşamı, bir realite olarak varlığını devam ettirmiştir. Araplar şeref, haysiyet ve varlıklarını, bağlı oldukları kabile mensubiyeti ile ortaya koymuşlardır. Siyasal olarak geniş bir birlik kuramamışlardır. Ancak fikir ve düşüncede birlik oluşturan bir kültür meydana getirmişlerdir.¹¹

Hilâfetten önce, İslam toplumunda liderlik makamı, Hz. Peygamber tarafından temsil edilmiştir.¹² Başka bir ifadeyle İslam'da teknik anlamda devlet başkanlığı makamı Hz. Peygamber ile ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber, 622'de Medine'ye hicret etmesinden sonra, dini ve siyasi lider görevini üstlenmiştir. Allah'a kulluğu tebliğ etmenin yanında, fakirlerin durumunu düzeltmeyi, savunma gücü ve diğer sosyal hizmetleri geliştirmeyi de görev bildiği ve zenginlere zekât mükellefiyeti getirdiği, kadınların miras haklarını düzenlediği bilinmektedir. Evlilik ve boşanmaya ilişkin hükümler vazettiği, barış anlaşmaları imzaladığı ve savaşlar yönettiği eserlerde yer almaktadır. Kısacası hem kanun vazetmiş hem de yüksek hâkim sıfatıyla uyuşmazlıklardan doğan davaları sonuca bağlamıştır. 632 Yılında vefat ettiğinde, Arap yarımadasında fiilen Peygamber-yönetici konumuna gelmiştir.¹³

---

¹¹ Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012, s. 68-73.

¹² Hamidullah II, s. 102.

¹³ Malik Fazlurrahman, "İslam ve Siyasi Aksiyon: Siyaset Dinin Hizmetinde," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 8.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra, bazı tartişmalar neticesinde, Hiz. Ebubekir hilâfet makamına getirilmiştir. İlk dört halifenin göreve geliş yöntemleri ve yönetim tarzları, bunu takip eden Emevi ve Abbasi halifelerinin uygulamaları önemli bir bilgi birikimi ve gözlem kaynağı olmuştur. Hilâfete ilişkin görüşlerin, tüm bu dönemlerin uygulamalarının değerlendirilmesi sonucunda teşekkül ettiği ifade edilmektedir.¹⁴

Ehl-i sünnetin hilâfet teorisinin başlangıcı, şia'nın Hiz. Ali'nin ilk halife olması gerektiğine dair iddialarının reddine dayanmaktadır.¹⁵ Bazı âlimler, İşlam'ın dünyevi ve toplumsal hükümlerini uygulama görevini göz önünde bulundurarak, halifeliğe dini bir karakter atfederken; bir kısım âlimler ise halifeliğin, siyasi birlik ve düzenin kurulmasının akli ve tabii bir sonucu olduğu kanaatindedirler. Kur'an'da ve hadislerde doğruya ve adalete bağlı olma, şura ile iş görme, zulmü nleme, İşlamın emir ve kurallarına uygun davranma ve onları uygulamada birlik ve bütünlükten ayrılmama gibi kamu idaresini ilgilendiren genel ilkeler belirtilmiştir. Devlet başkanlığı makamı ile ilgili ayrıntılı hükümler ise yer almamıştır.¹⁶

Tezimizin konusunu "Hilâfet Anlayışı" ile "ağdaş Yönetim Modelleri"den başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter sistemdeki devlet başkanlığı makamlarının karşılaştırması oluşturmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak klasik ve modern eserlerle ilgili kaynak taraması yapılış ve genel olarak betimsel yöntem kullanılmıştır. Bu konuda yazılan tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter sistemle ilgili olarak ABD, Fransa ve Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasaları incelenmiş ve İngiltere'nin anayasal yapısı da tez de yer almıştır. Tezin konusu devlet başkanının seçimi, yasama, yürütme ve yargıya ilişkin görev ve yetkileri ile görevinin sona ermesi başlıklarıyla sınırlandırılmıştır.

Çalışmada, hilâfet, halife, şura, ehlü'l-hal ve'l-akd, Başkanlık sistemi, Yarı-Başkanlık sistemi, Parlamenter sistem, yasama, yürütme ve yargı kavramları esas alınmıştır.¹⁷

¹⁴ Casim Avcı, "Hilâfet," *TDV İşlam Ansiklopedisi*, 1998, c. 17, s. 539.

¹⁵ Recep iğdem, *Some Juristic Theories About The İmamate/Caliphate (The head of the government)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The University of Manchester, Manchester, 1997, s. 54.

¹⁶ Avcı, c. 17, s. 539.

¹⁷ Tezdeki temel kavramları kısaca şöyle açıklayabiliriz: *Hilâfet*, İşlam tarihindeki devlet başkanlığı makamı için kullanılan kavramdır. *Halife* de bu makamı temsil eden kişidir. *Halifetullah*, Allah'ın halifesi anlamına gelmektedir. Emeviler döneminde Muaviye tarafından kullanılmıştır. *şura*, yönetim işlerinde işlerin danışma yoluyla yürütülmesi anlamında kullanılmaktadır. *Ehlü'l-Hal ve'l-Akd*,

Ebû Hasan el-Eşari (Ö.323/935), Ebû Bekir Bakıllanî (Ö.403/1013) ve Ebû Mansur El-Bağdadî'nin (Ö.428/1037) akaide ilişkin eserlerinde hilâfet konusuna değinilmiştir.¹⁸ Miladi 11. Yüzyıldan itibaren “el-ahkâmü's-sultâniyye” türü müstakil eserler yazılmıştır. Örneğin, Mâverdî (Ö.449/1058) ve Ebû Ya'la El-Ferrâ (Ö.525/1131) *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserlerinde yönetim konusunu ele almışlardır. İbn Haldun da *Mukaddime* adlı eserinde bu konuyu geniş olarak ele almıştır. Hilâfet ile ilgili çağdaş eserlerden Mustafa Fayda'nın *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Abdullah b. Ömer Ed-Demici'nin *İslam'da İmamet ve Hilâfet*, Muhammed Hamidullah'ın *İslam'da Devlet İdaresi* adlı eseri de önemli kaynaklar arasındadır. Bu eserlerde tarihi olaylar yanında, Raşid halifeler dönemindeki adli, idari ve siyasi yapı ele alınmaktadır.

Çağdaş yönetim sistemleri ile ilgili olarak Rıza Arslan'ın *Demokratik Yönetim Sistemleri* ve Atilla Yayla'nın *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Burhan Kuzu'nun *Tüm Yönleri İle Başkanlık Sistemi*, A. Şeref Gözübüyük'ün *Yönetim Hukuku* ve Erdoğan Teziç'in *Anayasa Hukuku* adlı eserleri yararlanılan kaynaklar arasındadır. Bu eserlerde demokratik yönetim sistemleri adı altında parlamenter, başkanlık, yarı-başkanlık sistemleri incelenmiştir.

Bu alanda master ve doktora tezleri de gözden geçirilmiştir. Hasan Büyükcengiz'in *Hilâfet ve Hâkimiyeti Milliye*, Metin Mergen'in *Kur'an ve Sünnette Hilâfet*, Edip Bukarlı'nın *Mustafa Zihni'nin İslam'da Hilâfet Adlı Eseri*, İlyas Canikli'nin *Hilâfet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*, Recep Çiğdem'in *Some Juristic Theories About The İmamate/Caliphate (The head of the government)*, Adnan Ulutaş'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hilâfet ve Saltanat Müesseselerinin*

“Çözen ve Bağlayan Kurul” anlamına gelmekte olup, İslam tarihinde halife adayını belirleyen seçici kurul görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda, hilâfetteki kişi halife olma özelliklerini kaybettiği zaman onu görevden alma yetkisine de sahip olan kuruldur. Çağdaş yönetim modellerine ilişkin kavramlardan *Başkanlık Sistemi*, ABD Anayasasıyla ortaya çıkmış ve keskin kuvvetler ayrılığına dayanan, yürütme yetkisinin tek kişide toplandığı yönetim sistemidir. *Yarı-Başkanlık Sistemi*, parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin faydalı özelliklerini alan ve Fransa'da uygulamaya konulan yönetim sistemidir. *Parlamenter Sistem*, ülkenin temel organlarının yumuşak işbirliğine dayanan ve İngiltere'de ortaya çıkan yönetim sistemidir. Bir ülkeyi yöneten kuvvetler üçe ayrılmıştır. Bunlar yasama, yürütme ve yargıdır. *Yasama* devletin kanun koyan organı; *yürütme*, kanunların uygulanmasını sağlayan icra organı; *yargı* ise kanuna aykırılıkları tespit eden ve uygulanması gereken cezayı belirleyen organdır. Avcı, s. 539-541; Talip Türkan, “Şûra,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, c. 39, s. 230; Abdülhamid İsmail el-Ensârî, “Ehlü'l-Hal ve'l-Akd,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994, c. 10, s. 539; Burhan Kuzu, *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*, 3. baskı, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2013, s. 20-21; Rıza Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 1. baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2013, s. 26, 38-39, 222.

¹⁸ Çiğdem, s. 1-5.

Hukuki Mahiyeti, Fatma Ünver'in *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri 'nde (1920-1924) Saltanat ve Hilâfet Aleyhinde Düşünce ve Görüşler*, Cem Yaşın'ın *Başkanlık Sistemi*, Mustafa Alkan'ın *Osmanlı Hilâfet Müessesesi*, Seyit Yaylacı'nın *Başkanlık Sistemi ve Yarı-Başkanlık Sistemi*, Songül Atak'ın *Türkiye 'de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi Tartışmaları*, Erdal Aydın'ın *Türkiye 'nin Siyasal Kültürü Göz Önüne Alınarak Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sisteminin Mukayesesi* adlı çalışmaları sayılabilir.

Mukayeseli bir çalışmaya rastlanmadığından, çalışmanın bu alandaki boşluğu doldurması ümit edilmektedir. Ancak konunun doktora seviyesinde daha detaylı ele alınması, daha fazla katkı sağlayacaktır.

I. BÖLÜM: HİLÂFET

1.1. Hilâfet

Bu bölümde hilâfetin tanımı, kurumsal olarak tarihi gelişimi, halifenin seçimi/görevden alınması, görevleri, yetkileri, sorumluluğu ve kuvvetler birliği/ayrılığı açısından değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Tanım

Kur'an-ı Kerim'de hilâfet kelimesinin kökü olan halife, halâif, hulefâ ve half kelimeleri yer almaktadır. Kur'an'daki halife kelimesinin kullanımının, Allah'ın yeryüzündeki halifesi anlamında olduğu ifade edilmektedir.¹⁹ Belirtilen ayetlerde insanın, yeryüzündeki adaleti gerçekleştirmek ve salih amel işlemek konusunda ağır bir sorumluluk altına girdiği anlaşılmaktadır.²⁰

Sözlükte, hilâfet “arkasından gelmek, birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek, yerine geçtiği kişinin yapmış olduğu işi yürütmek, birinin ölümü veya acizyeti sebebiyle onu

---

¹⁹ “Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir (halife) yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti.” (Kur'an, *Bakara*, 2/32); “O, sizi yeryüzünde (halifeler) (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Kur'an, *Enam*, 6/165); “Onu yine de yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları ötekilerin yerine geçirdik. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Bak, uyarılan (fakat söz anlamayan)ların sonu nasıl oldu!” (Kur'an, *Yunus*, 10/73); “Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzünün (halifeleri) kılan mı? Allah ile birlikte başka ilah mı var? Ne kadar az düşünüyorsunuz!” (Kur'an, *Neml*, 27/62); “O, sizi yeryüzünde (halifeler) kılandır. Artık kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı, Rableri katında ancak uğrayacakları gazabı artırır. İnkârcıların inkârı, ancak ziyanlarını artırır.” (Kur'an, *Fatır*, 35/39); “Ona dedik ki: ‘Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde (halife) yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır.’” (Kur'an, *Sad*, 38/26); “Nihayet onların peşinden öyle bir nesil (half) geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler.” (Kur'an, *Meryem*, 19/59)

²⁰ Avcı, s. 539; İlyas Canikli, *Hilâfet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 240-241.

temsil etmek”²¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Halife ise hilâfet kurumunu temsil eden gerçek kişiyi ifade etmektedir.

Terim olarak; “din ve dünyaya ait işlerin yürütülmesi için Peygamberliğe halef olarak konulmuş ve kabul edilmiş bir kurum” olarak tanımlanmaktadır.²²

İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî (Ö.478/1085) “tam bir önderlik, din ve dünya işlerinde özel ve tüzel herkesle alakası olan bir başkanlık” olarak tarif etmiştir.²³

Neseî (Ö.709/1310), “dini uygulamada bütün ümmetlere vacib olmak üzere Hz. Peygambere vekâlet” olarak tanımlamıştır.²⁴

İbn Haldun ve Şeyh Hassan Attar (Ö.1834) hilâfeti “dini korumak ve dünya siyaseti konusunda şeriat sahibine vekâlet etmek” olarak tarif etmişlerdir.²⁵

Udeh (Ö.1954), hilâfetin, İslam devletinin başkanlığı anlamına geldiğini halifenin de İslam devletinin en üst makamını temsil eden kişi olduğunu belirtmektedir.²⁶

Halife kavramı yerine farklı kavramlar da kullanılmıştır. İlk halife Hz. Ebubekir'e halifet-ü Rasûlillah (Allah Resulünün halifesi) diye hitap edilmiş, Hz. Ömer devrinden itibaren halifet-ü halîfet-i Rasûlillah (Allah Resulünün halifesinin halifesi) ibaresi uzun olduğundan “halife” yerine “emirü'l-mü'minin” (müminlerin emiri) tabiri kullanılmıştır.²⁷ Namazlardaki imamlıktan ayırmak için de devlet

---

²¹ Muhammad b. Mukarram b. Ali b. Ahmed b. Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, Beyrut, Müessesetü'l-A'lami Li'l-Matbu'at, 2005, c. 1, s. 1148-1149; Ebü'l-A'la, Mevdûdi, *İslam'da Hükümet*, çev. Ali Genceli, 3. baskı, Ankara, Hilal Yayınları, t.y. s. 257-258; Avcı, s. 539; Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, 2. baskı, Konya, Çizgi Kitapevi Yayınları, 2014, s. 11; Manzuriddin Ahmet, “Kur'an'da Anahtar Siyasi Kavramlar,” *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 88.

²² Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Maverdî, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyatü'd-Diniyye*, 4. baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011, s. 5.

²³ İmâmu'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *El-Ğiyâsi, Ğiyâsi'l-Ümem fi't-Tiyâsi'z-Zulem*, 2. baskı, Mansura-Mısır, Mektebetü'l-İmâmü'l-Haremeyn, H. 1401, s. 22.

²⁴ Necmüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Neseî, *Şerhu'l-Akaidü'n-Neseîyye*, (Şarih Sa'ddedin Mesud b. Ömer Et-Taftazanî), 2. baskı, Karaçi, El-Mektebetü'l-Medine, 2012, s. 92.

²⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, c. 1, s. 481; Şeyh Hasan Attar, *İslamda Hilâfet ve Osmanlı Hilâfetinin Önemi*, çev. Mustafa Özcan, İstanbul, Özgü Yayıncılık, 2011, s. 35; Azimli, s. 11-12.

²⁶ Abdülkadir Udeh, *El-İslam ve Evzâune's-Siyâsiyye*, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1981, s. 121.

²⁷ Celaleddin Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, Beyrut, El-Mektebetü'l-Asriyye, 2011, s. 125; İbn Haldun, s. 578-579; Demici, s. 45; Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, 4. baskı, İstanbul, Beyan Yayınları, 2015, s. 150.

başkanlığı için “imâmet-i kübra” (imâmet-i uzma) tabiri ön plana çıkmıştır. Şii literatüründe imamet terimi hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁸

Aşağıdaki hadislerde İslam’da yöneticiye ilişkin birtakım temel ilkeler dile getirildiği halde, kavram²⁹ olarak hilâfet ve halife kelimelerini açıklayıcı bilgiler bulunmamaktadır:

“Ebû Zerr anlatıyor:

Ey Allah’ın Resûlü! dedim, beni memur ta’yin etmez misin?

Bu sözüm üzerine, elini omuzuma vurdu ve sonra da:

Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin takdirde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse, o hariç buyurdu.”³⁰

“Abdurrahman b. Semüre anlatıyor:

Resûlullah buyurdular ki:

“Ey Abdurrahman! Emirlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emirlik verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer sen talibi olmadan sana emirlik verilirse, o işte yardım görürsün. Bir iş için yemin eder, sonra da aksini yapmakta hayır görürsen, daha hayırlı gördüğün ne ise onu yap, ettiğin yemin için de kefarette bulun.”³¹

“Ebû Musa anlatıyor: “Yanımda amcamın evlatlarından iki kişi daha olduğu halde Resûlullah’ın huzuruna girdim. Yanımdakilerden biri:

Ey Allah’ın Resûlü! Allah’ın sana tevdi ettiği işlerden bazıları üzerine bizi emir tayin et dedi. Diğeri de aynı talepte bulundu. Resûlullah’ın onlara cevabı şu oldu:

---

²⁸ Abdullah b. Ömer ed-Demici, *İslam’da İmamet ve Hilafet*, çev. İbrahim Cücük, 2. baskı, İstanbul, Ravza Yayınları, 2014, s. 42; Avcı, s. 539; Azimli, s. 17.

²⁹ “Hilâfet benden sonra otuz senedir,” Ebû Davud, *Sünnet*, 8, (4646); Tirmizî, *Fiten*, 48, (2231), diğer bir hadiste “Benden sonra nebi gelmeyecek, halifeler gelecek.” denilmektedir. Buhârî, *Ehâdisü’l-Enbiya*, 50-51, (3455), Her ne kadar bu hadislerde kavram olarak hilâfet geçmiş olduğu görülse de bu hadislerden hilâfet tanımına ulaşmak, bir halifede olması gereken şartları tespit etmek zordur.

³⁰ Müslim, *İmâret* 16, (1825); Ebû Dâvud, *Vesâya* 4 (2868).

³¹ Buhârî, *Ahkâm* 6, (7147); Müslim, *İmâret* 13, (1652); Ebû Dâvud, *Harâc* 2, (2929).

Biz, -Allah'a kâsem olsun- bu işe, onu talep eden veya ona hırs gösteren hiç kimseyi tayin etmeyiz!"³²

"İbn Ömer anlatıyor: Resûlullah buyurdular ki: Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiklerinizden mes'ulsünüz. İmam yöneticidir ve yönettiklerinden mes'uldür. Erkek ailesinin yöneticisidir ve yönettiklerinden mes'uldür. Kadın, kocasının evinde yöneticidir, o da yönettiğinden mes'uldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve yönettiğinden mes'uldür."³³

"Abdullah b. Amr İbni'l-As anlatıyor: Hz. Peygamber buyurdular ki: "Adil olanlar, kıyamet günü, Allah'ın yanında, nurdan minberler üzerine Rahman'ın sağ cihetinde olmak üzere yerlerini alırlar."³⁴

"Ma'kıl b. Yesâr: 'Resûlullah'ı işittim: 'Allah, herhangi bir kulun idaresi altına bir halk verir, o da bu halkı nasihat ile kuşatmaz ise bu kimse cennetin kokusunu bulamaz' dedi."³⁵

"Ebû Said anlatıyor: Resûlullah buyurdular ki:

Kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgili ve mekân olarak en yakın olanı, adil imamdır. Kıyamet günü, insanların Allah'a en menfuru O'ndan mekân olarak en uzak olanı da zalim sultandır."³⁶

"İbn Ömer anlatıyor: Resûlullah buyurdular ki: Bu iş (emirlik) insanlardan iki kişi baki kaldıkça Kureyş'te olmaya devam edecektir."³⁷

Kuran ve Allah Resulü yönetimin ve yöneticinin uyması gereken temel ilkeleri göstermişlerdir. Buna göre yöneticinin, liyakatli, güçlü, adil, maiyetindekileri gözeten ve onların haklarını koruyan, hırslı ve talepkâr olmayan kişilerden seçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

İslam toplumlarında devlet başkanlığı için hilâfet kavramının kullanılması, peygamberlik görevi dışında halifenin, Hz. Peygamber'in yerine geçerek onun dünyevi otoritesini temsil etmesi, yeryüzünde dinin hükümlerini uygulaması ve dünya işlerini düzene sokması gerekçelerine dayandırılmıştır. Hz. Peygamber hayatta

³² Buhârî, *Ahkâm* 7, (7149); Müslim, *İmâret* 14, (1824); Nesâî, *Âdabu'l-Kudât* 4, (5382).

³³ Buhârî, *Ahkâm* 1, (7138); Müslim, *İmâret* 20, (1829); Ebû Dâvud, *İmâret* 1, (2928).

³⁴ Müslim, *İmâret* 18, (1827).

³⁵ Buhârî, *Ahkâm* 8, (7151); Müslim, *İmâret* 21, (142).

³⁶ Tirmizî, *Ahkâm* 4, (1329).

³⁷ Buhârî, *Ahkâm* 2, (7140); Müslim, *İmâret* 4, (1820).

iken peygamber olarak aldığı vahyi insanlara tebliğ ettiği gibi Müslümanların dünyevi işlerini de düzene koymuş, hukuki uyumsuzlukları çözümlenmiş, ahlaki yönden onları eğitmiş, siyasi birliğin tamamlanmasından sonra devlet başkanlığı ve ordu komutanlığı görevlerini de yapmıştır.³⁸ Hz. Peygamberin bu özellikleri, onun yasama, yürütme ve yargı alanları ile ilgili birçok yetkiyi kullandığını göstermektedir.

Kısacası, halifelik yüzyıllar boyu Müslümanların birlik ve beraberliğinin, güç ve kuvvetinin sembolü olmuştur. Halife ise Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar adına karar alan, uygulayan ve İslam ordularına komutanlık eden siyasi bir iktidar olarak İslam toplumunun temsilcisi olmuştur.³⁹

1.1.2. Tarihi Gelişim

Tarihi gelişimden kastımız, kavramsal değil, kurumsal tarihi gelişimdir. Kurumun siyasi tarih içerisindeki evrilme ve kırılma noktaları, diğer yönetim modelleri ile mukayese açısından önem arz etmektedir.

Şia yaklaşımı hariç tutulduğunda,⁴⁰ Kur'an ve Hz. Peygamberin kendisinden sonra yönetimi kimin devralacağı ile ilgili bir açıklamada bulunmadığı belirtilmektedir.⁴¹

---

³⁸ Avcı, s. 539.

³⁹ Reşit Rıza, *Hilâfet En Büyük Önderlik*, çev. Mehmet Çelen, İstanbul, Mana Yayınları, 2010, s. 100.

⁴⁰“Gadir-i Hum, Şii gruplara göre Hz. Ali'nin hilâfeti/imameti açısından tarihi önem taşıyan yer olarak bilinir. Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup sık sık yağın yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir bölgedir. Hemen hemen bütün Şii gruplara göre, Hz. Peygamber Veda haccı dönüşü (18 Zilhicce 10/17 Mart 632), aslında dinlenmeye elverişli bir yer olmadığı halde önemli bir hususu bildirmek maksadıyla burada konaklamış, bu sırada, kendisine indirilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu yapmadığı takdirde elçilik görevini yerine getirmiş sayılmayacağını belirten ayet (Kur'an, *Maide*, 5/67) nazil olmuştur. Hz. Peygamber kafilenin önde giden ve geride kalan bütün fertlerinin toplanmasını istemiş, herkes geldikten sonra öğle namazını kıldırılmış ve arkasından yeni gelen ayeti tebliğ ederek bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında dünyaya veda etme zamanının yaklaştığına işaret ederek risalet görevini yerine getirip getirmediği hakkındaki kanaatlerini ashabına sormuş, olumlu cevap aldıktan sonra ashabının Allah'a ve ahiret gününe olan imanını yeniden ikrar ettirmiş ve ardından "sekaleyn hadisi" diye meşhur olan sözlerini söylemiştir: 'Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytimi... Benden sonra bunlara sarılırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz'. Hz. Peygamber konuşmasını bitirdikten sonra Hz. Ali'yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiş: 'Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allahım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!' Hz. Peygamber'in bu açıklamalarından sonra orada bulunanlar sırasıyla gelip Hz. Ali'yi tebrik etmişler. Bunların arasında Hz. Ebû Bekir, Ömer ve o anda Ali'nin imameti hakkında bir şiir söyleyen Hassan b. Sabit de yer almış. Medine'ye hareket edilince yolda, hatta bazılarının göre daha orada. '... Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim...' mealindeki ayet nazil olmuş (Kur'an, *Maide*, 5/3). Gadir-i Hum olayı Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mace ve Hâkim en-Nişabûri gibi Sünni muhaddislerin naklettikleri hadislerde de geçmektedir. Daha

O günün kabile geleneğinde, lider öldüğünde, cenazenin techiz ve tedfini yapılmadan önce lider seçimi yapılırdı. Ensar da bu gelenekten geldiğinden, Hz. Peygamber'in vefatıyla geleneğe uygun olarak lider seçimi için Sakifetü (Gölgelik) Beni Saide denilen yerde toplanmışlardır. Hz. Peygamber hicret etmeden önce, Medine'nin yönetiminden Ensar sorumluydu. Bu nedenle yönetim hakkını, kendinde görmekteydi.⁴² Henüz Hz. Peygamberin cenazesi kaldırılmadan Ensardan bazı sahabiler, Hazrec Kabilesi lideri Sa'd b. Ubade'yi (Ö.14/636) yönetici seçmek üzere toplanmışlar. Ancak toplantıyı haber alan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrah toplantı yerine gitmişlerdir.⁴³ Yöneticinin kim olacağı veya kimden olacağı ile ilgili tartışmalardan sonra neticede muhtemel bir kargaşa ve karışıklığı önlemek için Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'in elini tutup ona biat etmesiyle diğer muhacir ve ensardan sahabiler de ona biat etmiş ve böylece ilk halife seçilmiştir.⁴⁴

Halifenin seçilmesi tartışmalarında, Ensar İslam'a olan hizmetlerini, muhacirler de Kureys'in Araplar arasındaki nüfuz ve otoritesini gerekçe göstererek, halifenin kendilerinden olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Toplantıda hazır bulunmayan Haşimiler ise halifelik için Hz. Peygamber'e nesep açısından yakınlığın esas alınması gerektiğini dile getirmişlerdir.⁴⁵ Hz. Ali'nin ilk halifeye uzun süre biat etmeyişi de o dönemin toplumsal yapısı ile ilgili olarak değerlendirilmiştir. O günkü Arap toplumunda bir lider öldüğünde yerine çocuklarından ya da aile efradından birinin geçmesi ya da en azından aile bireylerinin görüşünün alınması geleneğinin

---

sonra Ya'kubi, İbn Kesir ve Suyutî gibi müteahhir dönem âlimleri bu rivayetlere eserlerinde yer vermişlerdir. Şii geleneğinin zengin ve geniş rivayetlerle ayrıntılı bir şekilde anlattığı Gadir-i Hum olayı İbn Hişam, İbn Sa'd, Taberi gibi ilk devir müelliflerince ya hiç zikredilmemiş yahut da Hz. Peygamber'in konuşmasına yer verilmeden sadece orada konakladığından söz edilmiştir. Ayrıca bunların hiçbiri Hz. Peygamber'in sözlerini, Şiiler'in anladığı gibi Hz. Ali'nin imameti ve hilafeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in hadisinde geçen "mevla" ve onunla birlikte "veli" kelimeleri "halife" veya "imam" değil "dost, efendi, arkadaş" anlamlarına geldiği şeklinde anlaşılmıştır. Birçok ayette Allah ve Resulü'nün müminlere, müminlerin de Allah'a ve birbirlerine dost oldukları ifade edilirken hem veli hem de mevla kelimeleri kullanılmıştır." Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadir-i Hum", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1996, c. 13, s. 279-280.

⁴¹ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 2. baskı, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 2015, s.112; Avcı, s. 540; Tancî, s. 25-68; Mehmet Sait Hatipoğlu, *Hilâfetin Kureysiliği*, 3. baskı, Ankara, Otto Yayınları, 2012, s. 71; Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmâmet ve Hilâfet*, 2. baskı, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2011, s. 131.

⁴² Demircan, 35-47.

⁴³ İbn Cerir et-Taberî, *Tarihu't-Taberî*, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1967, c. 3, s. 203-207; Gümüšoğlu, s. 131; Avcı, s. 540-541; Azimli, s. 65.

⁴⁴ Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11. baskı, Beyrut, Dâru'l-Meârif, 2010, c. 5, s. 257-259; Suyutî, s. 63-64.

⁴⁵ İbn Kesir, c. 7, s. 257-259; Avcı, s. 540-541.

olduğu ifade edilmektedir. Hz. Ali'nin hilâfet beklentisi de bu çerçevede bir temele dayanmaktadır.⁴⁶

İslam'ın istişare prensibinin bu seçimde de işletildiği ve Ensar ile Muhacirden birey ve grupların görüşlerini ileri sürdüğü ve birtakım tartışmaların yaşandığı belirtilmiştir. Tartışmalar Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle sona ermiştir.⁴⁷

Beni Saide Sakifesi'ndeki toplantıda tartışmanın ağırlık noktasını Kureyş realitesi oluşturmuştur. Kureyş olgusu o dönem için önemli bir siyasal gerçeklik olarak görülmektedir. Kureyş realitesi gözardı edilerek herhangi bir çözümün üretilmesi halinde bunun başarılı olma şansının düşük olduğu ifade edilmiş bu bağlamda Hz. Ömer'in "İmamlar Kureyştendir" sözünü söylediği kaynaklarda yer almıştır.⁴⁸

İlk gün Hz. Ebû Bekir'e az sayıda kişi biat etmiştir. Ancak ertesi gün Mescid-i Nebevî'de bulunan tüm Müslümanlardan biat alınmıştır.⁴⁹ Hz. Ali başta olmak üzere Abbas, Zübeyr b. Avvam, Utbe b. Ebû Leheb, Ebû Zer el-Gıfari, Ammar b. Yasir, Übey b. Ka'b ve Selman-ı Farisî gibi sahabiler Hz. Ebû Bekir'e daha sonra biat etmişlerdir. Sa'd b. Ubade Hz. Ebû Bekir'e hiç biat etmemiş ancak onun aleyhinde de herhangi bir faaliyette bulunmadığı belirtilmiştir.⁵⁰ Kendisi yönetici olması gerekirken rakibi olmuştur. Medineli yerine Mekkeli yönetime gelmiştir. Bu durum dönemin yaşayan geleneğine terstir. Ancak bu durumun, diğer rakip Medineli (Evs, Hazreç gibi) kabilelerin seçim tartışmalarını engellemek gibi bir yararı da olmuştur.⁵¹

Hz. Peygamberin cenazesinin yıkanma işlemiyle meşgul olduğu için toplantıya katılmadığı ve uzun süre hilâfet ile ilgili konuşmadığı belirtilen Hz. Ali de Hz. Ebû Bekir'e geç biat etmiş, fakat onun aleyhinde herhangi bir faaliyette bulunmadığı belirtilmiştir. Nesepten ya da nastan kaynaklanan, herhangi bir hak iddiasında bulunmadığı dile getirilmiştir. Diğer sahabilerin de daha sonra Sünniler ve

---

⁴⁶ Demircan, s. 35-47.

⁴⁷ Ali M. Muhammed Sallâbi, *İslam'da Şûra*, çev. Harun Ünal ve Bahaddin Sağlam, 1. baskı, İstanbul, Ravza Yayınları, 2010, s. 61; Fayda, s. 113.

⁴⁸ Demircan, s. 15-17; Mehmet Birsin, *Hz. Peygamber'in Devleti*, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996, s. 127.

⁴⁹ Sallâbi, s. 65.

⁵⁰ Avcı, s. 541; Azimli, s. 69.

⁵¹ Gündem Ötesi - Mezhepler ve Sünni-Şii Kavgası - Zeki İşcan ve Adnan Demircan <http://www.trt.tv/izle/244050/pelin-cift-ile-gundem-otesi-45-bolum>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017; Azimli, s. 69.

Şiiler arasında tartışma konusu olan nasla tayin ya da veraset faktörünü göz önünde bulundurmadıkları ifade edilmektedir. Hz. Ebû Bekir'in İslam toplumunun birliğini koruyacak kabiliyette olması, Kureyş'e mensup olması, yaşı ve tecrübesi sebebiyle etrafında saygı uyandırması, İslam'ı kabuldeki önceliği ve Hz. Peygamber'in yakın arkadaşı olması sebebiyle halife seçilmiş olması muhtemeldir.⁵²

Hz. Ebû Bekir halife seçildikten sonra hilâfette kalma süresini Allah ve Resulü'ne itaat şartına bağlamış, Allah ve Resulü'ne isyan etmesi halinde itaat edilmemesi gerektiğini beyan etmiştir.⁵³ Bu ilke, azil (görevden alma) müessesesinin ne zaman işletileceğinin de ölçüsü olmuştur.

Beni Saide Sakifesi'ndeki toplantıdan, bazı siyasi ilkelerin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

- a) Devlet yönetimi seçim ile olacaktır.
- b) Bey'at seçimin ve meşruiyetin esas kaynağıdır.
- c) Halifenin dini ve siyasi yeterliliği olmalıdır.
- d) Hilafet, babadan oğula ya da kabileden kabileye geçen bir miras değildir.
- e) Halifenin Kureyş'ten seçilmesi liyakat ve Hz. Ebû Bekir'in seçilişi dönemindeki Kureyş nüfuzunun neticesidir.⁵⁴

Hz. Ebû Bekir hastalığı döneminde kimi halife seçeceği konusunda düşünmüş ve Hz. Osman gibi bazı sahabilerle görüşerek Hz. Ömer hakkında neler düşündüklerini sormuştur. Olumsuz herhangi bir düşünceyle karşılaşmayınca da Hz. Ömer'i halife olarak vasiyet etmiştir.⁵⁵ Bu vasiyetini de Hz. Osman'a yazdırmıştır. Hz. Ömer'in bu şekilde hilâfete gelişi, sahabenin büyük çoğunluğu tarafından da

---

⁵² Fayda, s. 116; Avcı, s. 541; Azimli, s. 71. Hz. Ali'nin nesebe dayalı hilâfet iddiasında bulunduğu dair rivayetler varsa da çok itibar edilmemiştir. Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir el-Bağdadî, *El-Fark Beyne'l-Firâk* 5. baskı, Beyrut, Dâru'l-Afâku'l-Cedide, 1982, s. 330-331; Mehmet Akif Aydın, "İmâmet," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, c. 22, s. 203-206; Mustafa Öz, "Şia," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, c. 39, s. 111-112; Mustafa Öz ve Avni İlhan, "İmâmet," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, c. 22, s. 202.

⁵³ Mustafa Sabri Efendi, *Hilâfetin İlgasının Arka Planı*, çev. Oktay Yılmaz, 8. baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014, s. 53.

⁵⁴ Sallâbi, s. 63-65.

⁵⁵ Taberî, c. 3, s. 428-431; Reşid Rıza, s. 31.

benimsenmiştir.⁵⁶ Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir tarafından istihlaf yoluyla ya da veliaht usulü ile seçilmesi hilâfete seçilmeye ikinci bir yöntem olmuştur.⁵⁷

Hz. Ömer'in halife tayin usulü ise Hz. Ebû Bekir'in yönteminden farklı olmuştur. Hz. Ömer, sahabenin önde gelenlerinden altı kişilik bir şura heyeti oluşturarak⁵⁸ halifenin bu altı kişinin istişaresi sonucunda seçilmesini istemiştir. Bu heyet, Mikdat b. Amr'ın daveti ile El-Müsevvir b. Mahrama'nın evinde toplanmışlardır. Heyetin toplandığı ev, Ebû Talha El-Ensari ve emrindeki elli kişilik güvenlik gücü tarafından korunmuştur. Heyette, toplumun önde gelenlerinden, Ali b. Ebi Talib, Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdurrahman b. Avf yer almıştır. Seçilmemek üzere Abdullah b. Ömer de heyette yer almıştır. Heyetteki kişiler üçer kişi olarak ikiye ayrıldıklarında dördüncü kişi olarak katılacaktır.⁵⁹ Bu heyet, yaptıkları görüşmeler sonucunda Hz. Osman'ı seçmiştir.⁶⁰ Ayrıca, Abdurrahman b. Avf, heyetin dışındaki başka sahabilerin de görüşlerini almıştır. Hz. Ömer'in vefatından üç gün sonra⁶¹ yaklaşık yüz kişilik önde gelen sahabe topluluğu Hz. Osman'a biat etmiştir. Hz. Osman da ilk hutbede insanlara, mevcut durum ve uymaları gereken hususlar ile ilgili hitap etmiştir.⁶² Son iki adaydan biri olan Hz. Ali hilâfet beklentisi içinde olmuştur. Ancak çoğunluk Hz. Osman'dan yana oy kulanınca, kendisi de biat etmek durumunda kalmıştır.⁶³

Hz. Osman'ın seçimine ilişkin Hz. Aişe'nin tutumu ile ilgili olarak Demirel, kaynaklarda Hz. Aişe'nin Hz. Osman'a biat ettiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadığını, ayrıca Hz. Aişe'nin baştan Hz. Osman'ın hilâfetine karşı olduğuna dair güçlü delil bulunmadığını, Hz. Osman'a muhalefetin, hilâfet uygulamalarındaki yanlışlıkların ortaya çıkması ve toplumda tepkinin oluşmasından sonra belirginleştiğini belirtmektedir.⁶⁴

⁵⁶ Suyûtî, s. 76; İbn Kesir, c. 7, s. 21.

⁵⁷ Gümüšoğlu, s. 141-142.

⁵⁸ Reşid Rıza, s. 31.

⁵⁹ Demircan, s. 41; Mahmud Şâkir, *Hulefa-i Raşidin*, çev. Ferit Aydın, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1996, s. 367; İbn Kesir, c. 7, s. 156; Fayda, s. 120.

⁶⁰ Avcı, s. 541.

⁶¹ Suyûtî, s. 138; İbn Kesir, c. 7, s. 156.

⁶² Taberî, c. 4, s. 243-244.

⁶³ Fayda, s. 119-121.

⁶⁴ Harun Reşit Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, 2000, s.123-148.

Hız. Osman'ın bazı uygulamalarının Ensar ve Muhacir arasında huzursuzluklara sebebiyet verdiği bilinmektedir. Halifeliğin altıncı yılından sonra Müslümanlar arasında Hız. Osman aleyhine bir muhalefetin olduğu, muhalefetin uyarılarına rağmen Hız. Osman'ın görevden ayrılmayı reddettiği ve bu nedenle şehit edildiği ifade edilmiştir.⁶⁵

Hız. Osman'ın isyancılar tarafından şehit edilmesiyle Medine'de bir boşluk meydana gelmiştir. Bu süreçte isyancıların elebaşı Gafiki b. Harb el-Ka'ki idareyi ele almıştır. Medine'nin esas halkı ve sahabiler ise herhangi bir şeye karışmamışlardır. İsyancılar bir an önce Medine'yi kurtarmaya gelen eyalet orduları, Medine'ye ulaşmadan halifeyi seçmek istemişlerdir. İsyancıların kendi aralarında da halife konusunda görüş birliği olmamıştır.⁶⁶ Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle boşalan hilâfet makamı için farklı görüş ve önerilerin ortaya atıldığı belirtilmektedir.⁶⁷ Hız. Ali'nin bir süre evine çekildiği, sahabenin Hız. Ali'ye, Hız. Osman'ın şehit edildiğini, bu topluma bir imamın seçilmesi gerektiğini bu konuda da en ehil ve layık olanın kendisi olduğunu söylediği kaynaklarda yer almaktadır. Hız. Ali imam olmaktan ziyade yardımcı olmayı teklif ettiği, bu teklifin kabul edilmediği belirtilmektedir.⁶⁸ İsyancıların ısrarı sonucunda Hız. Ali, kendisine yapılan teklifi, Talha ve Zübeyr'e yöneltmiştir. Bundan da sonuç alınamayınca Hız. Ali, beşinci günün sonunda kendisine yapılan biatı kabul etmiştir.⁶⁹ Hız. Ali'ye ilk biat edenin Eşter en-Nehaî olduğu, daha sonra diğer sahabilerin de biat ettiği ifade edilmektedir.⁷⁰

Hız. Osman'ın şehit edilmesi Müslümanlar arasında büyük bir fitneye yol açmıştır. Bu nedenle, Hız. Ali'nin icraatlarına karşı tepkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Muaviye'nin Hız. Osman'ın kanını bahane ederek başlattığı iktidar mücadelesi, bazı önde gelen sahabilerin de katılımıyla iç çatışmaların ortaya çıkmasına, birçok Müslümanın ölmesine ve Müslümanlar arasında uzun süre devam edecek siyasi ihtilafların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.⁷¹ Muaviye Hız. Ali'yi siyaseten yıpratma amacıyla "Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılması" hususunu sürekli olarak gündemde tutmuştur. Demircan, Muaviye'nin hilafete geldikten sonra

⁶⁵ Demircan, s. 41-45; Avcı, s. 541.

⁶⁶ Şâkir, s. 419-422; Demircan, s. 43-45.

⁶⁷ İbn Kesir, c. 7, s. 242-243; Gümüšođlu, s. 150.

⁶⁸ Taberî, c. 4, s. 427.

⁶⁹ Suyutî, s. 145-146; Fayda, s. 122-123.

⁷⁰ İbn Kesir, c. 7, s. 243.

⁷¹ Suyutî, s. 145-146; Avcı, s. 541.

Hız. Osman'ın katillerini objektif olarak cezalandırdığına ya da yargıladığına ilişkin ciddi bir kaydın bulunmadığını belirtmektedir.⁷² Bu da açıkça, Hız. Ali'ye yöneltilen bu iddianın siyasi bir kamuflaj olduğunu göstermektedir.

Hız. Ali'den, kendisinden sonra halife olacak kişiyi belirlemesi istenmiş, ancak Hız. Ali herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Hız. Ali'den sonra Kûfe'de Kays b. Sa'd'ın girişimiyle Hız. Hasan'a biat edildiyse de Müslümanlar arasında yeni bir fitnenin ve çatışmanın ortaya çıkmaması için Hız. Hasan'ın halifelikten çekilerek görevi Muaviye'ye bıraktığı kimi rivayetlere göre de zehirlendiği ifade edilmiştir.⁷³

Kûfe Mescidi'nde Muaviye'ye biat edilmesiyle Emevîler dönemi başlamıştır. İslam toplumunda geçici de olsa iktidar mücadelesi sona ermiştir. Kendisini İslam dünyasının “ilk meliki/kralı” olarak tanımladığı belirtilen⁷⁴ Muaviye, toplumun kayıtsız şartsız itaatini sağlamak için “halifetullah” ünvanını kullanmıştır. Muaviye'nin bu şekilde iktidara gelmesiyle, halifelikte siyasi ve askeri güçle iktidara gelmenin yolununun açıldığı ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminden farklı bir uygulamaya geçilmesi nedeniyle hilâfet sisteminin bozulduğu dile getirilmektedir.⁷⁵ Muaviye, hilâfetin merkezini Kûfe'den kendisinin 20 yıl valilik yaptığı ve güçlü olduğu Şam şehrine taşımıştır.⁷⁶ Bu durum, her yeni iktidarın neşvu nema bulmak ve eskisinden uzak olmak için yeni bir merkez arama çabası olarak açıklanabilir.

Muaviye, ilk dört halife döneminde hilâfet kurumu ile ilgili olarak belirginleşen seçim ve biat ilkesini tamamen reddetmemekle birlikte oğlu Yezid'i veliâht ilan edip ölümünden önce onun için biat almıştır.⁷⁷ Yezid'in velihat ilan edilmesi meselesi, dönemin Kufe valisi Muğire b. Şube tarafından Muaviye'ye tavsiye edilmiş ve onun öncülüğünde valilere baskı yapılarak halktan biat alınmıştır. Muğire b. Şube'nin, bunu da iktidara yaranmak ve valilik konumunu sağlamlaştırmak için yaptığı iddia edilmektedir.⁷⁸ Böylece oğlunun halifeliğini garantiye alan Muaviye, saltanat uygulamasını başlatmıştır. II. Muaviye ve Abdümelik b. Mervan'dan sonraki halifeler için de bu şekilde biat alınmış ve

---

⁷² Demircan, s. 50-55.

⁷³ Suyûtî, s. 176; Avcı, s. 541.

⁷⁴ Vasilij Vladimiroviç Barthold, *İslam'da İktidarın Serüveni, Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, 2. baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2012, s. 48.

⁷⁵ Avcı, s. 541; Azimli, s.123.

⁷⁶ Suyûtî, s. 176.

⁷⁷ Demircan, s. 55.

⁷⁸ Azimli, s. 124-125; Gümüšoğlu, s. 159.

böylelikle halifelik babadan oğula ya da hanedanın başka bir üyesine geçmek suretiyle saltanata dönüşmüştür.

Özkan'a göre, Hz. Hüseyin, Muaviye'ye Hz. Hasan'ın da baskısıyla biat etmiştir. Muaviye de Hz. Hüseyin'i iktidarının ilk 15 yılında memnun etmiş ve onu üzecek ya da rahatsız edecek herhangi bir harekette bulunmamıştır. Ancak, Muaviye'nin, oğlu Yezid için hayattayken biat almaya başlaması, Hz. Hüseyin'in zaten varolan muhalefetinin belirginleşmesine yol açmıştır. Yezid iktidara geldikten sonra bile hiçbir şekilde kendisine biat etmeyen Hz. Hüseyin, kendisine yönelik baskıların sona ermeyeceğini anlamıştır. Bu baskılar nedeniyle Medine'den Mekke'ye gitmiştir. Mekke'den Kûfe ve Basra halkına mektuplar göndermiştir. Mektuplarda Yezid'in halife olmasını kabul etmediğini ve yönetimi ele geçirmesi halinde Kur'an ve Sünnete dayalı bir idare kuracağını vaad etmiştir. Bu iki şehrin halkı da Hz. Hüseyin'e verdikleri destekle isyan konusunda onu cesaretlendirmişlerdir. Ancak her iki şehrin halkı da Hz. Hüseyin'i yalnız bırakmıştır.⁷⁹ Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye kendisi için biat almak üzere gönderdiği Müslim b. Âkil Emevîler tarafından öldürülmüştür. Özkan'a göre o günün koşullarında az sayıda kişiyle Emevî ordusunu yenmenin mümkün olmadığı açıktır. Ayrıca, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mutî, Abdullah, b. Cafer, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam, Mücemma' b. Ubeydullah el-Âzî ve şair Ferezdak gibi şahıslar tarafından Kûfe'ye gitmemesi konusunda uyarılmıştır. Ancak, Hz. Hüseyin'in kendisine yönelik baskının bitmeyeceğini bilmesi ve hilâfetin ehl-i beyte verilmesinin daha uygun olacağına ilişkin halktaki inanç nedeniyle böyle bir girişimde bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁰ Sonuç olarak Hz. Hüseyin, Yezid'in askerleri tarafından Kerbela'da şehit edilmiştir.

Abdullah b. Zübeyr'in, Muaviye'nin oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesine karşı çıktığı ve o günkü İslam toplumunun önemli bir kesiminin desteğini aldığı emirü'l-müminin unvanıyla halifeliğini ilan ettiği kaynaklarda yer almaktadır. O günkü

---

⁷⁹ Mustafa Özkan, "Kerbela'dan önce Hz. Hüseyin'i Anlamak," *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, S. 1-2, 2010, s. 87-109.

⁸⁰ Özkan, s. 87-109.

şartlarda halifelik iddiasında bulunanların başarılı olamayışının, hilâfetin intikalinde farklı usüllerin gündeme gelmesine engel olduğu ifade edilmiştir.⁸¹

İslam tarihindeki veliaht tayini şeklindeki bu sapma, sistemdeki bozulmayı gün yüzüne çıkarmış ve hemen ardından Kerbela Olayı, Harre Vakası ve Kâbe'nin taşlanması ve örtüsünün yakılması olayları yaşanmıştır. İstikrar iddiası ile hilâfeti ele geçiren Muaviye'nin, sonradan ortaya çıkacak büyük bir istikrarsızlığa, karışıklığa ve isyanlara sebebiyet verdiği dile getirilmiştir.⁸² Haklının güçlü olduğu bir siyasi yapıdan, gücü elinde bulunduranların haklı sayıldığı, bir siyasi yapıya geçiş yapılmıştır.⁸³

Muaviye'nin veliaht ilan ederek veraset sistemini getirmesi nedeniyle Emevî iktidarlarının sürekli olarak eleştirildiği ve yönettiği kitleler tarafından benimsenmediği belirtilmektedir. Bu nedenle Emevî iktidarlarının kendilerini meşrulaştırmanın tek yolu olarak dini gördükleri ifade edilmektedir.⁸⁴ Ayrıca, hilâfetin saltanata dönüşmesiyle halifenin müçtehid olma şartının bu süreçte fiili olarak ortadan kalktığı ancak teoride devam ettiği dile getirilmektedir.⁸⁵

Emevîler daha çok Suriye'de hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdir. Suriye dışındaki Irak, Hicaz, İran ve Mısır bölgelerindeki âlimlerin çoğunluğunun Emevîlerin uygulamalarını benimsememeleri ve hilâfet hakkının Ali evladına ait olduğunu düşünmeleri nedeniyle ülkenin farklı bölgelerinde çıkan isyanları haklı gördükleri ifade edilmiştir.

Abbâsîler dönemi, bu isyanlara katılanların Emevîlere karşı yürütülen ihtilalin lideri İmamı Muhammed b. Ali'nin oğlu Ebu'l-Abbâs Abdullah'a biat etmesiyle başlamıştır. Ebu'l-Abbâs, hilâfetin merkezini Kûfe'den Haşimiye'ye oradan da Enbar'a nakletmiştir. Ebu'l-Abbâs'ın ölümünden (Ö.136/754) sonra yerine kardeşi Ebû Cafer el-Mansur halife (136-158/754-775) olmuştur. Abbâsî hilafetinin kurucusu sayılan Ebû Cafer el-Mansur, hilâfet merkezini yeni inşa ettirdiği Bağdat'a

---

⁸¹ Suyûtî, s. 184; Avcı, s. 541; İhsan Süreyya Sırma, *Hilâfetten Saltanata Emevîler Dönemi*, 18. baskı, İstanbul, Beyan Yayınları, 2014, s. 20.

⁸² Azimli, s. 127.

⁸³ Azimli, s. 138; Adnan Ulutaş, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hilâfet ve Saltanat Müesseselerinin Hukuki Mahiyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 330.

⁸⁴ Ramazan Yıldırım, *20. Yüzyıl İslam Dünyasında Hilâfet Tartışmaları*, 1. baskı, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s. 27.

⁸⁵ Türcan, s. 302.

(Medinetüsselam) nakletmiştir. Abbâsîler de Emevîler gibi saltanat sistemini devam ettirmişlerdir. Ancak toplum içinde kötü bir izlenim bırakmış olan Emevî hilâfetinin alternatifini olma avantajını iyi kullandıkları ve nesep olarak Hz. Peygamber'e yakınlığı, meşruiyetlerinin temel dayanağı olarak görmüşlerdir.⁸⁶

Halife Memun'un ölümünden sonra kardeşi Mu'tasım (217-227/833-842), Türklerin desteğiyle hilâfet makamına geçmiş ve ordunun büyük bir kısmını Türklerden oluşturmuştur. Halife Mu'tasım, miladi 836 Yılında Samarra şehrini kurarak hilafetin merkezini oraya taşımıştır. Bu dönemde Türk kumandanlar ile halifeler arasında nüfuz mücadelesi başlamıştır. Halife Mütevekkil'den (232-246/847-861) itibaren halifenin başa gelmesinde ve azledilmesinde Türklerin etkin rol oynadıkları ifade edilmektedir.⁸⁷

946 Yılında Büveyhîlerin Bağdat'ı işgal etmeleri, Abbâsî hilâfeti için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Abbâsî halifesi Müstekfi-Billah (332-334/944-946), Büveyhîlerin lideri Ahmed'e Muizzüdevle (Devlete izzet ve şeref veren) unvanıyla emirü'l-ümeralık payesi vermek zorunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra Muizzüdevle Ahmed, halife Müstekfi'nin gözlerine mil çektirerek yerine Mu'ti'-Lillah'ı (334-363/946-974) halife ilan etmiştir. Böylece Abbâsî hilâfeti bu Şii hanedanın baskısı altına girmiştir. Büveyhîlerin Bağdat'a hâkim oldukları bir asırlık süre içerisinde, halifelerin onların kontrolü altına girdikleri ve bütün siyasi ve askeri otoritelerini kaybettikleri ifade edilmektedir. Büveyhîlerin tüm güçlerine karşın dini liderlik açısından merkezi hükümetin meşruiyet kaynağı olan Sünni Abbasi hilâfetini kaldırmadıkları ve Şii bir halifelik kurma yoluna gitmedikleri anlaşılmaktadır. Bunu da devlet içindeki Sünnilerin tepkisini çekmemek ve diğer Müslüman devletler nezdindeki itibarlarını zedelememek için yaptıkları belirtilmiştir.⁸⁸

1055 Yılında Bağdat'a gelen Tuğrul Bey (428-454/1037-1063), Büveyhî hâkimiyetine son vermiştir. Böylelikle Abbasi hilâfeti Büveyhî hâkimiyetinden Selçuklu himayesine girmiştir. 1058'de Kuzey Irak'ta Şiileri ve Musul'da Fatimi halifesi adına hutbe okutan Arslan Besâsîri'yi (Ö.451/1060) yendikten sonra Bağdat'a dönen Tuğrul Bey büyük bir törenle karşılanmış ve Abbasi halifesi Kâim Bi-Emrillah tarafından hazırlatılan ikinci bir tahta oturtulmuştur. Halife Kâim Bi-

⁸⁶ Suyûtî, s. 234-235; Avcı, s. 542.

⁸⁷ Avcı, s. 542.

⁸⁸ Barthold, s. 54; Avcı, s. 542.

Emrillah Tuğrul Bey'in başına taç koymuş, hil'atler giydirmiş ve kılıç kuşatmıştır. Onu İslam'a hizmetlerinden dolayı övmüş ve ona "doğunun ve batının meliki" (melikü'l-meşrik ve'l-mağrib) diye hitap ettiği belirtilmiştir. Ayrıca topraklarının idaresini ve buralarda yaşayan halkın güvenliğini ona emanet etmiştir. Bu durum halife ve sultanın görev ve yetkilerinin sınırlarını değiştirmiştir. Halife dini-manevi, sultan ise dünyevi iktidarı temsil eder olmuştur. Ancak sultanlar, halifelik makamına azami saygıyı göstererek İslam dünyasında yeniden itibar kazanmasını sağlamışlardır.⁸⁹

Dönemin Abbâsî halifeleri Kâdir Billâh (380-422/991-1031) ve Kâim Bi-Emrillah'ın (422-467/1031-1075), iç ve dış tarihsel koşullardan meydana gelen değişikliklerden yararlanarak hilâfeti içinde bulunduğu krizden kurtarma teşebbüslerinde buldukları ifade edilmiştir. Bu tedbirlerin de neticede sonuç alıcı olmadığı ve hilâfetin güç kaybının devam ettiği belirtilmiştir.⁹⁰

Abbâsî ihtilalinden sonra Emevîlere yönelik katliamdan kaçarak kurtulan halife Hişam b. Abdülmelik'in torunu Abdurrahman ed-Dahil, 756 Yılında Endülüs'te bağımsız bir emirlik kurmuştur.⁹¹ III. Abdurrahman'dan itibaren halife unvanını kullanmaya başlamışlardır. III. Abdurrahman'ın yarım asırlık hükümdarlığı, hem Endülüs hem de hilâfet tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Endülüs'te siyasi birliği sağladığı gibi Kuzey Afrika'da hızla yayılan Şii Fâtimîlerle de mücadele etmiştir. III. Abdurrahman 929 Yılında kendisini, Nasır-Lidinillah unvanıyla halife ilan etmiştir. Böylece Endülüs Emevî Emirliği, Endülüs Emevî Halifeliğine dönüşmüştür. Endülüs Emevî Halifeliği 1031 Yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. Aynı bölgelerde, Murâbitlar ve Muvahhidler devletleri de kurulmuştur. Bunlar da farklı adlarla halifelik ilan etmişlerdir. Ancak Endülüs Emevî Halifeliği kadar kalıcı olamamışlardır.⁹²

1258 Yılında Moğollar Bağdat'ı istila ederek Abbâsî halifeliğine son vermişlerdir. İslam âlemi üç yıl boyunca halifesiz kalmıştır. 1260 Yılında Ayınçalut Savaşı'nı kazanarak Moğolları durduran Sultan I. Baybars savaşın ardından Sultan Kutuz'u öldürüp Memlûk tahtına geçmiştir. Sultan Baybars, Moğolların istilasından

---

⁸⁹ Avcı, s. 542.

⁹⁰ Ahmet Güner, "Mâverdi'nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arka Planına Bir Bakış (I)" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, (2002), s. 35.

⁹¹ Suyutî, s. 234-235.

⁹² Avcı, s. 544.

sonra Şam'a kaçan Abbâsî halifesi Müsta'sım Billâh'ın amcası Ebü'l-Kasım Ahmed'i hilâfeti canlandırmak amacıyla Kahire'ye davet etmiştir. Kahire'ye gelen Ebü'l-Kasım Ahmed, devlet büyüklerinin katıldığı büyük bir törenle karşılanmış şeceresi ilim adamları tarafından tasdik edildikten sonra Mûstansir Billâh lakabıyla halife ilan edilmiştir. Böylece Abbâsî hilâfeti üç yıl aradan sonra Mısır'da yeniden kurulmuştur. Sultan Baybars tahtının meşruiyetini sağlamak ve İslam dünyasında itibar kazanmak için Ebü'l-Kasım Ahmedi halife ilan etmiştir. Bununla birlikte Mısır Abbâsî halifelerinin İslam dünyasındaki manevi nüfuzları devam etmiştir.⁹³

Tartışmalı olmakla birlikte Abbasi halifesi III. Mütevekkil 'Alellah'ın hilâfeti bir törenle Yavuz Sultan Selim'e devrettiği belirtilmektedir.⁹⁴ Ancak, Yavuz Sultan Selim'in Abbasi halifesinden hilâfeti merasimle devraldığına ilişkin güvenilir kaynak bulunmamaktadır.⁹⁵ Ancak, Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve Arap yarımadasını Osmanlı topraklarına katmasından sonra padişah için "hâdimü'l-harameyni's-şerifeyn" unvanı kullanılmaya başlanmıştır.

Endülüs Emevîleri, Fatimîler ve Abbâsîlerle birlikte İslam dünyasında aynı anda üç halife hüküm sürmüştür.

Şiiilerin İsmailiye kolundan olan Fatimî Hilâfeti ise imametın Cafer es-Sadık'tan sonra oğlu İsmail'e ve onun soyuna ait olduğunu savunan Ubeydullah el-Mehdi tarafından İfrikıye'de (Bugünkü Libya ve Tunus) 909 Yılında kurulmuştur. Daha sonra Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye bölgeleri ile birlikte geniş bir coğrafyada hâkimiyet sağlamış ve Abbâsî hilâfetine güçlü bir rakip olarak orataya çıkmıştır. Fatimî Hilâfeti, Endülüs Emevî Hilâfetine dağılmasına da zemin hazırlayan sebeplerden biri olmuştur. Fatimîlerde, imamların masum olduğu anlayışından hareketle, halifelik kutsal bir mahiyet kazanmış ve kendilerine mutlak itaat gerektiği anlayışı benimsenmiştir. Fatimîlerde halife için Abbâsîlerde olduğu gibi biat alınmakla birlikte, gerçekte halife vasiyet ve nasla belirlendiği için bu biat, tayin ve seçim anlamına gelmemekte sadece ona saygı niteliği taşımaktadır. Fatimîlerde

⁹³ Türcan, s. 301; Ulutaş, s. 333; Avcı, s. 545.

⁹⁴ Azmi Özcan, "Hilafet" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, c. 17, s. 546; Fatma Ünver, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde (1920-1924) Saltanat ve Hilafet Aleyhinde Düşünce ve Görüşler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2012, s. 398.

⁹⁵ Yıldırım, s. 51; Ulutaş, s. 336.

halifenin Allah'ın dostu olarak kabul edildiği ve bundan dolayı da velayetin de imanın esaslarından biri sayıldığı ifade edilmektedir.⁹⁶

Türcan, Osmanlıların hilâfeti devralmasıyla birlikte her ne kadar hilâfet, siyasi iktidar ile buluşmuş ise de siyasi iktidarın hilâfetin desteğine ihtiyaç duymaması nedeniyle, hilâfetin doğduğu günlerdeki sürecine geri dönüş yapamadığını belirtmektedir.⁹⁷ Yavuz Sultan Selim ve Osmanlı padişahları sadece Osmanlılar değil Araplar tarafından da halife olarak adlandırılmışlardır.⁹⁸ Osmanlı padişahları çok sık olmasa da zaman zaman halife unvanını kullanmışlardır. Osmanlı devleti hilâfetin, geniş İslam coğrafyasında etkisinin artmaya başladığı dönemlerde ya da İslam topraklarının Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya başladığı dönemlerde (örneğin Kırım'ın Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Osmanlı toprağından ayrılması) Müslümanların hamisi sıfatıyla halife unvanını kullanmışlardır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarındaki İslam birliğini sağlamak amacıyla hilâfet kurumunun etkisi arttırılmıştır. Uzak doğu ve Asya'dan gelen destek mesajlarının, Osmanlı devletini, hilâfet kurumunun etki alanını genişletme konusunda cesaretlendirdiği ifade edilmektedir.⁹⁹

II. Abdülhamit döneminde küçülmeye başlayan Osmanlı coğrafyası üzerindeki etkiyi arttırmak amacıyla İslam birliği siyasetinin bir gereği olarak hilâfet kurumu ve halife unvanı yaygın bir şekilde kullanılmıştır.¹⁰⁰

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hilâfetin İslam birliğini sağlama ihtimalinden dolayı, doğudaki tüm çıkarlarını kaybetme korkusu yaşayan İngiltere'nin hilâfetin en büyük düşmanlarından biri haline geldiği, Osmanlı hilafetini tartışmalı hale getirmek için gizliden gizliye çalışmalar içerisine girdiği belirtilmiştir.¹⁰¹

Osmanlı dönemindeki hilâfete ilişkin en tartışmalı konu halifenin kureyşiliği konusu olmuştur. Sömürgeci ülkeler, Osmanlı'nın gücünü zayıflatmak amacıyla halifenin kureyşli olması şartını sürekli canlı tutma çabası içerisinde olmuşlardır.

---

⁹⁶ Avcı, s. 544.

⁹⁷ Türcan, s. 304.

⁹⁸ Barthold, s. 113.

⁹⁹ Özcan, s. 546-547; Barthold, s. 116-117.

¹⁰⁰ Yıldırım, s. 40.

¹⁰¹ Reşid Rıza, s. 236.

Osmanlı da bu görüşe karşı olan âlimleri ve görüşlerini destekleyerek Osmanlı hilâfetinin meşruiyetini savunmuştur.¹⁰²

1.1.3. Hilâfetin Gerekliliği

Hilâfetin gerekliğı konusunda iki görüş ön plana çıkmıştır. Birincisi, devlet başkanının İslam'ın dünyevi ve toplumsal hükümlerini uygulama görevini gözönünde bulundurarak, halifeliğe dini bir karakter atfeden görüş; ikincisi ise siyasi birlik ve düzenin kurulmasının akli ve tabii bir ihtiyaç olduğunu belirterek beşeri bir karakter atfeden görüştür.¹⁰³

Ehl-i Sünnet hilâfeti, itikadi bir mesele olarak görmezken; Şia bu gözle bakmaktadır. Ehl-i Sünnet hilâfetin gerekliğini sahabenin icma'ına dayandırmış¹⁰⁴ ve hilâfetin vücubiyetini akli ve nakli delillerle desteklemiştir.¹⁰⁵

Mâverdî (Ö.449/1058), Cüveynî (Ö.477/1085), Ebû Ya'la el-Ferrâ (Ö.525/1131) ve Taftazânî (Ö.796/1394) halifenin nasla tayin edildiğı görüşünü kabul etmemişler, ancak hilâfetin gerekliğini nakli ve şer'i delillere dayandırmışlardır. Devlet başkanının olmaması halinde fitnenin ortaya çıkacağını, bu nedenle bir yöneticiye ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁰⁶

Son asır âlimlerinden Mevdûdi de yukarıda verilen görüşlere katılarak İslam fukahasının, devlet başkanını seçmenin farz olduğu konusunda, görüş birliğı içerisinde olduğunu belirtmektedir. Ona göre, içtimai nizamın tesisi için yöneticinin varlığı zaruridir.¹⁰⁷

Hilâfet konusunda Ehl-i Sünnet, Şia ve Hariciler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Şiiler ile Sünniler arasındaki en önemli fark; Sünnilerin halifenin Müslümanlar arasından seçilmesi gerektiğı, Şiilerin ise halifenin Allah tarafından tayin edildiğine ilişkin iddialarıdır. Şiiler, Allah'ın Hz. Peygamber'e, Ali b. Ebi Talib'in halife olarak tayinini emrettiğini söylemektedirler. Mutezile'den bazı kişiler

---

¹⁰² Özcan, s. 546-548.

¹⁰³ Avcı, s. 539.

¹⁰⁴ Gümüšoğlu, s. 62-66; Özgür Kavak, "Dünya ve Din Siyaseti: Saîd b. İsmail el-Aksarâyî'nin Siyaset İlmihalinde Hilâfet," *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 32, (2014), s. 72-73.

¹⁰⁵ Sa'deddin el-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsid* 2. baskı, Beyrut, Alemu'l-Kütub, 1998, c. 5, s. 235.

¹⁰⁶ Ebû Ya'la Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferrâ, *El-Ahkamü's-Sultaniyye*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1994, s. 23; Taftazânî, s. 235; Cüveynî, s. 22; Mehmet Salih Geçit, "Cüveynî'nin Hilâfet Anlayışı," *EKEV Akademi Dergisi*, S. 58, (2014), 488-490; Gümüšoğlu, s. 69-70; Çiğdem, s. 7-10.

¹⁰⁷ Mevdûdi, s. 19-20.

ile Haricilerden Necedât Fırkası ise Müslümanların bir halifeye ihtiyacı yoktur görüşünü savunmuşlardır.¹⁰⁸

Hilâfete farklı bir yaklaşımı benimseyen Ali Abdurrazık'a (Ö.1969) göre, "Hz. Peygamberin kullandığı yetkinin kaynağı kalplerdeki imandır. Hükümdarların kullandıkları yetkinin kaynağı ise iman olmayıp maddi bir güçtür." Bu iki farklı alandan birinin dini liderliği, diğerinin ise siyasi liderliği temsil ettiğini iddia eden Abdurrazık, devlet başkanlığının din ile bir ilgisinin olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁹

Abdurrazık, Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetinde hilâfet konusunun kesinlikle söz konusu edilmediğini iddia etmiştir. Kur'an'daki "Allah'a, peygambere ve sizden olan ulul'emre itaat ediniz," gibi ayetlerin hilâfete işaret etmediğini, bu gibi ayetlerin çok daha geniş anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre;

"İmamlar Kureyş'tendir,"¹¹⁰ "Bir biata tabi olmaksızın ölen cahiliyye ölümü üzerine ölmüş olur,"¹¹¹ gibi hadisler, şeriatın hilâfete veya imamete işaret ettiğine dair bir delil olarak kullanılamaz. Bu hadislerden hilâfetin Peygambere vekâlet, halifenin de Peygamberin vekili olduğu anlamı çıkarılamayacağı gibi hilâfetin hukuki bir gereklilik olduğu anlamı da çıkarılamaz.¹¹²

Fehmi Şinnâvî, Ali Abdurrâzık'ın, Arnold ve Margoliouth'dan esinlenerek ortaya koyduğu bu iddialarının siyasi israiliyat olduğunu ileri sürmüş ve bu politik israiliyatın Müslümanların zihninde büyük bir karışıklığa yol açtığını belirtmiştir.¹¹³

İslam tarihinde Hariciler istisna edilirse hemen hemen tüm siyasi fırkalar (sünniler, şiiler, mutezile... vs.) hilâfetin lüzumu konusunda farklı deliller ortaya koysalar dahi bunun gerekliliği konusunda aynı görüştedirler. Toplum düzeninin, dini ve siyasi otoritenin bir iktidarda toplanmasını zorunlu kıldığını ifade etmişlerdir.¹¹⁴

¹⁰⁸ Muhammed Tâvit et-Tancî, "İslamda Hilâfet ve Mezheplerin Doğuşu," *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, (1994), s. 64; Azimli, s. 22; Ali Abdurrazık, *İslamda İktidarın Temelleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1995, s. 33; Mehmet Baktır, "Cahiz'a Göre Hilafet," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S. 2, (2012), s. 95.

¹⁰⁹ Abdurrazık, s. 84-102.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Riyad, Beytül-Efkârü'd-Devliyye, 2002, (12307), s. 847.

¹¹¹ Müslim, *İmâret* 58, (1851).

¹¹² Abdurrâzık, s. 36-38.

¹¹³ Fehmi Şinnâvî, *Hilâfet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştirisi*, çev. Sadık Ömeroğlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 44-46.

¹¹⁴ Andrea M. Farsakh, "Sünnî Halifelikle Şii İmanlığın Mukayesesi," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 131; Demici, s. 53.

Mutezili bir âlim olan Câhız (Ö.254/868), devlet başkanının gerekli olmadığını savunanlara karşı çıkmıştır. Ona göre yönetimi istemeyen ve keyfi hareket etmek isteyen insanlar her zaman olmuştur. Ancak bu tutum tasvip edilebilir bir tutum değildir. Ona göre, Haricilerin; “kanunlar varsa yöneticiye gerek yoktur” görüşü hayatın olağan akışına aykırıdır. Bu nedenle, kanunların varlığının herkese uygulanmak için yeterli olmadığını belirtmektedir. Bu kanunları uygulayacak bir gücün varlığına duyulan ihtiyaç nedeniyle, devlet başkanını belirlemenin farz olduğunu savunmuştur.¹¹⁵

Muhammed Esed (Ö.1992) ve Abdulvahap el-Efendi gibi İslam’da devlet ve iktidar üzerine araştırma yapan yazarlar, İslam toplumunun kullandığı egemenlik hakkının vekâleten bir hâkimiyet olduğunu ve bu hâkimiyetin ilahi vahyin/Kur’an’ın denetimi altında olduğunu,¹¹⁶ İslam toplumunun bu egemenlik gücünü tarihte, hilâfet kurumu aracılığıyla kullandığını belirtmektedirler.¹¹⁷

1.1.4. Halifenin Nitelikleri

İslam devletinin en yüksek organı olarak kabul edilen hilâfete seçilecek kişinin birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir.¹¹⁸

İslam’da siyasi organizasyonun şekli ve kişilerin kim olacağından ziyade, daha çok işin ehil olana verilmesi, başa gelecek kişinin hak ve adaleti tesis etmesi, görevinden dolayı ferdi ve uhrevi sorumluluk taşıması, ahirette hesap vereceğinin bilincinde olması, kötülük, haksızlık ve zulmü önlemesi, katı ve baskıcı olmadan insanlarla istişare ederek iş görmesi gibi temel esaslar üzerinde durulmuş, kişilerin böyle bir ahlaki yetkinlikte olmasına önem verilmiştir. Bu nedenle, İslam kamu hukukçularının hilâfet ve halifeyle ilgili ileri sürdükleri görüş ve önerilerin bu çerçevede ele alınması gerekmektedir.¹¹⁹

Halifenin taşıması gereken şartlarda zamanla değişiklik olmuştur. Örneğin ilk dönemlerde halifenin müçtehid olması ve Kureyş soyundan gelmesi gerektiği ifade

---

¹¹⁵ Bakır, s. 95-96.

¹¹⁶ Muhammed Esed, *İslam’da Yönetim Biçimi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 3. baskı, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1995, s. 96.

¹¹⁷ Efendi, s. 44.

¹¹⁸ Demici, s. 216.

¹¹⁹ Avcı, s. 540.

edilmişken, daha sonraki dönemlerde bu şartlardan siyasi, kültürel ve sosyal nedenlerle vazgeçilmiştir.

Bu konuda müstakil eser yazan Mâverdî, halifenin taşıması gereken şartları şöyle sıralamıştır:

- a) Her yönüyle adil olmak,
- b) Hilâfetin alanına giren işlerde içtihadta bulunabilecek ilme sahip olmak,
- c) Anlamayı ve anlatmayı etkileyen kulak, göz, dil gibi organlar yönünden sağlam olmak,
- d) Hareket etmeye ve süratle kalkıp oturmaya engel sakatlıkları bulunmamak,
- e) Kamu yönetimine ilişkin bilgi ve fikirlere sahip olmak (siyaset bilmek),
- f) Düşmanla savaşmayı ve toplumu korumayı göze alacak güç, kuvvet ve cesarete sahip olmak,
- g) Kureyş soyundan olmak.¹²⁰

Câhız'a göre halife olacak kişide aranması gereken dört temel şey vardır. Bunlar; liyakat, dürüstlük, mümin olma ve toplumun uygun görmesidir.¹²¹ Kadı Ebû Yala el-Ferrâ, adalet, ilim, içtihad sahibi olma, Kureyşli olma, kadılık kapasitesine sahip olma, hür, akil ve baliğ olma, siyaset ve savaş bilgisine sahip olma şeklinde sıralayarak bu şartları on'a çıkarmıştır.¹²² Cüveynî ise halifenin müçtehid, liyakat sahibi, sağlıklı, hür, Müslüman ve erkek olması gerektiğini belirtmiş, kureyşîlik konusunda ise açık kapı bırakmıştır.¹²³

Taftazânî (Ö.792/1390) ise halifenin mükellef, Müslüman, adaletli, hür, erkek, müçtehid, cesur, görüş sahibi, işitir, görür, konuşur ve Kureyşli olması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁴ İbn Haldun (Ö.808/1406), Kureyşli olma şartını, dönemin siyasi şartlarının bir sonucu olarak görmektedir.¹²⁵

---

¹²⁰ Mâverdî, s. 6-7; Çiğdem, s. 32.

¹²¹ Baktır, s. 100-101.

¹²² Ferrâ, s. 24; Çiğdem, s. 32-33.

¹²³ Özgür Kavak, "Cüveynî'ye Göre Halifenin Vasıfları Yahut Nizâmü'l-k'ü Hilâfete Teşvik Etmek," *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, Selçuklularda Bilim ve Düşünce, Bildiriler, İslami İlimler*, C. 1, (2013), s. 265-273; Çiğdem, s. 33-34.

¹²⁴ Taftazânî, s. 243.

¹²⁵ İbn Haldun, s. 486-495; Gümüüşoğlu, s. 164.

İbnü'l-Hümmam (Ö.861/1457), Müslüman olma şartını olmazsa olmaz koşul olarak değerlendirerek ardından erkek olma, müttaki olma, ilim sahibi olma, liyakatlı olma ve Kureyşli olma şartlarını ekleyerek halifenin taşıması gereken şartları altı olarak belirlemiştir. Halifenin Haşimî olma şartının gerekli olmadığını ifade etmiştir.¹²⁶

Mevdûdi, halifenin taşıması gereken özellikleri, Müslüman, erkek, akil ve reşit olmak ve İslam ülkesinde ikamet ediyor olmak şartları ile sınırlı tutmaktadır. Mevdûdi, Kanuni vasıfların bunlar olduğunu ve halifelik ile şura meclisi üyeliği için bu şartların yeterli olduğunu savunmaktadır.¹²⁷

Halifelik için gerekli olan şartların bir kısmında (Kureyşli olma, erkek olma, Haşimi olma ve en faziletli olma gibi) ihtilaf olmakla birlikte genelde eserlerde yer alan şartlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- a) Müslüman olmak,
- b) Mükellef olmak,
- c) Adil olmak,
- d) Hür ve vatandaş olmak,
- e) İlim sahibi olmak,
- f) Liderliğe yetenekli olmak,
- g) Sağlıklı olmak,
- h) Kureyşli olmak,
- i) Haşimi olmak,
- j) Erkek olmak.¹²⁸

---

¹²⁶ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd İbnü'l-Hümmam, *el-Müsâyere*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1979, s. 273-275.

¹²⁷ Mevdûdi, s. 462-464.

¹²⁸ Demici, s. 217-273; Azimli, s. 38-41; Gümüšoğlu, s. 164-165; Geçit, s. 495-498.

1.1.4.1. İttifak Edilen Nitelikler

a) Müslüman Olmak

İslam hukukçularının üzerinde durduğu en önemli şart Müslüman olmaktır. Aşağıdaki ayetler bu şarta delil olarak gösterilmiştir.¹²⁹

*“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğümüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”*¹³⁰

*“Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹³¹

*“.....Kafirler için müminlerin aleyhine yol yoktur.”*¹³²

Nisâ Suresi 59. Ayetindeki “...sizden olan ulul emr...” ifadesi Müslüman olma şartına delil olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca, Muhammed Esed, Müslüman olmayan birinden İslam'ın hedeflerini gerçekleştirmesinin beklenemeyeceğini hatta böyle bir şeyi beklemenin insafsızlık olacağını dile getirmektedir. Bu nedenle, İslam Devlet başkanının Müslüman olmasının şart olduğunu belirtmektedir.¹³³

b) Mükellef Olmak

Halife olacak kişinin akil ve baliğ olması gerekmektedir. Kısıtlanmış olma, çocuk veya deli olma halifelğe engel hususlar olarak kabul edilmektedir.¹³⁴ Buluş çağına ermemiş kişinin tasarrufları velisinin onayına bağlıdır. Velisi, vasisi ya da

---

¹²⁹ Azimli, s. 38.

¹³⁰ Kur'an, Nisâ, 4/59.

¹³¹ Kur'an, Mümtehine, 60/12.

¹³² Kur'an, Nisâ, 4/141.

¹³³ Esed, s. 97-99.

¹³⁴ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 8. baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013, c. 1, s. 147; Azimli, s. 38; Gümüşoğlu, s.166-167.

vekili olmadan küçük, kendisi için işlem yapamazken, devlet başkanı olarak bütün Müslümanlar adına karar alması ve bu kararları uygulaması uygun görülmemiştir.¹³⁵

c) Adil Olmak

Halifenin görevlerinden birisi de mazlumun hakkını koruması ve zalimin zulmüne karşı çıkararak hakkı, sahibine teslim etmesi olarak ifade edilmektedir.¹³⁶ Aksi halde kamu düzeninin sağlanması imkânı ortadan kalkacaktır. Bu nedenle halifenin adil olması gerekir.¹³⁷

İmamı Gazzâlî (Ö.504/1111), “dünyanın mamur olması adaletle, harabeye dönmesi de zulümle gerçekleşmektedir. Devlet başkanı adil olursa halk huzur ve güven içinde yaşar. Bunun aksi kargaşadır.” demiştir.¹³⁸

Kur’an-ı Kerim’de “*Muhakkak ki, Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında adaletle hüküm vermenizi emreder.*”¹³⁹ ayeti, siyasi iktidarın kanun ve adaletin hizmetinde olması gerektiğini ve varoluş sebebinin de bu olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰

d) Hür ve Vatandaş Olmak

Halife, Müslüman toplumu içerisinde bir vatandaş olmalı ve tutsak olmamalıdır. Hz. Peygamber’in hür olmayan kişiden bey’at almaması uygulamasından bu şart çıkarılmaktadır.¹⁴¹ Ayrıca tasarruf hakkına sahip olmayan bir kölenin de halife olması beklenemez. Çünkü kölenin, efendisinin emirlerine göre hareket ettiği ve kendi iş ve işlemlerinde bir yöneticiye bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, toplum adına karar alıp uygulamasının söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir.¹⁴²

---

¹³⁵ Demici, s. 220-221.

¹³⁶ Gümüšoğlu, s. 168-169.

¹³⁷ Sünniler, halifenin en faziletli kişi olmasının şart olmadığını belirtmişlerdir. Şia ise imamın masum olması yani en faziletli kişi olması gerektiğini savunmuştur. Azimli, s. 38; Çiğdem, s. 40;

¹³⁸ Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Yöneticilere Tavsiyeler*, çev. Osman Arpaçukuru, 2. baskı, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2008, s. 66.

¹³⁹ Kur’an, *Nisa*, 4/58.

¹⁴⁰ Fevzi M. Neccar, “İslam Politika Felsefesinde Siyaset,” *İslam’da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 33.

¹⁴¹ Azimli, s. 38.

¹⁴² Demici, s. 222.

e) Sağlıklı Olmak

Halife olacak kişinin bedeninin sağlıklı olması, sakat olmaması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de, "Peygamberleri onlara, 'Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi' dedi. Onlar, 'O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir' dediler. Peygamberleri şöyle dedi: 'Şüphesiz Allah onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.' Allah mülkünü dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir,"¹⁴³ ayetinde, Talut'un bedenen toplumun en iyilerinden biri olduğu belirtilmiştir.

Bedeni noksanlıklar, halifenin anlama ve anlatma yetisine görevini yapamayacak şekilde engel oluyorsa bu sakatlıklar hilâfete engel olarak kabul edilir. Bedeni noksanlıkların bir diğer türü ise akli noksanlıktır. Akli noksanlık geçici de olsa, halife olmaya engel olarak görülmüştür.¹⁴⁴

1.1.4.2. İhtilafî Nitelikler

a) Kureyşli Olmak

Halifenin kureyşli olması şartı çok tartışılmıştır. Abbasilerin son dönemine kadar hemen hemen herkesçe kabul edilen kureyşli olma şartı, bazı harici ve mu'tezili âlimlerin bu şartı aramadıkları ifade edilmişse de ilk dönem ehl-i sünnet ulemasının hemen hemen tamamı tarafından bu şart benimsenmiştir. Şia'nın ise Kureyşli olmayı yeterli görmeyip *Ben-i Haşim* soyundan olmayı şart koşarak çerçeveyi daha da daralttığı kaynaklarda yer almaktadır.¹⁴⁵

Hilâfetin zayıflaması ve diğer milletlerin güçlenerek İslam toplumunun hamisi durumuna gelmeleri, yani siyasi ve içtimai nedenlerle halifenin Kureyşli olma şartı yeniden tartışma konusu olmuştur.

Cüveynî, kureyşilik şartının akli gerekçelerle anlaşılamadığını ve bu şartı bildiren nakillerin tevatür seviyesine ulaşmadığını ifade etmiştir. Nesebin kati bir

¹⁴³ Kur'an, *Bakara*, 2/247.

¹⁴⁴ Mâverdi, s. 19-24.

¹⁴⁵ Gümüsoğlu, s. 180-181.

delile dayanmadığını belirtmiştir. Cüveynî, ilim, takva, vera ve liyakatın esas olduğunu, bu nedenle nesep şartından vazgeçilebileceğini ifade etmiştir.¹⁴⁶

İbn Haldun halifenin Kureyş'ten olması şartının siyasi ve sosyal nedene dayandığını, daha kuvvetli bir kabile ortaya çıktığında ya da Kureyş'in zayıflaması halinde halifenin kuvvetli kabileden seçilmesi gerektiği görüşünü şöyle ifade etmiştir:

Kureyş üstün kuvvetiyle halktan dilediğini yaptıрмаğa muktedir olduğu için başkalarının onlara aykırı hareket edeceğinden, cemiyetin dağılacığından korkulmaz. Çünkü bu gibi bir kıvılda vukua geldiği takdirde Kureyş bunu bastırmak ve halkı bundan alıkoymak kudretindedir. İşte bundan dolayı halifenin (devlet başkanının) onlardan olması şart edilmiştir... Araplar bu asabiyet kudreti ile diğer kavimlere üstün geldiler. Bu açıklamalarımızdan halifelüğün her asırda Kureyş'e mahsus olmayıp, her ülkenin de o çağda kudretli ve üstün asabiyyet sahibi olan kavmin elinde olacağı anlaşılır. O kavim devletin başına geçer. Halifelüğün sır ve hikmetini düşünür isek, hakikat burada anlattıklarımızın öbür tarafına geçmez.¹⁴⁷

Şeyh Hasan Attar da bu görüşü benimseyerek Müslümanların halifesi ve imamı olacak kişinin, Kureyş'ten olmasının şart olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁸ Mevdûdi, herkesin halife olabileceği görüşündedir.¹⁴⁹

Kureyşlilerin Araplarca tanınan ve istikrarı temin edecek kabile olmaları dışında, halifelerin, kendilerinden seçilmesini gerektirecek emredici bir hükmün bulunmadığı belirtilmiştir. Ebû Mansur el-Bağdadî, Hz. Ebû Bekir'in iddia edildiği gibi bir hadise/bir nassa dayanmadığını eserinde belirtmiştir.¹⁵⁰

Tancî'ye (Ö.1974) göre, ilk halifenin seçilmesi ile ilgili toplantıda Hz. Ebû Bekir tarafından söylendiği belirtilen, "Araplar bu Kureyş'in dışında birinin emirliğini kabul etmez" sözü, aradan geçen zamanla: "İmamlar Kureyş'tendir"¹⁵¹

¹⁴⁶ Cüveynî, s. 80; Abdülmecit Karaaslan, "İslam Hukukunda Devlet Başkanlığıyla İlgili Kavramların İhtilafı ve Dört Halifeden Sonra Hilafetin Geleceği," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 28, (2016), s. 56.

¹⁴⁷ İbn Haldun, s. 489-495.

¹⁴⁸ Attar, s. 29.

¹⁴⁹ Mevdûdi, s.187.

¹⁵⁰ Bağdadî, s. 330; Hatipoğlu, s. 77, Dipnot 8.

¹⁵¹ "İmâmetin Kureyş'e ait olduğunu bildiren hadisi yaralayan iki şey vardır: Birincisi Benî Sâide toplantısında ihtiyaç olduğu halde kendisiyle istidlal edilmemesi —ki istidlal edildiğini gösteren rivayetler de vardır- ikincisi ise İslâm'da kabîleciliğin yasaklanmış olması ilkesine aykırı olması. Hadisin seriyye komutanlarıyla ilgili olması halinde bu yaralamalar ve çelişkiler söz konusu değildir." Ali Bakkal, "Ebû Bekir'in Halife Seçilmesinde 'İmamlar Kureyş'tendir' Hadisinin Rolü Üzerine," *İstem*, Y. 3, S. 6, (2005), s. 102. Bakkal'ın ulaştığı sonuç şöyle özetlenebilir: "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi mâna yönüyle ele alındığında sıhhatinden şüphe edilemeyecek bir rivâyet özelliğini taşımaktadır. Ancak hadis, halifeler değil, Hz. Peygamber'in tayin ettiği seriyye komutanları ve kabile başkanları hakkında vârid olmuştur. Kureyş kabîlesinin diğer kabîleler arasındaki yüksek mevki ve

şeklinde ve bir hadis hüviyeti ile kaynaklarda yer almıştır. Ona göre siyasi bir gerçekliğin ifadesi zamanla dinî bir delil olarak kullanılmıştır.¹⁵²

Kur'an'a bakıldığında, üstünlüğün ırkta değil takvada olduğu görülecektir.¹⁵³ Kur'an'da ehliyet vurgulanmış, nesep ve soy ise dikkate alınmamıştır.¹⁵⁴

Hz. Peygamber, çeşitli nedenlerle Medine'den ayrıldığında kendi yerine bir vekil bırakmayı adet edinmiştir. Yerine vekil olarak bıraktığı kişilerde Kureyşli olma şartını aramamıştır. Çeşitli zamanlarda; Hazreçli Sa'd b. Ubade'yi, azadlı köle Zeyd b. Haris'i, Evsli Ebû Lubabe Beşir b. Abdilmunzir'i, Ğifari Siba b. Urfuta'yı, Leysli Numeyle b. Abdillah'ı yerine vekil olarak bıraktığı olmuştur.¹⁵⁵ Yukarıda yer alan değerlendirmeler, günümüzde halifenin Kureyşli olma şartının bir zorunluluk olmadığını ortaya koymaktadır.

b) İlim Sahibi (Müçtehid) Olmak

Halifenin yürüteceği görevler hakkında bilgi sahibi olması, yapacağı işlerde kolaylık sağlayacaktır. Siyaset, ekonomi, hukuk ve askeri alanlarda ayrıntılı olmasa da en azından icmali olarak bilgi sahibi olmak halife için gerekli görülmüştür. Buna dayanarak kimi âlimler halifenin müçtehid derecesinde ilim sahibi olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bazıları da bu hususu bu derece katı değerlendirmezler, belirtilen hususlarda icmali olarak ilim sahibi olmasının yeterli olacağını ifade etmektedirler.¹⁵⁶

Bu nedenle halife, bilgi sahibi olmalı siyaset bilmelidir. Taklitçilikten ziyade liderde olması gereken hızlı ve etkili karar verme yeteneğine sahip olmalıdır. Aşağıdaki ayette lider olacak kişinin ilim sahibi olmasından bahsedilmektedir:

---

emîr tayin ettiği kişilerin ehliyetli oluşu sebebiyle, Hz. Peygamber, emîrleri, genellikle Kureyş'e mensup kişiler arasından seçerdi. O günün kabîle yapısı ve sosyolojik gerçekleri böyle bir uygulamayı gerekli kılıyordu. Aynı sosyolojik gerçekler ve gereklilikler Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği sırada da mevcut olduğu için, hadisin Benî Sâide toplantısında kullanılmış olmasında hiçbir mahzur bulunmamaktadır, hatta kullanılması daha uygun düşmektedir. Bakka, s. 103.

¹⁵² Tancî, s. 54.

¹⁵³ "Allah katında en üstün olanınız, en müttakinizdir." Kur'an, *Hucurât*, 49/13.

¹⁵⁴ Kur'an'î delillerden anlaşıldığı kadarıyla peygamberlik makamı bir nesep imtiyazı olarak değerlendirilmemiştir. Peygamberlik, o nesebe mensup aile fertlerine bir imtiyaz sağlamamıştır. Peygamber eşlerinin bile cezai dokunulmazlığı yoktur. Lut ve Nuh peygamberlerin eşlerinin durumları buna örnek olarak verilmiştir. Hatipoğlu, s. 40.

¹⁵⁵ Hatipoğlu, s. 55; Azimli, s. 74-75.

¹⁵⁶ Gümüšoğlu, s. 170-174.

“...Şüphesiz Allah onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı...”¹⁵⁷

c) Hâşimi Olmak

Şia, Hz. Peygamber’den sonra Hz. Ali’nin ilk Müslüman olması hasebiyle, ilk halife olması ve bundan sonra da iktidarın Haşimoğullarının elinde olması gerektiğini, yani halifeliğin Hz. Peygamber soyundan devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Hatta onlara göre, hilâfetin Haşimoğullarının elinde olması yeterli olmaz, halife en faziletli kişi olmalıdır, yani masum İmamlardan olması gerekir. Şiainin geliştirdiği bu düşünce özellikle Kerbela Olayı’ndan sonra itikadi bir mesele haline getirilmiştir. Sonra da gittikçe genişleyen bir açıyla bu düşüncenin masum imam inancını doğurduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Sünnilerin çoğunluğu bu şartı gereksiz görmüşlerdir.

d) Erkek Olmak

Erkek olma şartı da çok tartışılan hususlardan biridir. Bazı âlimler, “...Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler(kavvam kelimesinin destekleme anlamı da var)...”¹⁵⁹ ayetine ve Hz. Peygamber’e nispet edilen “Kadınları başlarına geçiren milletler iflah olmaz”¹⁶⁰ şeklindeki hadise dayanarak kadınların halife olamayacağı tezini savunmuşlardır. Bazı âlimler ise Kur’an’da Belkıs’ın devlet başkanlığından bahsedildiğinden dolayı kadınların da halife olabileceğini, önceliğin erkeklerde olması gerektiğini, Hz. Peygamber’e nisbet edilen hadiste ise ordu komutanlığının kastedildiğini ileri sürmektedirler. Bir kısım âlimler ise Cemel Savaşı’nda Hz. Aişe’nin (Ö.58/678) komutan olduğunu, ordusunda birçok ileri gelen sahabi bulunduğunu, Hz. Peygamber’e nispet edilen hadisin kendileri tarafından bilinmesi halinde buna itiraz edeceklerini, tarihi süreçte böyle bir itirazın varid olmaması nedeniyle hadisin Şiiler tarafından uydurulmuş olma ihtimalinin bulunduğunu ifade etmektedirler.¹⁶¹ Bu hadisin, Kisra’nın kızı İran’da iktidara geldiğinde onun

---

¹⁵⁷ Kur’an, Bakara, 2/247.

¹⁵⁸ Azimli, s. 39.

¹⁵⁹ Kur’an, Nisa, 4/34.

¹⁶⁰ Nesâî, Kudât 8, (5388); Buharî, Fiten 18, (7099).

¹⁶¹ Azimli, s. 40.

beceriksizliğini ifade etmek üzere kullanıldığı, genel bir ifade olmadığı da belirtilmektedir.¹⁶²

1.1.5. Halifenin Seçiminde Etkili Olan Kavram ve Kurumlar

Bu başlıkta halifenin seçiminde etkili olan kavram ve kurumlar yer almaktadır. İslam tarihinde ilk dört halifenin seçiminde farklı usuller takip edilmiştir. Emevî döneminden itibaren ilk dört halife döneminde takip edilen usulden ayrılarak veliaht tayini temeline dayanan Saltanat sistemine geçilmiştir. Bu nedenle, bey'at, şûra ve ehlü'l-hal ve'l-akd kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

1.1.5.1. Bey'at

Bey'at kelimesi satmak, satın almak anlamına gelen bey' mastarından türetilmiştir.¹⁶³ Bey'at da halife ile seçmenler arasında bir akit olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁴ Alım satım akdine, devlet başkanını can ve mal ile destekleme akdini/sözünü ifade etmesi açısından benzetildiği için bu kavram kullanılmaktadır.¹⁶⁵

Bey'at gerçekleşmeden halifenin seçilişinin sahih olamayacağı ifade edilmektedir. Bu anlamda bey'at halifeliğin geçerlilik şartı olarak değerlendirilir. Muhammed Hamidullah (Ö.2002), bey'at için "toplumsal sözleşme" ifadesini kullanmıştır. Bu sözleşmeye göre, halife yönetim işini İslam'ın kurallarına uyarak yerine getirmeyi, bey'at edenler de İslamın kurallarına aykırı olmadığı müddetçe halifenin kararlarına ve uygulamalarına uymayı ve saygı göstermeyi taahhüt etmiş olurlar.¹⁶⁶

Bey'at, hukuka bağlılık noktasında halifenin denetimi hakkını içermektedir. Hz. Ebû Bekir, halifeye itaatın sınırlarını, şöyle belirtmiştir: "*Allah'a ve Peygamberine itaat ettiğim sürece, bana itaat edin. Allah'ın ve Peygamberinin*

¹⁶² Demici, s. 225; Azimli, s. 40; Gümüsoğlu, s. 168;

¹⁶³ Cengiz Kellek, "Biat," *İslam Ansiklopedisi*, 1992, c. 6, s. 120-121.

¹⁶⁴ İbn Haldun, s. 528-529; Çiğdem, s. 1.

¹⁶⁵ Kur'an'ın ifadesiyle halk/seçmenler canları ve malları ile halifeyi desteklemeye söz vermişlerdir. Bu söz, bir akdi ifade ettiğinden bey' kavramı ile Kur'an'da ifade edilmiştir. "*Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.*" Kur'an, *Fetih*, 48/10; "*Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*" Kur'an, *Fetih*, 48/18-19.

¹⁶⁶ Reşid Rıza, s. 59; Gümüsoğlu, s. 238.

kanunlarını ihmal ettiğim takdirde, itaatinize hakkım yoktur."¹⁶⁷ Hz. Ebû Bekir'in bu değerlendirmesine göre, bey'at sonucu gerçekleşen bağlılığın körü körüne bir bağlılık olmadığı, aksine hukuksal denetimi içeren bir bağlılık olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁸

İlk bey'at uygulamaları, Hz. Peygamber döneminde göze çarpmaktadır. Bunlar arasında birinci ve ikinci Akabe bey'atları ile Rıdvan bey'atı sayılabilir.¹⁶⁹

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde, halife göreve daima bey'at olarak başlamıştır. Sonraki dönemlerde de halife değişiminde bey'at sürekli başvuru olan bir uygulama haline almıştır. Emevîlerle birlikte zorla bey'at alınmaya başlandığı ve bu durumun kurumsallaştığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu uygulamayı ilk gerçekleştiren de oğlu Yezid için hayatta iken bey'at alan Muaviye'dir. Emevîler, Abbâsîler ve daha sonraki İslam devletlerinde bey'at halifeyi seçmekten ziyade göreve gelen halifeye bağlılık sunma işlevine dönüşerek ilk dört halife dönemindeki anlamını yitirmiştir.¹⁷⁰

1.1.5.2. Şûra

Halife seçiminde "şûra" da önemli bir işlev görmüştür. Şûra, hem "istişare, danışma" anlamıyla hem de "seçici kurul" anlamıyla İslam tarihinde kullanılmıştır. Şûra, sözlükte "bal süzmek," ıstılahta ise "birilerine müracaat ederek görüş belirlemek, özellikle yöneticilerin ve devlet başkanlarının görev alanlarına giren konularda karar vermeden önce ilgililere danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurmak" anlamlarında kullanılmıştır. Şûranın diğer bir anlamı da hakkında nas bulunmayan konularda halkın temsilcilerinin görüşlerine başvurulmasıdır.¹⁷¹ Mekke'de, İslamdan önce, Kusay b. Kilab tarafından inşa edilen Darünnedve adlı yerin, danışılarak kararların alındığı bir meclis olduğu bilinmektedir.¹⁷² Dolayısıyla danışılarak karar alma Arap geleneğinde bilinen bir usuldür. Danışmanın önemini Kur'an şöyle vurgulamaktadır:

¹⁶⁷ Muhibül Hasan Han, "Ortaçağ İslam Siyasetinde Devlete Karşı Ayaklanma Teorileri," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s.156; Fayda, s. 125-126.

¹⁶⁸ Mustafa Sabri Efendi, *Hilâfetin İlğasının Arka Planı*, çev. Oktay Yılmaz, 8. baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014, s.53.

¹⁶⁹ Kellek, s. 121-123.

¹⁷⁰ Kellek, s. 123; Azimli, s. 53-55.

¹⁷¹ Sallâbi, s. 29-31.

¹⁷² Demici, s. 379; Azimli, s. 52; Türcan II, s. 230.

“İş konusunda onlara danış.”¹⁷³; “Onların işleri aralarında danışma ile dir.”¹⁷⁴

Hız. Peygamber döneminde, şûra müessesinin somut olarak işletildiği durumlara Bedir, Uhud, Hendek savaşları ile Rıdvan Bey’atı ve Hudeybiye Antlaşması örnek olarak gösterilebilir. Hız. Ebû Bekir’e biat edilmesi, dinden dönen ve zekât vermeyenlere savaş açılması, Kur’an’ın cem’i, Hız. Ömer’in halife olarak belirlenmesi, Hız. Ömer’in kendisinden sonraki halifenin belirlenmesi için oluşturduğu heyet, Hulefâ-yı Râşidîn döneminde şûra müessesesinin çalıştırıldığına ilişkin belirgin örneklerdir. Hız. Ömer’in ashabın ileri gelenlerinin Medine dışına yerleşmelerine izin vermemesinin nedenlerinden birisi de şûrayı işlevsel kılmak istemesidir.¹⁷⁵

Şûra’ya kimlerin katılacağı hususunda Kur’an ve Sünnette özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Hız. Peygamber de özel bir yol izlememiştir. Ancak ilk dönemde bu heyet İslam’a ilk girenlerden, Hız. Peygamber’in dostu/arkadaşı olanlardan, bazı işlerde ona yardım edenlerden, onun müşaviri olanlardan doğal olarak oluşmuştur. Hız. Peygamber, bir konu hakkında karar verirken bazen mescitte hazır bulunanlara danışmış; bazen de Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer gibi kişilerle görüş alışverişinde bulunmuştur. Sonuç olarak, şûra genellikle yönetim merkezlerinde bulunan kişilerin katılımı ile sınırlı kalmıştır. Emevîlerle birlikte toplumun önde gelenleri (kabile reisleri, eşraf vs.), yönetici ve ordu komutanları ile ilim adamları şûra’da yer almıştır.¹⁷⁶ Emevîlerle birlikte şûra bir danışma kurulu olarak kullanılmış ise de sultanların güdümünde bir yapı olarak varlığını devam ettirdiği ve kurumsallaşma arafesinde olan şûra müessesesinin saltanat sebebiyle bu sürecini tamamlayamadığı ifade edilmektedir.¹⁷⁷

Şûra, halifeyi uyarıcı, bilgilendirici ve gerektiğinde görüş ve öneri sunan bir kurul olarak işlev görmektedir. Ancak, şûra’nın görüş ve önerileri kesin bağlayıcı

¹⁷³ Kur’an, *Ali İmran*, 3/159.

¹⁷⁴ Kur’an, *Şûrâ*, 42/38.

¹⁷⁵ Türkan II, 231.

¹⁷⁶ Mevdûdi, s. 453-459; Türkan II, 232-234.

¹⁷⁷ Sırma, s. 46; Fazlurrahman, s. 12.

özelliğe sahip olmadığından sonuçta halifenin kendi reyine göre karar verme yetkisi vardır.¹⁷⁸

1.1.5.3. Ehlü'l-Hal ve'l-Akd

Arapçada, hal “düğümü çözmek,” akd de “bağlamak, düğümlemek” anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁹ Ehlü'l-hal ve'l-akd heyetinin halifeyi belirleme yetkisinin yanında halifeyi azletme yetkisinin de bulunduğu kabul edilmektedir.

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde ehlu's-şura, ehlü'l-ilim terkipleri kullanılmış ise de siyasi teknik terim olarak kullanılan ehlü'l-hal ve'l-akd kavramının ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. 11. Yüzyıldan itibaren kelimeler ve ahkâmü's-sultâniyye türü eserlerde görülmeye başlanan ehlü'l-hal ve'l-akd kavramının Şia ve Ehl-i Sünnet arasında yaşanan imâmet ve hilâfet tartışmalarında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Bu süreçte, Şia, nassa dayalı bir meşruiyet zeminiyle imametin Hz. Ali ve onun soyu ile devam etmesi gerektiğini savunurken, Ehl-i Sünnet, halifenin ümmetin hâkimiyetini temsil ettiğini ve ümmetin seçimiyle iş başına gelmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, Ehl-i sünnet, halifeyi belirleme yetkisinin ehlü'l-hal ve'l-akd heyetinin yetkisinde olduğu görüşünü ilk dört halifenin seçimine meşruiyet sağlayan bir kurul bakış açısıyla ileri sürmektedir.¹⁸⁰

İslam tarihinde ehlü'l-hal ve'l-akd'i oluşturan kişilerin sayısı ve bunların hangi bölgede (ülkenin tamamı/hilâfet merkezi) oturanlardan oluşacağı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sayı konusunda, üç, beş, kırk ile sınırlı olmasını savunanlar olduğu gibi ümmetin icma'nı arayanlar da vardır. Ehlü'l-hal ve'l-akd'in hilâfet merkezinde oturanlardan oluşmasının ilk dönemin doğal ve zorunlu bir sonucu olduğu ancak sonraki dönemlerde İslam ülkesini oluşturan tüm bölgelerden temsilcilerin bu kurula alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır.¹⁸¹

Kurulu oluşturan kişilerin özellikleri konusunda Mâverdî ve Ebû Yala el-Ferrâ, ilim, adalet, rey ve tedbir olmak üzere üç özellik ileri sürmüşlerdir. İbn Haldun ise asabiyet¹⁸² sahibi olmasını zorunlu görmektedir.¹⁸³

¹⁷⁸ Esed, s. 117; Azimli, s. 52-58.

¹⁷⁹ Ensârî, s. 539.

¹⁸⁰ Ensârî, s. 539-540.

¹⁸¹ Ensârî, s. 540.

¹⁸²“Cahiliye döneminde aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabaların oluşturduğu topluluğa "asabe", bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak

Sonuç olarak; halifeyi belirleyecek kurulda bulunan kişilerin birtakım niteliklere sahip olması gerektiği açıktır. Bu nitelikler şöyle sıralanmıştır:

- a) Adil kişiler olmak (adalet sıfatı),
- b) Bilgi sahip olmak (ilim sıfatı),
- c) Birden fazla aday arasından en uygununu seçebilme bilgisine sahip olmaktır (hikmet sıfatı).¹⁸⁴

1.1.6. Hukuksal Görüşler

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların siyasal iktidar alanı ile ilgili ihtilafları genel olarak bu alanın gerekliliği üzerine -istisnalar hariç- olmamış, daha çok bu alanın kimler tarafından ne şekilde yürütüleceği ile ilgili olmuştur.¹⁸⁵

İslam ümmetinin, halife seçimini ehlü'l-hal ve'l-akd heyetinden talep etme hakkının farz-ı kifaye olduğu konusundaki görüşler ağırlık kazanmıştır.¹⁸⁶

Halifenin göreve gelme şekli ile ilgili Kur'an'da ve sünnette kesin bir delil bulunmamaktadır.¹⁸⁷ Hz. Peygamber tarafından da belirli bir usul tayin edilmemiştir.¹⁸⁸ Halife seçiminde ana ilkeler olarak; seçim, şûra, bey'at, dini kuralları çiğneyen halifenin azli, halifeliğin ilahi bir görev olarak değil ümmete ait hâkimiyeti temsil makamı olarak kabul edilmesi ve halifenin Allah'a ve İslam toplumuna karşı kendini sorumlu sayması ve ona göre davranması sayılmaktadır.¹⁸⁹

Halifenin seçilmesinde icma'nın şart olmadığı ehlü'l-hal ve'l-akd heyetinden bir veya birkaç kişinin biat etmesiyle hilâfet akdinin kurulabileceği ancak bunun şahitler huzurunda ya da ilan edilerek geçerlilik kazanacağı kabul edilmektedir.¹⁹⁰

İlk dört halifenin seçiliş tarzı incelendiğinde onların seçilişlerinin halkın onayı ile gerçekleştiği belirtilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in "Halife, Müslümanların

---

veya saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna da "asabiyet" denilmektedir." Mustafa Çağrı, "Asabiyet," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1991, c. 3, s. 453.

¹⁸³ Ensârî, s. 540; Türkan II, 234.

¹⁸⁴ Mâverdî, s. 6; Ferrâ, s. 24; Sallâbi, s. 191-196; Reşid Rıza, s. 40; Çiğdem s. 13-14.

¹⁸⁵ Yıldırım, s. 24.

¹⁸⁶ Ferrâ, s. 24-29; Reşid Rıza, s. 28-29.

¹⁸⁷ Gümüsoğlu, s. 197-198.

¹⁸⁸ Taftazânî, s. 258; Ünver, s. 4.

¹⁸⁹ Azimli, s. 50-51.

¹⁹⁰ Geçit, s. 492-493.

ittifakıyla herkesin kabullendiği şahıstır,”¹⁹¹ ifadesinin bu uygulama görülerek yapılan bir tespit olduğu anlaşılmaktadır. Burada aranan ittifak, toplumun genelinin kabulü olup, bireysel farklılıklar kastedilmemektedir.

İlk dönem halifeler Medine’deki Müslümanlar tarafından istişare sonucu seçilmiştir. Medine’deki Müslümanlar teknik olarak ehlü’l-hal ve’l-akd kurulunun görevini üstlenmiştir. Bu kurul, halifeyi seçme ve görevden alma kurulu olarak işlev görmektedir. Bu kurulun seçtiği kişiye halkın da biat ettiği görülmektedir. İslam coğrafyasının genişlemesiyle daha sonra diğer vilayetlerin de görüşlerine başvurulmuştur.¹⁹²

İlk dört halifenin seçilme tarzına bakıldığında üç yöntemin ortaya çıktığı kabul edilmektedir:

- a) Müslümanların arasından birinin halife seçilmesi: Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali’nin seçilişi (Hz. Ali’nin isyancıların baskısıyla seçildiği de belirtilmektedir) bu şekilde olmuştur.
- b) Halkın, bir önceki halifenin önerdiği adayı halife seçmesi: Hz. Ömer’in halife seçilişi buna örnektir.
- c) Seçici kurulun birden fazla aday arasından bir halife seçmesi: Hz. Osman’ın seçilişi örnek gösterilmiştir.¹⁹³

Mâverdî, halife seçim usulünün, iki olduğunu belirtmektedir. Ona göre birincisi ehlü’l-hal ve’l-akd’in seçimi, ikincisi ise önceki halifenin kendisinden sonraki halifeyi tayin etmesidir. Ehlü’l-hal ve’l-akd’in seçiminde seçmen sayısının beş olması Hz. Ebû Bekir’in seçimi örnek alınarak yeterli sayılmaktadır. Hz. Ömer ise altı kişilik danışma meclisinde diğer beş kişinin birini seçmesini ve ona biat etmesini yeterli görmüştür.¹⁹⁴

Halifenin kendinden önceki halife tarafından da tayin edilebileceği Hz. Ömer’in seçimi emsal alınarak kabul edilmiştir. Hatta Muaviye, oğlu Yezid’i veliaht tayin ederken Hz. Ebû Bekir’in Hz. Ömer’i seçmesini delil olarak kullanmıştır. Önceki halifenin veliaht tayini hususu farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol

---

¹⁹¹ Azimli, s. 52.

¹⁹² Azimli, s. 52.

¹⁹³ Azimli, s. 111.

¹⁹⁴ Mâverdî, s. 7.

açmıştır. Ancak ağırlık görüş şudur: *Halifenin oğlunu ya da babasını veliahd olarak tayin etmesi halinde Müslümanlar bunu bir öneri olarak alabilirler. Ancak bu şekildeki veliahta biat etme zorunluluğu yoktur. Çünkü İslam'da halifenin emri kamunun yararını esas alıyorsa uyulmaya layıktır. Kamunun yararı nesebi öne çıkarmaktan daha önemli olarak görülmektedir. Halifenin hilâfet görevini kendi çıkarına kullanma hakkının olmadığı kabul edilmektedir.*¹⁹⁵

Son dönemde hilâfet müessesesini akademik bir yaklaşımla ele alan¹⁹⁶ Senhurî (Ö.1971), Udeh ve Rayyis gibi bazı araştırmacılar, halifenin seçimi için ümmetin çoğunluğunun görüşünün alınması gerektiğini savunmuşlardır. Halifenin birkaç kişi tarafından seçilmesini, halifenin aday olarak teklif edilmesi şeklinde anlamaktadırlar. Ümmetin bey'atını da halkın halifeyi kabul etmesi ve onaylaması olarak değerlendirmektedirler.¹⁹⁷

Ferrâ, bir ülkede iki imamın caiz olmadığını dile getirmiş, şartları aynı olan iki halife adayı arasında yaşlı olanın seçilmesi gerektiğini, yaşın da eşit olması halinde halifenin kur'a ile belirleneceğini ifade etmiştir.¹⁹⁸

Birden fazla halifenin aynı dönemde farklı ülkelerde olabileceği görüşü İslam coğrafyasının genişlemesi ve birbirinden farklı bölgelerde İslam devletlerinin kurulması gerekçelerine dayandırılmaktadır. Ancak bu görüş, konjüktürel ve zarurete dayanan bir görüş olarak değerlendirilmiştir. Aslolan her dönemde İslam toplumunun ya da devletinin bir halifesinin olması gerektiği düşüncesidir.¹⁹⁹

1.1.7. Halifenin Görevleri

Görev ve yetki ayırımı yapılırken hareket noktamız şu olmuştur. Devlet başkanının yapmakla yükümlü olduğu iş ve işlemler için “görev” kavramı, yapmakla yükümlü olduğu iş ve işlemlere ilişkin sahip olduğu takdir hakkı için de “yetki” kavramı kullanılmıştır.

---

¹⁹⁵ Mâverdi, s. 11-14; Ferrâ, s. 30.

¹⁹⁶ Yıldırım, s. 247.

¹⁹⁷ Gümüsoğlu, s. 206-207.

¹⁹⁸ Ferrâ, s. 30.

¹⁹⁹ Demici, s. 481-483.

Halifenin görevlerine ilişkin İslam uleması tarafından birbirine yakın görüşler ifade edilmiştir:

Mâverdî halifenin görevlerini on maddede sıralamıştır:

- a) Dini korumak,
- b) Toplumdaki ihtilafları ve nizaları çözümlenerek zalime engel olmak, mazlumu korumak,
- c) Toplumun can, mal ve her türlü emniyetini sağlamak,
- d) Allah'ın koyduğu emir ve yasakları uygulamak,
- e) Düşmana karşı harp hazırlığı yapmak, bunun için tedbirler almak,
- f) Fikri alanda İslam'ın bayraktarlığını yapmak,
- g) Zekât, vergi ve ganimetleri toplamak,
- h) İhtiyacı olanlara hazineden yardımda bulunmak,
- i) Hizmetlerin yürütülmesi için görevliler atamak,
- j) Toplumun sorunlarını önemsemek ve bizzat meşgul olmaktır.²⁰⁰

Ebû Ya'la El-Ferrâ da Mâverdî'ye benzer şekilde, halifenin görevlerini on maddede toplamaktadır:

- a) Dini korumak,
- b) İnsanlar arasındaki ihtilafları çözmek ve hükümleri uygulamak,
- c) Altın ve gümüş kaynaklarını korumak ve bunların ticaretini düzenli ve güvenli bir şekilde tesis etmek,
- d) Suç işlendiğinde suçlulara karşı hadleri uygulamak, kul haklarını korumak ve buna ilişkin düzenleme yapmak,
- e) Kamu düzeninde oluşan boşlukları doldurmak ve hak kayıplarını önlemek,
- f) Gayri Müslimleri İslama davet etmek,
- g) Fey, zekât ve vergileri İslamın verdiği yetkiye dayanarak adil bir şekilde toplamak,

---

²⁰⁰ Mâverdî, s. 17-19; Çiğdem, s. 48-49.

- h) Hak sahiplerine Beytülmal'dan usulüne uygun şekilde haklarını vermek,
- i) Ülkenin kamu maliyesinin düzenlenmek,
- j) Ülkenin tüm kurumlarını ve gidişatını gözlemlemek ve denetlemektir.²⁰¹

Gazzâlî'ye göre, devlet başkanının görevi, insanları birbirlerine yapacakları zulümlerden korumak ve geçimlerini sağlamak için karşılaşılabilecekleri engelleri ortadan kaldırmaktır.²⁰²

İbn Haldun'a göre, namaz kıldırmak (dini liderlik), fetva vermek (yasal düzenleme yapmak), kadılık (yargı görevi), savaşa karar vermek, askerlik (ordunun oluşturulması ve ihtiyaçlarının giderilmesi), asayiş (iç ve dış güvenlik), para basma ve paranın değerini korumak için tedbirler alma ve noterlik görevleri halifede toplanmıştır. Halife bu görevleri bizzat veya tayin ettiği görevliler eliyle yürütür.²⁰³

Şehristanî (Ö.547/1153) de yukarıdakilere benzer görevler sıralayarak halifenin şu görevleri ifa etmesi gerektiğini belirtmektedir: Ülkenin korunması ve savunması, orduya komuta etmek, ganimetin paylaşımı, anlaşmazlıkların çözümü, suçluların cezalandırılması, memurların atanması, günahkârların uyarılması ve doğru yola getirilmesi, yanlışların düzeltilmesi...²⁰⁴

Nesefî ise halifenin görevlerini onbir başlık altında toplamıştır: İcrayı gerektiren kararları uygulamak, bağlayıcı kurallar koymak, sınırları korumak, orduyu donatmak, zekâtı toplamak, suçluları yakalayıp cezalandırmak, Cuma ve bayram namazlarını kıldırmak, anlaşmazlıkları çözmek, kanuni haklara sahip şahitleri dinlemek, kimsesiz bekâr gençleri evlendirmek, ganimeti taksim etmek.²⁰⁵

İslam hukukuçuları ve siyaset bilimcilerininin halifeye yükledikleri görevler ana başlıklar ile şöyle özetlenebilir:

- 1- Teşri (yasama),
- 2- İcra (yürütme),
- 3- Kaza (yargı),

---

²⁰¹ Ferrâ, s. 33-34.

²⁰² Gazzâlî, s. 65.

²⁰³ İbn Haldun, s. 556-577.

²⁰⁴ Farsakh, s. 126.

²⁰⁵ Farsakh, s. 125.

- 4- Askeri, (iç ve dış güvenlik),
- 5- Maliye,
- 6- Kültürün korunması.

1.1.8. Halifenin Yetkileri

Halifenin devlet başkanlığı görevini yürütmek için sahip olduğu bir takım yetkileri vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- a) Kendisine yardımcı olacak naibler (bakanlar), tam yetkili vezirler atamak,
- b) Eyaletlerin bölge ve beldelerine valiler atamak,
- c) (Kâdi'l-kudat) Başkadıyı/Adalet bakanını atamak,
- d) Başkomutanı ve hudut muhafızlarını atamak,
- e) Harac ve zekât toplama görevlilerini atamak,
- f) Özel yetkili temsilci ve elçileri atamak,²⁰⁶
- g) İdari yapıyı ve atadığı idarecileri denetlemek.²⁰⁷

Hız. Peygamber'in vefatından sonra İslam devletinin merkezinde halife yer almaktadır. Halife sahip olduğu yetkileri eyaletlerde/vilayetlerde atadığı valiler eliyle kullanmaktadır.²⁰⁸ Valiler atandıkları bölgelerde halifenin otoritesinin temsilcisidirler. Ordu komutanlığı, namazlarda imamlık yapmak, vergi toplamak, devlet memurlarının maaşlarını dağıtmak gibi vazifeleri yerine getirirler. Halife adli işleri yürütmek üzere kadılar tayin eder.²⁰⁹

1.1.9. Halifenin Sorumluluğu

İslam'a göre, insanların tümü bu dünyada yaptıklarından ve yaşadıklarından dolayı sorumludurlar. Hız. Peygambere dahi bir ayrıcalık tanınmamış ve sorumsuzluk hali öngörülmemiştir. Bu nedenle, İslam'da halife dâhil hiç kimsenin mahkemenin yetki alanının dışında bırakılmadığı ifade edilmektedir.²¹⁰ Ancak,

---

²⁰⁶ Mâverdi, s. 24.

²⁰⁷ Demici, s.327.

²⁰⁸ Fayda, s. 325.

²⁰⁹ Mâverdi, s. 35-36; Fayda, s. 327.

²¹⁰ Hamidullah II, s. 169-170; Gümüšoğlu, s. 259.

Hanefilere göre, devlet başkanı hadd²¹¹ cezasını gerektirecek bir suç işlerse, kendisine hadd cezası uygulanmaz. Kul hakkının galip olduğu kısas ve mallarla ilgili cezalarda ise halife sorumludur.²¹²

Halifenin her zaman mahkeme karşısına çıkarılabileceği -Hanefilere göre hadd cezaları hariç- belirtilmektedir. Ancak halifenin hangi hâkim ya da mahkemece yargılanacağı konusunda ihtilaf vardır. Sahabe devrinde halifenin bazı sahabilerin hükmüne müracaat ettiği belirtilmiş, sonraki dönemlerde ise başkentteki kadı tarafından muhakeme edilmiştir. Ancak bu yargılamaların halifelik görevinin icrasına ilişkin olmayıp daha çok bireysel haklarla ilgili ihtilaflar sebebiyle olduğu bilinmektedir.²¹³

Halifenin hukuktan ayrılması halinde bu durumun tespitinin bu konuda yetkin olan ehlü'l-hal ve'l-akd heyetine ait olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla halifenin iki şekilde yargılanması mümkündür: Göreviyle ilgili hususlarda ehlü'l-hal ve'l-akd heyeti tarafından yargılanması, bireysel hak ve suçlarda yetkili kadı huzurunda muhakeme edilmesidir. Sonuç olarak, İslam hukukunda halifenin sorumsuzluğuna ve dokunulmazlığına ilişkin -Hanefilerin hadd cezalarına ilişkin görüşü hariç- herhangi bir kuralın öngörülmediği anlaşılmaktadır.²¹⁴

1.1.10. Halifenin Görevinin Sona Ermesi

İslam siyasi tarihine bakıldığında görev süresi sona ererek ayrılan bir halife bulunmamaktadır.²¹⁵

İslam hukukunda halifenin görev süresini sınırlayan herhangi bir kaidenin bulunmadığı belirtilmiştir.²¹⁶ İslam tarihinde halifelerin, ömür boyu görevde kalmak üzere seçildiği incelemelerden anlaşılmaktadır.²¹⁷ Bu şekildeki bir görev süresi, ona

---

²¹¹ “Had: Allah hakkı yani toplumun hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli, miktar ve keyfiyeti belirli ve sınırlı cezaî müeyyidedir. Kur’an’da bu grupta dört cezadan bahsedilir. Bunlar zina edene 100, iffetli bir kadına zina iftirasında bulunana seksen sopa (celde) vurulması ve ayrıca şahitliğinin kabul edilmemesi, hırsızın elinin kesilmesi, silâhlı gasp, yol kesme ve eşkıyalık gibi anarşik suçları işleyenlerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya sürgün edilmesi cezalarıdır.” Ali Bardakoğlu, “Ceza,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993, c. 7, s. 473; Kur’an, *Nûr*, 24/2, 4-5; Kur’an, *Mâide*, 5/38; Kur’an, *Mâide*, 5/38.

²¹² İbrahim Çalışkan, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 31, S. 1, (1990), s. 384-385.

²¹³ Gümüšoğlu, s. 260.

²¹⁴ Gümüšoğlu, s. 260-261.

²¹⁵ Azimli, s. 60.

²¹⁶ Demici, s. 373; Gümüšoğlu, s. 246; Karaman, s. 158.

²¹⁷ Tekinbaş, s. 55-56.

yapacağı icraatlar açısından kolaylık sağlamakta ve “devlette devamlılık ilkesi” ile de bağdaşmaktadır.

Senhurî, halifenin görev süresinin sınırlanabilmesinin mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Udeh ve Hamidullah ise ümmetin icma’ını delil göstererek halifenin ömür boyu bu makamda kalması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²¹⁸

Görevinin sona ermesi halleri olarak, halifenin vefatı ve kendi isteği ile görevden ayrılması (istifası) gösterilmiştir.²¹⁹ Emevîlerde İkinci Muaviye ve İbrahim kendiliğinden istifa etmişlerdir.²²⁰ Görev süresinin sınırlandırılması zamanın şartlarına bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Günümüz uygulamaları dikkate alındığında sürenin sınırlandırılması daha doğrudur.

1.1.11. Halifenin Azledilmesi

Halifenin ömür boyu görev yapması esas olmakla birlikte, uygun olmayan uygulamalar yapanlar ile görevi ifa etme imkânı kalmayanların azledilebileceği belirtilmektedir.

Mâverdî, halifeliğe engel halleri iki bölümde ele almıştır: Birincisi adaletten ayrılmaktır. Bunu da iki sebebe bağlamıştır. Şehvete düşkünlük ve nefsinin arzularına uyarak fiska sapması ya da şüphe çekici işler yapmasıdır. İkincisi ise bedeni sakatlıklardır. Bedeni noksanlıklar, anlama ve anlatma yetisine görevini yapamayacak şekilde engel oluyorsa, hilâfet görevini bırakması gerekir. Aksi halde bu sakatlıklar halife olmaya engel ise de hilâfetin devamına engel değildir. Bedeni noksanlıkların diğer türü ise akli noksanlıktır. Akli noksanlık geçici ise halife olmaya engel, ancak hilâfetin devamına engel değildir. Kalıcı akli noksanlık ise hem halife olmaya hem de halifeliğin devamına engeldir. Ayrıca halifenin hukuki tasarruflarında esaret sebebiyle bir engel oluşmuşsa ve bu engelin kalkması mümkün görünmüyorsa, halifenin yerine yeni halife seçilmesi gerekmektedir.²²¹ Halifenin görevden alınmasını gerektiren bedeni kusurları ise beş duyu noksanlığı, uzuvlardaki noksanlık ve tasarruf yetkisini kaybetmesi olarak Mâverdî üçe ayırmıştır.²²²

---

²¹⁸ Gümüsoğlu, s. 247.

²¹⁹ Ferrâ, s. 25-27; Demici, s. 417-430; Azimli, s. 58-59.

²²⁰ Azimli, s. 60.

²²¹ Mâverdî, s. 19-24.

²²² Ahmet Güner, “Mâverdî’nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arkaplanına Bir Bakış (II)” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, (2003), s. 243.

Aşağıdaki sebeplerle görevine devam edemeyecek olan halifeyi, ehlü'l-hal ve'l-akd kurulunun azletme yetkisine de sahip olduğu kabul edilmektedir.

- a) Akli melekelerini yitirmesi ve görevini yapamayacak derecede hastalanması,
- b) Bazı organlarının çalışmaması (körlük, sağırlık, topallık, dilsizlik),
- c) Düşmana esir düşmesi ve kurtulma imkânının bulunmaması,
- d) Küfre girmesi (mürted olması),
- e) Aşırı günahkâr olması (fisk hali, şehvet ve içkiye düşkünlük gibi),
- f) İslamın hükümlerini uygulamaya ve istişareye önem vermemesi.²²³

İslam hukukunda azil müessesinin düzenlenmemiş olması nedeniyle azli istenen Hz. Osman istifa etmeyince olaylar karmaşık bir hal almış ve sorun Hz. Osman'ın katli ile sonuçlanmıştır. Emevîlerde de İkinci Velid ve İkinci Mervan öldürülmüşlerdir. Abbasilerin ilk yüz elli yılında böyle olaylara rastlanmasa da sonraki yıllarda azil ve katil olayları yoğun şekilde yaşanmıştır.²²⁴ Bu durum azil kuralının önemine işaret etmektedir.

1.1.12. Hilâfetin Kaldırılması

Bireysel hilâfet makamı, etkisi az olsa da varlığını 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam ettirmiştir. Osmanlılar, halifenin gücünü kurtuluş savaşının sonuna kadar kullanmışlardır. Hatta Kurtuluş Savaşı'nın Padişah ve Halife'yi kurtarmak iddiasıyla yapıldığı ifade edilmiştir. Savaşın kazanılmasından sonra 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmıştır. Halifeliğin kaldırılması için henüz ortam oluşmadığından TBMM'nin talep ve istekleri doğrultusunda veliaht Abdülmecit Efendi halife seçilmiştir. TBMM muhalefetinin, halifeye yakınlık göstererek onun nüfuzundan yararlanmak istediği iddia edilmiştir. Ayrıca, Hindistan Halifelik Komitesi adına Hindistan Müslümanlarının lideri ve Şiiliğin İsmaili tarikatının imamı III. Ağa Han ve Londra İslam Cemiyeti Başkanı Emir Ali'nin İsmet İnönü'ye hitaben gönderdiği mektup Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanmıştır. İsmet İnönü'ye ulaşmadan halifenin konumunun güçlendirilmesine ilişkin mektubun gazetelerde yayınlanması yeni TBMM hükümetini zayıflatmaya yönelik bir dış müdahale olarak

²²³ Ferrâ, s. 25-27; Demici, s. 417-430; Azimli, s. 58-59.

²²⁴ Azimli, s. 60.

değerlendirilmiştir.²²⁵ Bu gelişmeler, dönemin iktidar partisi olan CHP yönetimini rahatsız etmiş ve Urfa mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının verdiği 12 maddelik kanun teklifi ile 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılmıştır. Böylece hilâfetin Osmanlı dönemi de sona ermiştir.²²⁶ 3 Mart 1924 tarih ve 431 Sayılı Hilâfetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanununun 1. Maddesinde: “Halife hal’ edilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan Hilâfet makamı mülgadır,” denilmektedir.²²⁷ Kanundan, hilâfet mana ve mefhumunun Hükümet ve Cumhuriyet kavramlarının kapsamında olduğu ayrıca bireysel bir hilâfet makamına ihtiyaç bulunmadığından bahisle hilâfet makamının kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Halife Abdülmecid Efendi'nin gerçek bir halife gibi insiyatif kullanamaması ve kendisini atayanlara kendini borçlu hissetmesi nedeniyle TBMM'nin kendisinden istediklerini yerine getirmeye çalışan bir memur konumuna düşürüldüğü ifade edilmiştir.²²⁸

Mustafa Sabri Efendi (Ö.1954), hilâfet ve yönetimin birbirinden ayrılmasının bir nedeni olduğunu, yeni Türkiye Cumhuriyetinin laik karakterinin temellerinin hazırlandığını ve bu konunun Lozan'daki Türk temsilcisi tarafından da doğrulandığını belirtmektedir. Ona göre hilâfet, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde tedrici bir usulle kaldırılmıştır.²²⁹ Asıl amacın, hedefe ulaşmada engel olarak görülen, dini hükümleri ortadan kaldırmak ve İslamdan kurtulmak olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, yeni cumhuriyetin kurucuları devlet idaresini laik ilkeler üzerinde düzenleyerek dini, yönetimden; yönetimi de dinden soyutlamak istemişler²³⁰ ve tüm çalışmalarını hilâfeti, ilerleyen süreçte kökten ilga etme amacına hasretmişlerdir.²³¹

Dönemin adalet bakanı Seyyid Bey'in (Ö.1925) görüşleri, hilâfetin kaldırılmasında bir dayanak olarak kullanılmıştır. Hilâfetin bir vekâlet olduğunu söyleyen Seyyid Bey, bu vekâletin günümüzde halk tarafından milletvekilleri

---

²²⁵ Fahir Armaoğlu, “Hilâfet'in Dış Cephesi,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 41, (1998), 347-358.

²²⁶ Özcan, s. 550-552; Ünver, s. 398-399.

²²⁷ 6 Mart 1924 tarih ve 63 Sayılı Resmî Gazete, s. 6.

²²⁸ Yıldırım, s. 49.

²²⁹ Mustafa Sabri Efendi, s. 85-86.

²³⁰ Mustafa Sabri Efendi, s. 96-97.

²³¹ Yıldırım, s. 71.

aracılığıyla meclise verildiğini ve hilâfet kurumunun TBMM'nin manevi şahsında mündemiç olduğunu iddia etmiştir.²³²

Seyyid Bey'in hilâfet kurumunu tam bir hükümet teşkili şeklinde yorumlayan yaklaşımı, adalet bakanı ve İslam hukukçusu olması hasebiyle meclis üzerinde etkili olmuştur. Bu nedenle 3 Mart 1924 tarihindeki hilâfetin kaldırılması oylamasında Meclisin bağımsız tek üyesi olan Gümüşhane mebusu Zeki Bey muhalif kalmış diğer üyelerin tamamı hilâfetin kaldırılması için kabul oyu kullanmışlardır.²³³

Hindistan, Mısır gibi birçok İslam ülkesinde hilâfetin kaldırılması kınanmıştır. 1926'da Mısır'ın başkenti Kahire'de Kral Fuad'ın himayesinde hilâfetin canlandırılması için yapılan "Hilâfet Kongresi"nden, görüş ayrılıkları nedeniyle, sonuç alınamamıştır.²³⁴

Siyasi arenadaki gücü ve değeri ne olursa olsun, sembolik de olsa bir halifenin varlığının, Müslümanlar için büyük bir öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. Hilâfetin ortadan kaldırılmasıyla ümmet anlayışının yerini, ulus ya da ulus devlet kavramı almıştır.²³⁵

1.1.13. Halifenin Yardımcıları

Hz. Peygamber ve sahabilerin oluşturduğu yönetim yapısı çok basit ve kurumları yeni oluşan bir devlet olarak değerlendirilmektedir. Hulefâ-yı Râşidîn döneminde ise halifeye yardımcı sahabeler göze çarpmaktadır. Kurumsal anlamda bir vezaret makamı henüz teessüs etmemiştir. Emevîlerde halifenin güçlü yardımcıları olmasına rağmen, vezaret kurumu tam anlamıyla yoktur. Abbâsîlerle birlikte Sasani kurumlarının etkisiyle vezaret kurumu yerleşmiştir. Her üç dönemde de vezaret hiçbir zaman hilâfetin önüne geçmemiş, asıl ve son karar verici hep halife olmuştur.²³⁶

Sonraki dönemlerde, gittikçe büyüyen devlet bürokrasisi nedeniyle halife, siyasi ve idari yetkilerinin büyük bir kısmını vezirlere ve divana bırakmak zorunda

---

²³² Yıldırım, s. 83-99.

²³³ Sami Erdem, "Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Hilâfet Teorisine Alternatif Yaklaşımlar: Seyyid Bey Örneği (1922-1924)," *Divan Dergisi*, S. 2, (1996),s. 145-146.

²³⁴ Özcan, s. 552.

²³⁵ Erdem, s. 145.

²³⁶ Azimli, s. 115.

kalmıştır. Eğitim ve yargı alanı ile ilgili yetkilerini de ilmiyye sınıfına devretmiştir.²³⁷

İslam tarihinde teşriye (yasamaya) ilişkin görevler Halife tarafından şûra ile birlikte yerine getirilmektedir. Ancak, Halife ve şûra'nın düzenleme yetkisi nasların bulunmadığı alanlardır. Burada da Halife şûra'ya danışmakta ancak son kararı kendisi vermektedir.

Halifenin icraya (yürütmeye) ilişkin görevleri de ya bizzat halife tarafından ya da atadığı görevliler eliyle yerine getirilmektedir.

İslam tarihinde halifeler kaza (yargı) yetkisini bizzat kullandıkları gibi yargı alanının teknik ve ihtisas gerektiren bir alan olması nedeniyle zamanla bu görevi ilmiye sınıfından atadığı kadılar aracılığıyla yerine getirmiştir. Yargı görevi ile ilgili gerçek anlamda kadı atamasını yapan Hz. Ömer'dir.²³⁸ Hz. Ömer, Ebû Derda'yı Medine'ye, Kadı Şureyh'i Basra'ya, Ebû Musa el-Eşari'yi Kufe'ye kadı tayin etmiştir. Ayrıca yargı usulleri ile ilgili Ebû Musa el-Eşari'ye ayrıntılı bir mektup yazmıştır.²³⁹

1.1.14. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme

Hz. Peygamber döneminde yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin bir ölçüde iç içe geçmiş olduğu, bunun da bizzat Hz. Peygamber'in şahsına özel bir durum olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰ Hz. Peygamber'in hemen hemen tüm faaliyetleri vahyin kontrolü altında gerçekleşmiştir. Kendi uygulamaları ilahi vahye ters olduğunda, hemen Allah tarafından uyarılmakta ve vahiyle yaptığı yanlışlıklar düzeltilmektedir. O dönemde teşri (yasama) faaliyeti Allah'ın vahyi ve Hz. Peygamber'in vahiye uygun ve vahyi açıklayıcı sünneti ile sağlanmıştır.²⁴¹ Ayrıca, Hz. Peygamber'in Medine'deki toplum kesimleri ile uzlaşarak kaleme aldığı Medine Vesikası da bir kısım İslam araştırmacıları tarafından ilk anayasa olarak kabul edilmektedir.²⁴²

---

²³⁷ Yıldırım, 28-29.

²³⁸ Suyutî, s. 124.

²³⁹ İbn Haldun, s. 560-561; Birsin, s. 171; Fayda, s. 330-331.

²⁴⁰ Mevdûdi, s. 438-439.

²⁴¹ Birsin, s. 74-78.

²⁴² Muhammed Hamidullah, *İslam'ın Hukuk İlmine Katkıları*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, Beyan Yayınları, 2005, s. 11-12.

Anılan dönemde yürütme faaliyeti hem dini hem de toplumsal lider olarak Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilmektedir. Yürütme faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemlerde, Hz. Peygamber, bu işleri atadığı valiler ya da görevliler eliyle yürütmüştür.²⁴³

Hz. Peygamber döneminde yargı faaliyetleri Medine’de ortaya çıkmıştır. İslamiyet öncesi, bir devlet yapısına sahip olmayan Araplar ihtilaflarını hakemler yoluyla çözmüşlerdir. Bu gelenek Müslümanlar tarafından kabul edilmiş ve uzun süre uygulanmıştır. Ancak Medine’de Müslümanlar devletleşme aşamasına geçince yargı faaliyeti de yerleşmeye başlamıştır. Her türlü dava ve ihtilaflar Hz. Peygamber’e getirilmiştir. İhtilaflar çözüme kavuşturulurken yargı usulü de beraberinde gelişmiştir. Hz. Peygamber’in birçok ceza ve hukuk davasını sonuçlandığı bilinmektedir.²⁴⁴ Hz. Peygamber’e Medine Vesikası ile ihtilafları en üst seviyede çözen hâkim/hakem görevi verilmiştir. Hz. Peygamber yargı yetkisini atadığı valiler (Hz. Ali, Muaz b. Cebel... gibi) eliyle de kullanmıştır.²⁴⁵

Halifenin görev ve yetkilerine bakıldığında devletin temel fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargı erklerine ilişkin olduğu görülecektir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde halifenin şahsında üç kuvvetin de toplandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum, modern dönemdeki kuvvetler birliği anlayışından farklıdır.²⁴⁶ Çünkü İslam’da üç kuvvet de hukuka aykırı işlem tesis edemez. İslam’da nas bulunmayan durumlarda istişare ile kamu yararı gözetilerek düzenleme yapılması esası kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu üç kuvvet de halifede toplansa yine de halifenin istediğini yapmak gibi bir hak ve yetkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.²⁴⁷ Halifenin bu yetkilerden yararlanarak istibdat kurma imkânı da yoktur. Halifenin sorumlu olduğu Allah’ın Kitabı ve Hz. Peygamberin Sünneti yani hukuk vardır. Bunlar, halifeyi sınırlayan ve keyfî yönetimin önüne geçen temel dayanaklardır. Ayrıca bu güçlerin halifenin şahsında toplanmış olması ve ahenkli uyumu, devlet işlerinin dayanışma içinde ve daha hızlı yürütmesine de katkı sağlamaktadır. Yetkilerin hukukun kontrolünde halifede toplanmış olması modern demokrasilerdeki yürütme ve yasama

---

²⁴³ Birsin, s. 113-127.

²⁴⁴ Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1995, c. 3, s. 121-122.

²⁴⁵ Birsin, s. 163-171; Akyüz, s. 123.

²⁴⁶ Yıldırım, s. 248.

²⁴⁷ Yıldırım, s. 250.

arasındaki çekişmeler nedeniyle yaşanan yönetim istikrarsızlıklarının önüne geçebilmektedir.²⁴⁸

Halifenin yasama faaliyetine ilişkin yetkisi, hakkında nas bulunmayan kamu düzeni ve kamu yararına ilişkin hususlarda ve had ile kısas suçları dışındaki tazir suç ve cezalarındadır. Halife bu yetkisini, şûra/ehlü'l-hal ve'l-akd/divan ile istişare ederek kullanır. Halife yürütme yetkisi kapsamında bu yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulmasından ve uygulanmasından da sorumludur.²⁴⁹ Halifenin ehlü'l-hal ve'l-akd'in kararıyla bağlı olmaması, modern dönemdeki devlet başkanının veto yetkisi olarak değerlendirilebilir.²⁵⁰

Yargı görevi de Hz. Peygamber tarafından ya da yetki verdiği sahabiler tarafından yerine getirilmiştir. Medine'deki birçok ihtilafın bizzat Hz. Peygamber tarafından çözüme kavuşturulduğu bilinmektedir. Ayrıca, İslam ülkesinin çeşitli bölgelerine tayin ettiği valiler eliyle hukuki ihtilafları çözdüğü ifade edilmektedir. Hulefâ-yı Raşidin döneminde halifeler, yargı işlerine de bakarken sonraki dönemlerde uzmanlık gerektiren yargı işleri halifeler tarafından atanan kadılar eliyle yürütülmüştür. Halifelerin kadı atamaları dışında kadıların yargı yetkilerine müdahale etmediği ifade edilmektedir. İslam tarihinde, halife aleyhine hüküm verildiğine ilişkin davalar olduğu halde kadıların, bu nedenle herhangi bir baskıya maruz kaldıklarına ilişkin herhangi bir olay kaynaklarda zikredilmemektedir. Bu nedenle İslam'da yargının, karar verme süreci açısından tam bağımsız olduğu söylenebilir.²⁵¹

Karaman'a göre ilk dönemlerde tüm yetkilerin Hz. Peygamber ve Raşid Halifelerde toplanması, adı geçen şahısların üstün ahlak ve faziletlerine duyulan itimattan kaynaklanmaktadır. Ona göre, icra yetkisinin dışındaki yetkilerin halifede bulunması zorunluluğu yoktur. Hatta icra yetkisi bile şûra meclisi kararıyla sınırlandırılabilir. Çünkü bu gücü halifeye millet vermektedir. Millet, vereceği yetkinin sınırlarını temsilcileri aracılığıyla belirleyebilir. Ancak tüm yetkiler halifede toplanmış olsa dahi, halife hukuktan ayrılamaz ve denetimden yoksun bırakılamaz.²⁵²

---

²⁴⁸ Gümüsoğlu, s. 278-279.

²⁴⁹ Gümüsoğlu, s. 281-282.

²⁵⁰ Mevdûdi, s. 443.

²⁵¹ Mevdûdi, s. 438-440; Gümüsoğlu, s. 282-284.

²⁵² Karaman, s. 168.

Günümüzde, iş yoğunluğu ve alan uzmanlığı gerektirmesi nedeniyle erkekler ayrılığının daha verimli çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ YÖNETİM MODELLERİ

Toplumsal yaşamı düzenleyen devlet ya da hükümet adı verilen bu kurumun varlığı ve gerekliliği konusunda anarşistler²⁵³ hariç günümüzde herhangi bir itiraz söz konusu değildir.²⁵⁴

Devlet üzerine çalışma yapan yazarlardan Thomas Hobbes (Ö.1679), devlet otoritesinin mutlak, bölünemez, değiştirilemez ve karşı konulamaz olduğunu savunurken, John Locke (Ö.1704) bu iktidarın, insanların hak ve özgürlüklerinin korunabilmesi için, sınırlandırılması, bölünebilmesi, değiştirilebilmesi ve karşı konulabilmesi gerektiğini iddia etmektedir.²⁵⁵ Locke'ye göre, sınırsız her gücün kontrolden çıkma tehlikesi ile karşı karşıya kalması muhtemel olduğundan, devletin egemenliğinin farklı organlar eliyle kullanılması gerekmektedir.

Devletlerin temel kuvvetleri arasındaki ilişki hükümet sistemlerini belirlemektedir. Genel olarak, hemen hemen tüm sistemlerde, yargının ayrı ve bağımsız bir kuvvet olarak kabul edilmesi anlayışı ve uygulaması vardır. Yargı dışında kalan yasama ve yürütmenin ilişkisi ve düzenlenişi hükümet sistemini belirlemede temel rol oynamaktadır.²⁵⁶ Kuvvetlerin yasama organında toplanmasına meclis hükümeti sistemi; kuvvetlerin yürütme organında toplanmasına da mutlak monarşi, diktatörlük ya da anti-demokratik rejim adı verilmektedir.²⁵⁷

Batı'da özellikle İngiltere'de zamanla yerleşen kuvvetler ayrılığı ilkesi ünlü düşünür John Locke ile temellendirilmiştir. Ona göre, "*siyasal iktidar, mülk*

---

²⁵³ "Anarşizm dar anlamda, hükmedenin olmadığı bir toplum kuramını, geniş anlamda ise her anlamda, her alanda baskıcı, zorlayıcı, hiyerarşik ve otoriter olanı olumsuzlayan bir toplum kuramını ve insan anlayışını ifade etmektedir... Günümüzde ise anarşizm; 'devletin bütün şekillerine karşı olan ve eğer tam kişisel ve toplumsal özgürlük isteniyorsa devletin yürürlükten kaldırılması gerektiğini belirten siyasi' teori olarak kabul edilmektedir... Devlet otoritesini kabul etmeme anlamında anarşizm, devletin otoritesini reddeden ve gönüllü kurumların, insanın doğal toplumsal eğilimlerini ifade etmeye en uygun kurum olduğunu öne süren sosyal bir felsefedir." Cengiz Çuhadar, "Tarihi Süreç İçerisinde Felsefi Bir Kavram Olarak Anarşizm," *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 30, (2007), s. 75-89.

²⁵⁴ Neşet Toku, "Devlet Üzerine," <http://www.nesettoku.com/?p=474>, Erişim Tarihi: 02 Aralık 2016; Mevdüdi, s. 88.

²⁵⁵ Efendi, s. 24.

²⁵⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995, s. 301.

²⁵⁷ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 4. baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1997, s. 391-393.

sahiplerinin, mülk sahiplerine verdiği bir yetkidir."²⁵⁸ O halde yöneticiler, halkın hizmetkârı olup huzur ve refahı sağlamakla yükümlüdürler. Bu nedenle, yargılama ve cezalandırma yetkisi, yasaları hazırlama yetkisi ve yasaları uygulama, anlaşmaları yapma, savaş ve barışa karar verme yetkisi ayrı organlarda olmalıdır. Locke'a göre, yasama ve yürütme erklerinin tek elde toplanması yetkilerin kötüye kullanılmasına sebebiyet verir.²⁵⁹

İngiltere'deki gözlemlerinden yola çıkan Montesquieu (Ö.1755), güçler ayrılığı ilkesini iyice geliştirerek ayrıntılandırmaktadır. Ona göre, "*yasaları yapma, kamuya yönelik kararları alma, suçluları yargılama yetkilerini aynı elde topladınız mı, her şey bitmiştir insan için.*"²⁶⁰

Günümüzde kuvvetler birliğini esas alan değil, kuvvetler ayrılığını esas alan sistemler rağbet görmektedir. Kuvvetler ayrılığına dayanan sistemler de üçe ayrılmaktadır. Kuvvetlerin işbirliği halindeki yumuşak ayrılışını öngören sisteme parlamenter rejim, kuvvetlerin sert ve belirgin ayrılışını kabul eden sisteme başkanlık sistemi, yasama ve yürütmenin ayrı olmasının yanında yürütme organında devlet başkanına ağırlık verilmiş sisteme de yarı-başkanlık sistemi adı verilmektedir.²⁶¹ Her birinin avantajlı ve dezavantajlı olduğu yönleri vardır. Belirtilen hükümet sistemlerinin başarılı şekilde uygulandığı ve bu konuda diğer ülkelere model olacak ülkeler de vardır.²⁶²

Bu sistemlerin hiçbiri iyi bir demokrasinin sihirli formülünü taşımaz. Hangi sistemin hangi ülkede ne sonuç vereceği kesin olarak belli değildir. Birbirine oranla güçlü ve zayıf tarafları vardır. Bu nedenle, ülkeler zaman zaman sistemlerinde değişiklik yapma ihtiyacı duyarlar.²⁶³

---

²⁵⁸ Akad ve Dinçkol, s. 107.

²⁵⁹ Akad ve Dinçkol, s. 104-110.

²⁶⁰ Akad ve Dinçkol, s. 124-132.

²⁶¹ Mehmet Parsak, "Parlamenter/Başkanlık/ Yarı Başkanlık Sistemlerine Genel Bir Bakış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi," *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi, Makale No:1*, 2012, s.1-2, www.turkakademisi.org.tr, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2015; Yetkin Çınar ve Türkmen Göksel, "Başkanlık, Yarı Başkanlık Ya da Parlamenter Sistem: Sisteme Verilecek İsim mi, Yoksa Sistemin Tasarımı ve İşleyişi mi Daha Önemli?" *Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı*, 2012, s. 1-8, <http://www.tepav.org.tr>, Erişim Tarihi: 1 Mart 2016; Yayla, s. 69.

²⁶² Hasan Tunç ve Bülent Yavuz, "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi," *TBB Dergisi*, S. 81, (2009), s. 35.

²⁶³ Çınar ve Göksel, s. 1-8; Yayla, s. 73.

Arslan, demokratik bir ülkenin asgari koşullarını aşağıdaki şekilde sırlamaktadır:

- a) Kuvvetler ayrılığı ilkesi olmazsa olmaz birinci koşuldur.
- b) Özgür ve serbest seçimler olmalıdır.
- c) Seçimler belirli sürelerle yeniden yapılmalıdır.
- d) Seçimlere katılan birden fazla siyasi parti bulunmalıdır.
- e) İktidar, muhalefetin haklarına saygı göstermelidir.
- f) Yurttaşların hak ve özgürlükleri garanti altına alınmalıdır.
- g) Özel mülkiyet, yasalar tarafından korunmalıdır.
- h) Sosyal hakların güvence altına alındığı ve korunduğu bir yapı oluşturulmalıdır.
- i) Katılımcı demokratik bir anlayış hâkim olmalıdır.
- i) Yerel yönetimler güçlendirilmelidir.²⁶⁴

Demokratik bir sistemde kuvvetler ayrılığının teminatı olarak görülen anayasa yargısı da bu yapıda önemli bir yere sahiptir. Anayasa mahkemeleri, özel olarak anayasal uyumsuzlukları çözüme bağlamak için kurulan, olağan yargı aygıtının dışında yer alan kamu iktidarlarından bağımsız olan bir yargı merciidir.²⁶⁵

Çalışmamızın bu bölümünde, bu sistemlerde yer alan başkanlık, yarı-başkanlık ve cumhurbaşkanlığı kurumunu inceleyeceğiz. Sistemlerin diğer idari mekanizmaları üzerinde gerekmedikçe durulmayacaktır.

2.1. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi, uygulanmakta olan liberal demokratik sistemlerin en eskilerinden birisidir.²⁶⁶ Bu sistem, kuvvetlerin sert ve keskin ayrılığına dayanan hükümet sistemi olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁷ Başkanlık sisteminin en belirgin özelliği yasama ve yürütme organlarının kesin olarak birbirlerinden ayrı ve bağımsız

---

²⁶⁴ Arslan, s. 10-13.

²⁶⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, 1. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s. 9-10.

²⁶⁶ Arslan, s. 164.

²⁶⁷ Teziç, s. 419.

olmasıdır. Sistemin en önemli özellikleri, istikrar ve güçlü kuvvetler ayrılığı hususlarıdır.²⁶⁸ Bu sistemde, halkoyuyla seçilmiş iki organ olan yasama ve yürütme parlamenter rejimdeki gibi birbirlerinin hukuki varlıklarına son verememektedirler.²⁶⁹

Başkanlık sisteminin kamil manada anlaşılabilmesi için sistemin asli ve yardımcı unsurlarının bilinmesinde yarar vardır. Bu sistemin asli unsurları şöyle sıralanabilir:

- a) Sert ve belirgin kuvvetler ayrılığı,
- b) Devlet idaresinin sadece tek kişide (başkan) toplanmış olması,
- c) Başkanın doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmesi,
- d) Bakanları atama ve görevden alma yetkisinin başkanda olması,
- e) Başkanın görevi ile ilgili işlerden dolayı sorumsuz olması ve kimseye hesap vermek zorunda olmaması.

Yardımcı unsurlar zorunlu olmayıp, başkanlık sisteminin farklı ülkelerdeki uygulanmasında ortaya çıkan ve o ülkelerin toplumsal yapısıyla başkanlık sisteminin uyumunu amaçlayan unsurlar olarak görülmektedir. Başkanın yasama organını feshetme yetkisi, başkana veto yetkisinin verilmesi ya da başkanın vetosunun nitelikli çoğunlukla aşılabilmesi kuralının benimsenmesi bunun örnekleri arasında yer alır.²⁷⁰

Başkanlık sistemi dünyanın birçok ülkesinde demokratik ölçüleri farklı olmak üzere uygulanmaktadır. Ancak, dünya siyasal sistemler literatüründe başkanlık sisteminin tipik örneği ABD (Amerika Birleşik Devletleri) uygulaması olarak kabul edilmekte ve başkanlık sistemi üzerindeki eğitimler ABD örneği esas alınarak verilmektedir.²⁷¹

---

²⁶⁸ Yusuf Tekin, *Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2017, s. 185-186; Yayla, s. 69-70.

²⁶⁹ Özbudun, s. 301; Kuzu, s. 26.

²⁷⁰ Parsak, s. 5-12; Kuzu, s. 20-26.

²⁷¹ Yayla, s. 69; Teziç, s. 419.

ABD'nin kuruluş felsefesinde, bireylere karşı devlet gücünün sınırlanması esas alındığından, güçlü kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sistemi tercih edilmiştir.²⁷² ABD sistemi, federal yapı ve kuvvetler ayrılığı kavramları ile tanımlanmaktadır.²⁷³

2.2.1. Tarihi Gelişim

İngiltere'deki uygulamayı esas alan Locke ve Montesquie gibi yazarlar, parlamenter sistemi doktrin haline getirmişlerdir. Başkanlık sistemi ise parlamenter sistemin aksayan yönleri ve eksiklikleri gözönünde bulundurularak geliştirilmiştir.²⁷⁴

Başkanlık sisteminin tarihi seyri ve gelişimi Amerikan'ın keşfi ve buraya göç eden Kuzey Avrupa halklarının tarihi ile yakından ilgilidir. 1500'lerden itibaren Amerika'ya gelen koloni halkları, beraberlerinde siyasi ve kültürel tecrübelerini de taşımışlardır. Siyaset uzmanları, Amerikalıların, İngiliz filozofu John Lock'un fikirlerinden önemli ölçüde etkilendiğini belirtmektedirler. John Lock, kuvvetler ayrılığı düşüncesini geliştirmiş ve bunlara yasama, yürütme ve federatif kuvvet adını vermiştir. Federatif kuvvet daha çok dış ilişkilerle meşgul olacak şekilde tasarlanmıştır. Thomas Jefferson, James Madison gibi Amerika'nın kurucuları arasında sayılan kişilerin, büyük bir birikime ve kuvvetli muhakeme gücüne sahip oldukları, ayrıca özgürlük fikrini içtenlikle benimsedikleri ifade edilmektedir.²⁷⁵

17. Yüzyılın sonlarında İngiltere, Amerikan kolonileri üzerindeki hâkimiyetini arttırmıştır. İngiltere, Amerikan ticaretine sınırlamalar getirmiş ve artan oranlarda vergiler ihdas etmiştir. Binlerce kilometre uzakta oturan bir kralın ve parlamentonun kendilerine danışmadan ve rızaları alınmadan vergi ihdas etmesi koloni halklarını kızdırmıştır. Bu nedenle, Amerika'da sivil itaatsizlik başlamıştır. Dilekçeler, boykotlar ve protestolar İngiltere'yi bunaltmıştır. İngiltere, koloni halklarını, koloni parlamentolarını kapatma ve isyanları askeri güçle bastırma tehdidinde bulunmuştur. 1770 Yılında İngiliz ordusu, Boston'da bir katliama imza atmıştır. Bu durum, koloni halklarını kızdırmış ve kolonilerdeki silahlı insanlar İngiliz ordusuna saldırmıştır.²⁷⁶

---

²⁷² Yayla, s. 73.

²⁷³ Erol Tuncer, "Başkanlık Sistemi Tartışmaları," (TESAV Başkanının konuşma metni), 2012, 1-13, <http://www.tesav.org.tr>, Erişim Tarihi: 1 Mart 2016.

²⁷⁴ Kuzu, s. 19.

²⁷⁵ Yayla, s. 90.

²⁷⁶ Yaşın, s. 41-42; Yayla, s. 90.

1774'te kolonilerin temsilcileri, Philadelphia'da bir Kıta Kongresi toplamıştır. Kongre'de, 13 koloniden delegeler yer almıştır. Kongre'de kolonilerin vergi koyma ve toplama hakları kabul edilmiştir. 1775'te toplanan ikinci kongrede bir ortak ordu oluşturulmuştur. 1776'daki üçüncü kongrede, Anayasa Komisyonu kurulmuş ve Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan ve Büyük Britanya'dan koparak bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayan, Bağımsızlık Beyannamesi kabul edilmiştir.²⁷⁷ Bu beyanname insanların doğuştan gelen haklara sahip olduğu orataya konulmuştur.²⁷⁸ Bu nedenle, hem insan haklarına saygılı hem de yetkileri sınırlandırılmış bir sistem geliştirmişlerdir. Bunun sonucu olarak Amerika'nın meşhur "kontroller ve dengeler" (checks and balances)²⁷⁹ sistemi doğmuştur.²⁸⁰

²⁷⁷ Kuzu, s. 20; Yayla, s. 90; Arslan, s. 169.

²⁷⁸ Bu gelişme üzerine İngiltere, büyük bir orduyla kolonilere saldırmıştır. Savaşçıları az olmasına rağmen araziyi iyi bilen koloni savaşçıları 1783'te Virginia savaşında İngiliz ordusunu yenmiştir. Bu savaşta Fransa da kolonilere yardım etmiştir. 1781'de Konfederasyon Anayasası, 13 koloni arasında gevşek bir ittifakla oluşturulmuştur. Yayla, s. 90.

²⁷⁹ "Kuvvetlerin sert ayrılığıyla da tanımlanan başkanlık sisteminde yasama ve yürütmenin göreve gelişi ve işleyişinde bağımsızlık ilkesi geçerlidir. Ancak devlet yönetiminde koordinasyon ihtiyacı bulunduğundan bu ayrılığın bir ölçüde dengelenmesi ihtiyacı doğmuştur. Amerikan geleneğinde '**fren ve denge**' adı verilen bu mekanizma ile iki organa (Yürütme ve Yasama) birbirini kısmi olarak kontrol edecek yetkiler verilmiştir ki bu yetkiler şöyle özetlenebilir: **Atamalar:** Kamu görevlilerini atama yetkisi başkanın elinde olmakla birlikte, bakanlar dâhil önemli atamaların çoğu Senatunun onayına tabidir. Bu nedenle, başkan bu atamalarda Senatunun eğilimlerini dikkate almak durumundadır. **Uluslararası antlaşmaların onaylanması:** Dış ilişkileri yürütme ve uluslararası antlaşmaları yapma yetkisi başkan'a aittir. Ancak bu antlaşmalar Senatunun üçte iki çoğunlukla onayına tabi olduğundan, başkan Senatunun görüşünü dikkate almak zorundadır. **Meclis araştırması:** Kongre yürütmenin faaliyetleri ile ilgili araştırma yapabilir. Araştırma olumsuz sonuçlansa da başkan üzerinde hukuki bir yaptırım imkânı yoktur. Ancak Kongre'nin 'araştırma komisyonları' eliyle kullandığı bu yetki önemli bir denetim mekanizmasıdır. **Impeachment (Azletme):** Başkanın ve diğer üst düzey kamu görevlilerinin görevden düşürülmesini sağlayan istisnai bir mekanizmadır. Bu mekanizma, ancak anayasada yer alan vatana ihanet, rüşvet gibi sınırlı hukuki nedenlerle işletilebilmektedir. ABD Anayasası'na göre başkan, başkan yardımcısı ve bütün kamu görevlileri hıyanet, rüşvet ve diğer ağır suçlardan mahkûm olurlarsa görevlerinden uzaklaştırılırlar. Bu fiillerle başkanı suçlama yetkisi Temsilciler Meclisine; yargılama yetkisi Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlığında Senatoya aittir. **Bütçe:** Başkanın bütçesini onaylama yetkisi Kongreye aittir. Kongre bu yetkisini (bütçe hakkı) onaylamama veya bütçeyi kısma yönünde kullanabilir. **Veto:** Bu yetki, başkanın Kongreye karşı kullanabileceği önemli bir yetkidir. Başkan Kongre'nin kabul ettiği kanunları veto edebilir. Başkanın veto ettiği kanunun tekrar kabul edilebilmesi için hem Temsilciler Meclisinin hem de Senatunun üçte iki çoğunluğu gereklidir. **Mesaj:** Başkanın doğrudan kanun teklif etme yetkisi yoktur. Ancak, Kongreye 'mesaj gönderme yetkisi' vardır. Bunlardan en önemlisi 'birliğin durumu'na ilişkin olan mesajdır. Başkan bu mesajı her dönem başında Ocak ayında iki meclisin birleşik toplantısında okur. Bu mesajlarla Kongre'nin çıkarması istenen kanunlar telkin edilebilmektedir. **Dolaylı kanun önerisi:** Başkan kendi partisinden olan Kongre üyelerinden birine bir kanun önerisini parti lideri sıfatıyla yaptırabilir. Böylece uygulamada yasama etkinliklerinin büyük bir kısmı başkanın dolaylı etkisi altında gerçekleşmektedir." Havvana Yapıcı Kaya, Halit Tunçkaşık, Konur Alp Koçak, Meltem Doğan, Mehmet Solak ve Murat Bilgin, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi*, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s. 3-4.

²⁸⁰ Yaşın, s. 42; Yayla, s. 91-92.

Bir krala karşı bağımsızlık kazanan koloniler, yeni bir krallık kurmanın anlamsızlığına olan inançlarından dolayı, cumhuriyet kurma fikrini benimsemişlerdir. Aşırı merkezîyetçi bir cumhuriyet fikri de bağımsızlıklarına düşkün kolonilere mantıklı gelmemiştir. Amerika'yı kuran anlayış, çok güçlü merkezîyetçi bir devletin, insan hakları açısından bir tehlike oluşturduğunun farkına varmıştır.²⁸¹

Devletin örgütlenişi ile ilgili tartışmalar devam ederken federalistler ve anti-federalistler şeklinde iki grup ortaya çıkmıştır. Tartışma devam ederken Anayasa Konvansiyonu da çalışmalarını sürdürmüştür. Neticede 1787 Yılında, modern anlamda dünyanın en eski ve en dayanıklı anayasası hazırlanmıştır.²⁸² Hazırlanan anayasa koloniler tarafından onaylanmış ve Amerika siyasi sisteminin özünü oluşturmuştur. Başkanlık sistemi de bu anayasa ile dünya siyasi literatürüne girmiştir.²⁸³

Amerikan siyasi sistemi federal bir sistemdir. Bir federal devlet ve günümüzde sayıları elliye ulaşan federe devletten oluşmaktadır. ABD'de egemenlik, federal devlet ile federe devletler arasında paylaşılmaktadır. Federal devlet karşısında yetkilerini sonuna kadar kullanan, federe devletler yetkileri konusunda çok hassastırlar. Federe devletlerin seçimle gelen bir başkan (governor), bir yasama meclisi, yargı sistemi ve polis teşkilatı vardır. Anayasada, Federal Devletin yetkileri tek tek sayılmaktadır. Geriye kalan tüm yetkiler, federe devletlere aittir.²⁸⁴

---

²⁸¹ Teziç, s. 421.

²⁸²“ABD Anayasasında bu güne kadar 27 değişiklik yapılmıştır. Bunlar: 1.Din, Söz ve Basın Özgürlüğü; Toplanma ve Başvuru Hakkı, 2.Silah Taşıma Hakkı, 3.Askerlerin Evlere Yerleştirilmesi, 4.Arama ve Tutuklama Müzekkereleri, 5.Ceza Davalarında Haklar, 6.Adil ve Tarafsız Yargılanma Hakkı, 7.Hukuk Davalarında Haklar, 8.Kefalet, Para Cezası Ve Cezalar, 9.Halkın Saklı Hakları, 10.Eyaletin ve Halkın Saklı Yetkileri, 11.Eyaletler Aleyhine Açılan Davalar, 12.Başkan Ve Başkan Yardımcısının Seçilmesi, 13.Köleliğin Kaldırılması, 14.Medeni Haklar, 15.Afrikanlı Amerikalıların Oy Hakkı, 16.Gelir Vergisi, 17.Senatörlerin Doğrudan Seçimi, 18.Alkollü İçki Yasağı, 19.Kadınların Oy Hakkı, 20.Başkan ve Kongrenin Görev Süreleri, 21.Alkollü İçki Yasağının Kaldırılması, 22.Başkanların İki Görev Dönemi İle Sınırlandırılmaları, 23.District Of Columbia'da Oy Kullanma Hakkı, 24.Baş Vergileri, 25.Başkanın Yetersizliği Durumunda Yerine Geçiş, 26.18 Yaşındakilerin Oy Hakkı, 27.Kongre Üyelerinin Maaşları.” http://docplayer.biz.tr/367179-Amerika-amerika-birlesik-devletleri-anayasasi-aciklamali.html#show_full_text, Erişim Tarihi: 01 Aralık 2016.

²⁸³ Yayla, s. 92; Yaşın, s. 45-46.

²⁸⁴ Yayla, s. 92.

ABD’de yürütme gücünü başkan kullanır.²⁸⁵ Başkan dört yıllığına bir başkan yardımcısı ile beraber seçmenler tarafından seçilir. Seçmenler doğrudan başkanı seçmezler. Seçmenlerin seçtiği delegelerin oyları ile başkan seçilir.²⁸⁶

Başkan ve yardımcısını seçen delegelerin sayısı, Temsilciler Meclisi üye sayısı 435, Senato üye sayısı 100, District of Columbia²⁸⁷ için 3 olmak üzere toplam 538 delegedir. Bu sistem bazı tuhaflıklar içermektedir. Örneğin, delegelerin çoğunluğunu alan aday bazen halkın oylarının çoğunluğunu alamadığı halde başkan seçilebilmektedir.²⁸⁸

Başkan hem devlet başkanı hem de hükümet başkanı olarak görev yapmaktadır. Başkan, tüm vatandaşları temsil eder. ABD dış politikasının belirleyicisi ve ordunun başkomutanıdır. Önemli görevlere uygun gördüğü kişileri atayabilir. Kanunları veto yetkisi vardır. Kabinesini kendisi oluşturur. Bakanlar, başkanın sekreterleri konumundadır. Başkan, kanunları veto edebilir, yargıçları atayabilir. Kongre, başkanın veto ettiği kanunları üçte iki çoğunlukla kabul edebilir.²⁸⁹

ABD sisteminde tüm yürütme yetkisi başkanındır. Başkan aynı zamanda üç milyon kişiden oluşan bir bürokratik yapıyı idare etmektedir. Başkanın gücü, görev yaptığı döneme ve kişilik özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Amerikan başkanı, dış dünyada güçlü görünse de kendi ülkesinde güçsüzdür. Başkanın, Kongre’yi kontrol edemediği, hatta kimi zaman kendi partisine bile söz geçiremediği olabilmektedir. Kanun çıkartmak için diğer partilerle müzakere etmek zorunda kalabilmektedir.²⁹⁰

---

²⁸⁵ Teziç, s. 422.

²⁸⁶ Yayla, s. 92.

²⁸⁷ “District of Columbia: ABD Hükümetinin yerleşim adresidir ve hiçbir eyalete bağlı değildir. District of Columbia ABD Anayasasının I. Maddesinin 8. Bölümünde doğrudan Kongre’nin yönetimine verilmiştir ve Başkanlık seçimlerinde üç üye katılımı kabul edilmiştir.” Arslan, s. 197.

²⁸⁸ “Örneğin, Al Gore 2000 Yılındaki seçimlerde toplam yüzde 48.4 oy almasına karşın yeterli delegeye ulaşamadığından seçilememiş; toplam yüzde 47.9 oy alan George W. Bush ise (yeterli delege sayısı 270) 271 delege sayısına ulaştığından başkan seçilmiştir. Seçim aslında Florida’da düğümlenmişti. Bush bu eyalette, 2 milyon 912 bin 790, Gore ise 2 milyon 912 bin 253 oy almıştı. Aradaki fark sadece 537 oydu. Oyların yeniden sayılması sonrasında sonuç Bush’un lehine oldu. Al Gore sayımı Yüksek Mahkeme’ye taşıdı. 9 üyeli mahkemedен 12 Aralık günü 5’e karşı 4 oyla Bush’un seçiminin kazananı olduğu kararı çıktı.” <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37797240>, Erişim Tarihi: 02 Aralık 2016.

²⁸⁹ Yayla, s. 92-94.

²⁹⁰ Yayla, s. 93.

ABD’de yasama organı, iki ayrı meclis olan Temsilciler Meclisi ve Senato’dan oluşan Kongre’dir.²⁹¹ ABD’de Temsilciler Meclisi 435 üyeden oluşur ve tek adaylı bölgelerden basit çoğunluk usulü ile seçilir. Senato’nun ise 100 üyesi vardır. Her federe devletin Senato’da iki üyesi bulunur. Senato ve Temsilciler Meclisi, Başkan’ın çıkarmak istediği kanunu reddedebilmektedirler. Kongre dünyadaki en güçlü parlamento olarak kabul edilmektedir. Parlamenter sistemlerdeki parlamentolardan farklı olarak, bütçede değişiklik yapabilme yetkisine de sahiptir.²⁹²

ABD başkanlık sisteminde genel olarak Kongre iç politika, Başkan ise dış politikanın belirlenmesinde etkindir.²⁹³

Amerikan sisteminde adalet, yargı örgütüne yerine getirilmektedir. Uyuşmazlığın türü ne olursa olsun her türlü anlaşmazlık, aynı mahkemelerde ve aynı koşullarda görülmektedir.²⁹⁴ Anayasa Mahkemesi, ABD sisteminin ortaya çıkardığı bir kurumdur. Bu sistemden, dünyaya yayılmıştır. ABD’de, Federal Anayasa Mahkemesi yargıçları, ömür boyu görev yaparlar. Kanunların Anayasaya uygunluğunu denetler. Federe devletlerin de anayasa mahkemeleri vardır. Ama önemli davaların neredeyse tümü, Federal Anayasa Mahkemesinin önüne gelmektedir. Federal Anayasa Mahkemesi, bazen federe devletlerin yetkilerini federal devlete karşı koruyan kararlar verirken bazen de federal devletin yetkilerini federe devletler aleyhine genişleten kararlara imza atmaktadır. Bazı siyaset bilimcilere göre, Federal Anayasa Mahkemesinin verdiği kararların bir kısmı, devletin merkezileşmesine, federal devletin daha da büyüyen yetkilerini arttırmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum, sistemin kuruluş felsefesinden uzaklaşma olarak değerlendirilmektedir.²⁹⁵

---

²⁹¹ Arslan, s. 177.

²⁹² Yayla, s. 93-94.

²⁹³ Arslan, s. 216.

²⁹⁴ Kaboğlu, s. 10.

²⁹⁵ Arslan, s. 207-212; Yayla, s. 94.

2.2.2. Başkanın Seçimi

Devletin birliğini ve bütünlüğünü temsil eden devlet başkanlığı makamına seçilebilmek için genellikle milletvekili seçilme yeterliliğine benzer koşullar aranmaktadır.²⁹⁶

ABD’de başkan aday olabilmek için şu şartları taşımak gerekir:

- a) ABD’de doğmuş olmak,
- b) ABD vatandaşı olmak,
- c) Otuzbeş yaşını doldurmuş olmak,
- d) 14 yıldır ABD’de ikamet ediyor olmak.²⁹⁷

Devlet başkanı olmada vatandaşlık şartı, hemen hemen her ülkede en belirgin ve belli başlı şart olarak kabul edilmektedir. Ancak ABD bu şartı daha katı şekilde uygulayarak, doğuştan ABD vatandaşı olma şartını getirmiştir. Bu nedenle, sonradan ABD vatandaşı olanlar, başkanlık seçimlerinde aday olamamaktadırlar.²⁹⁸ Ayrıca, başkan olmak için belirli bir olgunluk aranmış ve yaş olarak otuz beş yaşını tamamlama şartı getirilmiştir. Bununla birlikte, adaylıktan önceki son on dört yıl ABD’de ikamet ediyor olmak şartı vardır. Tüm bunlar, ABD çıkarlarının korunması için ülkeye bağlılık şartının büyük öneme haiz olduğunu göstermektedir.

Başkan adayının öncelikle kendi parti delegelerinin çoğunluk oyunu alarak aday adayları arasından başkan aday olarak seçilmesi gerekmektedir.²⁹⁹ Başkan, direk olarak seçmenler tarafından değil, seçmenler tarafından seçilen seçiciler kurulu (delegeler) tarafından seçilmektedir. Her eyalet, başkanlık seçimi için Kongere’ye gönderdiği Senato ve Temsilciler Meclisi üyesi sayısınca kendi eyalet meclisinin belirlediği usulle delege seçmektedir. Ancak bu delegeler Senato’nun ve Temsilciler Meclisi’nin üyesi olamaz ve Birleşik Devletler adına resmi ya da fahri bir göreve sahip bir kişi olamaz. Görevleri, başkanı seçince sona erer.³⁰⁰

²⁹⁶ Kemal Gözler, “Cumhurbaşkanlarının Seçimi: Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi,” *Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, S. 9, (2007), s. 21.

²⁹⁷ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm, *ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu*, 2004, http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd_anayasasi.pdf, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2015; Parsak, s. 5-11; Kuzu, s. 27; Arslan, s. 197; Yaşın, s. 56.

²⁹⁸ Gözler II, s. 21; ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm; Teziç, s. 422.

²⁹⁹ Arslan, s. 199.

³⁰⁰ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm; Kuzu, s. 26-28; Arslan, s. 197.

Genel olarak ABD başkanlık seçimlerinde seçici kurul delegeleri seçildikten sonra, Başkan'ın kim olacağı belli olur. Ancak resmi sonuç, delege oylarının ABD Kongresi'nde açıklanıp kayıt altına alınmasından sonra kesinleşir. Bu güne kadar, çoğunluk delege sayısını çıkartanlar Başkan olmuştur. Birinci aşama ile ikinci aşama arasında herhangi bir çelişki olmamıştır. Bu konuda zorlayıcı etki, parti sadakati olmuştur. Kuzu ve Teziç, Seçici Kurul delegelerinin emredici vekâlet gereği seçtikleri aday için oy kullanmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Ancak, 1787'den beri 157 delege seçtikleri aday için oy kullanmamıştır. 2017'de Donald Trump 306 delege çıkartırken, resmi sonuçlarda 304 delegenin oyunu alarak Başkan seçilmiştir. Texas'ta kendi hanesinde görünen iki delege kendisine oy vermemiştir. Ayrıca, Hillary Clinton 232 delege çıkartırken, resmi sonuçlarda 227 delegenin oyunu almıştır. Bu durum, delegelerin seçtikleri aday dışında başka bir adaya da oy verebileceklerini göstermektedir. Bazı eyaletlerde, seçtikleri aday için oy kullanmayanlara para cezaları yaptırım olarak öngörülmektedir. Ancak tüm eyaletlerde bu uygulama söz konusu değildir.³⁰¹

ABD Başkanlık seçimleri Kasım ayının ilk Pazartesi günü yapılmaktadır.³⁰² Her eyaletin delegeleri kendi başkentlerinde toplanarak oylarını ilan eder. Oy verilen kişiler ile aldıkları oyların listesi yapılmaktadır. Bu liste imzalanıp onaylandıktan sonra, Birleşik Devletler Senato'sunun başkanına gönderilmektedir. Senato başkanı gelen tüm belgeleri, Senato ve Temsilciler Meclisi'nin huzurunda açar ve tüm oyları sayar. Seçicilerin salt çoğunluğunun oyunu alan aday, başkan seçilmiş olur. Salt çoğunluğu birden fazla kişinin sağlaması ve bunların oyunun eşit olması halinde Temsilciler Meclisi hemen gizli oyla bunlardan birini başkan seçer. Çoğunluğu hiç kimsenin sağlayamaması halinde, en çok oyu alan beş kişi arasından, aynı usulle, Temsilciler Meclisi'nce bir kişi başkan seçilir. Temsilciler Meclisi'nce yapılacak seçimde, tüm eyaletlerin çoğunluğu sağlanmalıdır. En çok oyu alan ikinci kişi de başkan yardımcısı olarak seçilmektedir.³⁰³ Başkan yardımcısı seçildiğinde, Amerikan Anayasasına göre doğal olarak Senato'nun başkanıdır.³⁰⁴ Başkan yardımcısının

---

³⁰¹ Kuzu, s. 27; Teziç, s. 422; Arslan, s. 200-201; Yayla, 92-93; <http://tr.euronews.com/>, Erişim Tarihi: 8 Şubat 2017; <http://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/abd-baskanlik-seciminde-electoral-college-neden-var,15858>, Erişim Tarihi: 8 Şubat 2017; <http://www.hurriyet.com.tr/abdli-delege-trumpa-oy-vermeyece-gim-cunku-40298294>, Erişim Tarihi: 8 Şubat 2017.

³⁰² Arslan, s. 200.

³⁰³ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm.

³⁰⁴ Tuncer, s. 1-13.

Senatoda, oy hakkı yoktur. Ancak, red ve kabul oyları eşit olduğunda tercihini belirtebilir. Başkan yardımcısı, yürütme görevi nedeniyle Senato'da bulunmadığı zamanlarda, yerine vekâlet edecek bir vekil senato tarafından seçilmektedir.³⁰⁵

ABD başkanları, göreve başlamadan önce anayasaya sadakatle bağlı kalacağına dair ant içerler. Bu ant içme eylemi geleneksel olarak Yüksek Mahkeme Başkanı huzurunda yapılmaktadır.³⁰⁶

2.2.3. Başkanın Görevleri

ABD Anayasasına göre başkanın görevleri şunlardır:

- a) Milli birliği temsil etmek,
- b) Yürütme organını temsil etmek,³⁰⁷
- c) Kongreye, Birleşik Devletlerin durumu hakkında bilgi vermek,
- d) Gerekli ve uygun gördüğü önlemleri Kongre'nin görüşüne sunmak,
- e) Olağanüstü hallerde her iki meclisi veya bunlardan herhangi birini toplantıya çağırarak,
- f) Meclislerin tatile girmesi konusunda, aralarında ihtilaf olması halinde, uygun gördüğü bir tarihe kadar onları tatil ederek ihtilafı çözmek,
- g) Büyükelçileri ve yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,
- h) Yasaların sadakatle uygulanmasını gözetmek,³⁰⁸
- i) Birleşik Devletlerin bütün görevlilerini atamak.

Başkanlar birliğin durumu ile ilgili mesajları, kendileri Kongre'de okudukları gibi bazen de yazılı mesaj şeklinde Kongre'ye göndermektedirler. İlk Başkan George Washington ve Başkan John Adams, mesajlarını kendileri sunmuşlardır. Ondan sonra, yüz yıldan fazla bir süre, Başkanların çoğu, Kongre'de okunmak üzere yazılı

---

³⁰⁵ Yaşın, s. 52.

³⁰⁶ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm.

³⁰⁷ Kuzu, s. 29.

³⁰⁸ Yasaların sadakatle uygulanması sorumluluğu, Başkan'ın yürütme organının başı olması hasebiyledir. Yürütme makamı, yasaların yürütülmesini sağlamakla da görevlidir. Sivil ve asker bütün federal görevlilerin başı, başkan olduğu için başkan görevlilerin iş ve işlemlerini gereği gibi yapıp-yapmadığından sorumludur. ABD Anayasası, II. Madde, 3. Bölüm; Parsak, s. 5-11.

birer mesaj göndermişlerdir. Başkan Wilson ve Roosevelt, kendi mesajlarını kendileri okumuşlardır.

2.2.4. Başkanın Yetkileri

ABD Anayasasına göre başkanın yetkileri şunlardır:

- a) Bakanları atama ve azletme,
- b) Kanunları veto etme,
- c) ABD Ordusunun ve faal hizmete çağrılmaları halinde eyalet milislerinin başkomutanlığını yapma,
- d) Görevi kötüye kullanma dışında, Birleşik Devletler'e karşı işlenmiş suçlarda infazı erteleme ve affetme,
- e) Senato'nun tavsiye ve onayı ile antlaşmalar yapma,
- f) Büyükelçileri, diğer diplomatik kişi ve konsolosları Senato'nun tavsiye ve onayı ile atama,
- g) Yüksek Mahkeme yargıçlarını, Senato'nun tavsiye ve onayı ile atama,
- h) Anayasada öngörülmeyen ve yasalarla kurulacak Birleşik Devletler makamları için bütün görevlileri önerme ve Senato'nun onayı ile atama,

Başkan, 15 kişiden oluşan sekreterlerini (bakanlarını) belirleyerek Senato'nun onayına sunmaktadır. Senatonun onaylaması ile birlikte bakanlar, görevlerine başlamaktadırlar. Bakanlar, Kongre üyesi olamazlar. Başkan, yürütmenin tek sorumlusu olarak, politikalarını belirlemekte ve bakanları aracılığıyla bu politikaları hayata geçirmektedir.³⁰⁹

Başkan, kendisine gönderilen kanun tekliflerini kabul edip onaylayabileceği gibi gerekçeleriyle birlikte Kongreye geri gönderebilir (veto edebilir). Kongre, veto edilen kanunları, üçte iki çoğunlukla kabul ederse, Başkan'ın onayına gerek kalmadan kanunlar yasalaşır. Başkanlık seçimlerine on gün kala başkana gönderilen kanunlar, başkan tarafından bu süre içerisinde onaylanmazsa, kanun teklifi düşmüş olur.³¹⁰

---

³⁰⁹ Arslan, s. 202; Tuncer, s. 1-13.

³¹⁰ Arslan, s. 204-205.

Başkomutan olarak başkanın yetkileri oldukça geniştir. Ancak, savaş halinde bile başkan, Birleşik Devletler yasalarına uymak zorundadır. Ayrıca, görevlilerin atanması ile ilgili olarak, Kongre uygun gördüğü alt düzeydeki görevlilerin atanması yetkisini yasa ile Başkan'a, mahkemelere ya da yönetim bölüm başkanlarına verebilmektedir.

ABD'de, Anayasayı hazırlayan kurucu anlayış, Senato'nun -İngiltere'deki Lordlar Kamarası'nın Kral'a yaptığı danışma görevine benzer şekilde- Başkan için danışma kurulu görevi üstlenmesini tasarlamışlardır. Senato, yapılan anlaşmaları, toplantıya katılanların üçte iki çoğunluğu ile yüksek dereceli memurların atanmasını da toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile onaylamaktadır. Senato tatilde iken Başkan, Senato'nun onayını gerektiren görevlere geçici atamalar yapabilmektedir.³¹¹

2.2.5. Başkanın Sorumluluğu

Başkanlık sistemi, keskin kuvvetler ayrılığına dayandığından, yukarıda belirtilen görevleri dışında, başkanın bir sorumluluğu yoktur. Başkan, seçimler yoluyla halka hesap verir. Ancak, Başkan vatana ihanet, rüşvet, diğer ağır suçlar ve görevi kötüye kullanmakla suçlanır ve mahkûm olursa görevinden düşmüş olur.³¹²

Başkan hakkındaki Impeachment davası, şu hallerde Temsilciler Meclisi'nde açılabilir:

- 1-) Başkan, mahkeme huzurunda yemin altında yalın ifade vermişse,
- 2-) Yalan söylediği ispatlanırsa,
- 3-) Hukukun işlemlerini engellemeye çalışırsa,
- 4-) Başkasını yalan ifadeye teşvik ederse,
- 5-) Ülkesine karşı herhangi bir hainliği tespit edilirse.

Başkan, yukarıda sayılan suçlardan Kongrenin her iki kanadında da 2/3 çoğunlukla suçlu bulunursa görevinden alınabilmektedir.³¹³

³¹¹ ABD Anayasası, II. Madde, 2. Bölüm; Parsak, s. 5-11.

³¹² ABD Anayasası, II. Madde, 4. Bölüm.

³¹³ Arslan, s. 195.

2.2.6. Başkanın Görevinin Sona Ermesi

- a) Görev süresinin dolması,
- b) Görevden uzaklaştırılması,
- c) Ölümü,
- d) İstifası,
- e) Görevinin yetki ve işlevlerini yerine getirmede yetersiz kalması.

Başkanın görev süresinin dolması durumu hariç, görevi sona erdiğinde yetki ve görevleri başkan yardımcısına geçer.³¹⁴

Başkan yardımcısının da yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı görevini yerine getirememesi halinde, Amerikan Kongresi hangi görevlinin başkan olacağını yasa ile belirler ve yetersizlik ortadan kalkıncaya ya da yeni bir başkan seçilinceye kadar bu kişi başkan olarak görevine devam eder.³¹⁵

1974 yılına kadar Amerikan başkanlarının görevi, (görev süresinin dolması dışında) sadece ölümle sona ermiştir. Ancak 9 Ağustos 1974'te Richard M. Nixon'ın istifa etmesi üzerine, başkanlık görevini, başkan yardımcısı Gerald R. Ford üstlenmiştir.³¹⁶

2.2.7. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme

Bu sistemde kuvvetler, alanları ile ilgili konularda hassastırlar. Bu nedenle, birbirinin alanına müdahale etmezler. Parlamenter sistemdeki işbirliği ve dayanışma bu sistemde yoktur. Ancak koordinasyon ihtiyacı, fren ve denge sistemi ile sağlanır. Bu sistemde, devlet başkanı ve hükümet başkanı ayrımı yoktur. Yürütme yetkisi, tek kişide (başkanda) toplanmıştır. Başkanın, yürütmeye ilişkin geniş yetkileri vardır. Başkan seçildikten sonra, seçildiği süre içerisinde azledilme hariç hiçbir güç tarafından görev süresi değiştirilemez, kısaltılamaz ve feshedilemez. Başkanlık sisteminde, başkan ve bakanlar yasama meclisi üyesi olamaz. Böyle bir görevleri varsa, seçildikten ya da atandıktan sonra istifa etmeleri gerekir.³¹⁷

³¹⁴ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm; Teziç, s. 422; Kuzu, s. 28; Arslan, s. 206.

³¹⁵ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm.

³¹⁶ ABD Anayasası, II. Madde, 1. Bölüm.

³¹⁷ Parsak, s. 6-7.

Bu sistemdeki organların, hem yapısal hem de fonksiyonel bağımsızlıkları vardır. Organların oluşumu için kullanılan seçim mekanizması, her bir organ için ayrı ayrı işlemektedir. Temsilciler Meclisi seçimi ile Başkanlık seçimleri farklı olmaktadır. Bu sistemde, yürütmeyi oluşturan unsurlar meclis üyesi olamazlar. Fonsiyonel olarak da her bir organın görevi farklıdır. Meclis kanunları yapar, ama onların uygulanmasına katılamaz. Yürütme (Başkan) kanunları uygular, fakat yapılmasına katılamaz. Mahkemeler de yargılamaları kanunlar çerçevesinde yapar, ama kanunların yapılmasına ve uygulanmasına karışamazlar.³¹⁸

ABD Federal Yüksek Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Yüksek Seçim Kurulu olarak çalışmaktadır. Federal Yüksek Mahkeme, tüm adliyelerin hiyerarşik üstüdür. Yasaları denetleme yetkisi vardır. Ayrıca bazı kararlarıyla, kendisine anayasanın yorumlayıcısı statüsünü de elde etmiştir.³¹⁹

2.2. Yarı-Başkanlık Sistemi

Yarı-başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve başkanlık sisteminin birtakım özelliklerini taşıyan ve yürütme organı içerisinde devlet başkanına/cumhurbaşkanına ağırlık veren sistem olarak tanımlanmaktadır. Yarı-Başkanlık adını ilk kullanan Fransız Le Monde Gazetesi'nin kurucusu Hubert Beuve-Mery'dir. Ancak bu kavramı akademik ve siyasi dünyaya tanıtan, Maurice Duverger'dir. Bu sistemin asli unsurları olarak; cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, cumhurbaşkanına güçlü yetkiler tanınması, cumhurbaşkanının yanında parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu bulunan başbakan ve kabinenin olması hususları gösterilmektedir.³²⁰

Sistemin anavatanı, Fransa olarak kabul edilmektedir. Bu modelin mucidi de Fransa'nın İkinci Dünya Savaşındaki bağımsızlık savaşı öncüsü, ünlü asker ve siyasetçi Charles de Gaulle (Ö.1970) olarak kabul edilmektedir. Şahsi kaprislerinin ve ihtiyaçlarının ürünü olarak, bu sistemi ortaya çıkardığı iddia edilmektedir.³²¹

Bu sistemin en önemli özelliği, yürütme gücünün, Cumhurbaşkanı, başbakan ve hükümet arasında paylaşılmasıdır.³²² Cumhurbaşkanı halkoyuyla doğrudan

---

³¹⁸ Teziç, s. 419-420; Kuzu, s. 38.

³¹⁹ Kuzu, s. 35-36.

³²⁰ Tuncer, s. 1-13; Parsak, s. 11-12.

³²¹ Yayla, s. 71.

³²² Arslan, s. 222; Teziç, s. 429.

seçildiği gibi hükümeti oluşturacak parti de mecliste yer almak suretiyle halk tarafından seçilmektedir. Bu sistemde, başkan doğrudan halkoyuyla seçildiği için yetkileri ve gücü, parlamenter sistemdeki sembolik devlet başkanı ya da Cumhurbaşkanınkinden fazladır.³²³

Yarı-başkanlık sisteminde sistemin ana unsuru Cumhurbaşkanıdır. Yürütmenin bir kanadını temsil eden Cumhurbaşkanı, bu sistemde başbakan ve bakanlar kurulunun üstünde birçok yetkiye sahip olup, halk tarafından genel oyla seçilmektedir. Yürütmenin diğer kanadı ise parlamentodan güvenoyu alması gereken Bakanlar Kurulu'dur. Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı unsurlarını birleştiren yarı-başkanlık sistemi, melez bir hükümet sistemi olarak değerlendirilmektedir. Bu sistemde, yasama ve yürütme organlarının karşılıklı işbirliği ile faaliyetler yürütülmektedir. Parlamenter sistemlerdeki yürütme istikrarsızlığı ile başkanlık sistemindeki yasama ile yürütmenin kilitlenmesi durumlarına karşı geliştirilmiş, bir çözüm arayışı olarak değerlendirilmektedir.³²⁴

2.2.1. Tarihi Gelişim

Batıda en çok rejim deneyen ülkelerin başında, Fransa gelmektedir. Fransa, mutlak monarşi, devrimci diktatörlük ve parlamenter sistem modellerini yaşayarak sonuçta yarı-başkanlık sisteminde karar kılmıştır. En sık anayasa değişikliği olan ülke Fransa'dır. Fransa, Avrupa'da demokrasinin doğduğu ülke olarak kabul edilse bile demokrasi, Fransa'ya kolayca yerleşmemiştir. Mutlakiyetçilik, Fransa kralı XIV. Louis'nin (Ö. 1793) adıyla anılmaktadır. XIV. Louis: "Devlet, o benim," demiştir. Bu dönemde tüm yetkiler sarayda olduğundan kralın gücünü sınırlayacak başka bir güç yoktur.³²⁵

Kralların yönetiminde Fransa bir türlü düzelememiş, ekonomide rakiplerinin gerisinde kalmış; ekonomik kriz ve fakirlik artmıştır. Bunun sonucu olarak 1789 yılında, ünlü düşünür Jean Jacques Rousseau'nun (Ö.1778) fikirlerinin öncülük ettiği Fransız Devrimi patlak vermiştir. Dönemin kralı XVI. Louis siyasi reformlar yapmaya karar vermişken, devrim başlamıştır. Sonuçta mutlakiyet yıkılmış, kraliyet

---

³²³ Yayla, s. 72.

³²⁴ Şenol Coşkun ve Şevki Davut, "Cumhurbaşkanının Seçimi, Yetkileri ve Görevleri Açısından Türkiye ve Fransa'nın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi," *T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 3, (2014), s. 186-188.

³²⁵ Yayla, s. 111.

ailesi tasfiye edilmiştir. XVI. Louis, 1793 yılında öldürülmüştür. “Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler” diyen eşi Marie Antoniette de 1793’te giyotine³²⁶ gönderilmiştir.³²⁷

Fransa’da, İngiliz modeli bir anayasal monarşi kurulmak istenmiştir. Ancak mutlak iktidarı yeniden elde etmek isteyen kral ve taraftarları ile radikal bir grup olan Jakobenler tarafından bu yapı çökertilmiştir. Jakobenler “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” sloganıyla, bir “terör dönemi” yaşatmışlardır. Maximilien Robespierre yönetimindeki bir grup, yirmi beş bin insanı giyotine göndermiştir. 1794 yılında, terörize olmuş Robespierre’in sonu da arkadaşları tarafından giyotine gönderilmek olmuştur. Fransız Devrimi, Fransa’ya istikrar getirmemiştir. Cumhuriyetler ve imparatorluklar kurulmuştur. Bir asker olan Napoleon Bonaparte (Ö.1821), iktidarı ele geçirmiş ve 1804’te kendini imparator ilan etmiştir. Yetenekli bir asker olan Napoleon, neredeyse bütün Avrupa’yı işgal etmiştir. Napoleon’dan sonra XVI. Louis’nin kardeşi, XVIII. Louis olarak tahta oturtulmuştur. Tekrar krallığın geri getirilmesine, Bourbon Restorasyonu denilmiştir. Ancak başta da belirtildiği gibi devrim, Fransa’ya istikrar ve mutluluk getirmemiştir.³²⁸

1946-1958 yılları arasında Fransa’da Dördüncü Cumhuriyet dönemi yaşanmıştır. Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı mücadelesinin öncüsü olan De Gaulle, 1944-1946 yılları arasında geçici hükümete başkanlık etmiştir. Solun ağırlıkta olduğu bir kurucu meclisin hazırladığı IV. Cumhuriyet Anayasası, De Gaulle’u memnun etmemiştir. De Gaulle, yeni anayasanın problem yaratacağını belirterek, görevinden istifa etmiştir. Sonraki gelişmeler, onu haklı çıkarmıştır. Zayıf bir yürütmeye ve işlemeyen bir meclise sahip olan Dördüncü Cumhuriyet döneminde, sık sık kabine değişiklikleri yaşanmış ve istikrarsızlık devam etmiştir. On iki yıl aradan sonra, De Gaulle bu kez kurtarıcı olarak göreve çağırılmıştır.³²⁹

---

³²⁶ “Giyotin, Fransız Devrimi ile adını duyurmuştur. Kendisinden çok önce, Avrupa’nın uzun yıllar kullandığı giyotin benzeri araçlar bulunsa da Fransız yapımı bu makine standart bir idam biçimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Alet, adını mucidi Joseph-Ignace Guillotin’den alır. Bir doktor olan Guillotin aynı zamanda bir meclis üyesidir. İdam cezalarını infaz etmek için bir makine tasarlar. Amaç daha ‘insancıl’ ve eski rejimden daha modern, daha devrimsel bir idam cezası uygulamaktır.” <https://tr.wikipedia.org/wiki/Giyotin>, Erişim Tarihi: 05 Aralık 2016.

³²⁷ Yayla, s. 113-114.

³²⁸ Yayla, s. 114-115.

³²⁹ Yayla, s. 115.

Fransa, 1958'e kadar onbir yazılı anayasa eskitmiş, yetmiş yılda 104 hükümet kurmuştur.³³⁰ 4 Ekim 1958 tarihinde yayınlanan Fransa Anayasası ile V. Cumhuriyet kurulmuştur. 1958 Anayasasının ilk halinde, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri arttırılmış, fakat halk tarafından seçilmesi düzenlenmemiştir. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi, 1962'de yapılan referandumla gerçekleşmiştir. Bu durum, parlamenter sistemden sapma olarak değerlendirilmiştir.³³¹

Yarı-başkanlık adı verilen bu sistemle, Dördüncü Cumhuriyetin başbakanı Beşinci Cumhuriyetin ilk başkanı olmuştur. Bu sisteme geçiş Fransa'nın mutlak monarşi kültürünün bir yansıması olarak kabul edilmektedir.³³²

Bu sistem, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bir karışımıdır. Yarı-başkanlık sisteminde, seçmenler hem meclis üyelerini hem de cumhurbaşkanı doğrudan seçerler. Cumhurbaşkanı, yürütmenin başıdır, ama tamamı değildir. Cumhurbaşkanı meclis içinden birinci partinin genel başkanını, başbakan olarak atama yetkisine haizdir. Cumhurbaşkanı tarafından atanan başbakanın, meclise karşı sorumluluğu ve meclisle ilişkileri devam etmektedir. Cumhurbaşkanı ile başbakanın aynı partiden olması halinde sistemin işleyişi kolaylaşır. Ancak cumhurbaşkanı ile başbakanın ayrı partilerden olmaları halinde, sistemde sorunlar ortaya çıkmaktadır.³³³

Bu sistemde, Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 2000 yılına kadar 7 yıl iken, bundan sonra 5 yıla düşürülmüştür. 1980'li yılların ortalarına kadar Cumhurbaşkanı'nın sistemdeki ağırlığı varlığını devam ettirmiştir. Bu ağırlık sayesinde, başbakanın dışında bakanları da seçtiği olmuştur. Cumhurbaşkanıyla, başbakan farklı partilerden seçilmeye başlayınca, başkanın ağırlığı da azalmaya başlamıştır.³³⁴

Kanunları veto yetkisine sahip olmayan Cumhurbaşkanı, sadece alt meclisin onları tekrar gözden geçirmesini isteyebilmektedir. Cumhurbaşkanı, doğrudan referanduma da gidebilir. Kanun ve kararnamelerin tümünü imzalamak zorundadır. Meclisi feshetme ve yeni seçim çağrısı yapma yetkisine sahiptir. Bu sistemde,

---

³³⁰ Kuzu, s. 89.

³³¹ Coşkun-Davut, s. 184.

³³² Yayla, s. 116.

³³³ Yayla, s. 116.

³³⁴ Yayla, s. 116-117.

bakanlığa atanan bir milletvekili, meclisteki görevinden istifa etmek zorundadır. Bakanlar, parlamento üyesi olmak zorunda da değildir. Cumhurbaşkanının atadığı başbakanın, Milli Meclis tarafından onaylanması gerekmektedir. Başbakanlar güvensizlik oyuyla, meclis tarafından görevden uzaklaştırılabilirler.³³⁵

Fransa'da 577 üyeden oluşan bir Milli Meclis ve 348 üyeden oluşan bir Senato vardır. Senato üst meclistir. Senato üyeleri, Milli Meclis milletvekilleri ile nüfusu yüz binden fazla bölgesel belediye meclislerinin üyeleri tarafından seçilmektedir.³³⁶

Fransadaki Anayasa Konseyi, klasik anayasa mahkemesi hüviyetinde değildir. Konsey, dokuz üyeden oluşur. Görev süreleri dokuz yıldır. Üç üyesi Cumhurbaşkanı, üç üyesi Milli Meclis başkanı ve üç üyesi de Senato başkanı tarafından atanmaktadır. Anayasa Konseyi'nin görev alanı sınırlıdır. Yasaların anayasaya uygunluğunu, yasa teklifi/tasarısı kanunlaşmadan denetlemektedir. Böylece, anayasal denetim kanunların yürürlüğe girmesinden önce yapılmaktadır. Ayrıca Fransa Anayasa Konseyi, Fransız mahkemelerinin en üst yargı organı konumunda değildir.³³⁷

2.2.2. Başkanın/Cumhurbaşkanının Seçimi³³⁸

Fransa'da cumhurbaşkanı seçilme yeterliliği için aranan şartlar, 6 Kasım 1962 tarih ve 62-1292 sayılı özel yasa ile düzenlenmiştir. Daha sonra 5 Nisan 2006 tarih, 2006-404 ve 25 Nisan 2016 tarih, 2016-506 sayılı yasalarla değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, Fransız vatandaşı olmak, 18 yaşını doldurmuş olmak, seçme ve seçilme yeterliliğine sahip olmak gerekir. Cumhurbaşkanlığı için yükseköğrenim görme şartı yoktur. Ayrıca Fransa'da Cumhurbaşkanı aday olabilmek için askerlik hizmetini yapmış olma şartı aranmaktadır.³³⁹

Cumhurbaşkanı seçilmek için başvuru, Anayasa Konseyine yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı aday olabilmek için deniz aşırı topraklardan ya da otuz idari

---

³³⁵ Yayla, s. 116-117.

³³⁶ Yayla, s. 117.

³³⁷ Arslan, s. 269-270; Yayla, s. 118; Kaboğlu, s. 20.

³³⁸ Yanı-başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin bir kısmı (Rusya, Ukrayna, Gürcistan gibi) devlet başkanı için "Başkan" ifadesini; diğer bir kısmı (Fransa, Mısır, Cezayir, Tunus, Senegal gibi) "Cumhurbaşkanı" ifadesini kullanmaktadırlar. Model alınan ülke Fransa olduğu için yoğunlukla kullanılan ifade "Cumhurbaşkanı" ifadesidir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Yar%C4%B1ba%C5%9Fkanl%C4%B1k_sistemi#Uygulayan_.C3.BC.keler, Erişim Tarihi: 05 Aralık 2016.

³³⁹ Arslan, s. 257-258; Coşkun-Davut, s. 192-193.

birimden seçilmiş en az beş yüz resmi görevli tarafından, aday gösterilmesi gerekmektedir. Destek veren beş yüz görevlinin isimleri ve görevleri Anayasa Konseyi tarafından yayımlandıktan sonra adaylık süreci tamamlanmış olmaktadır. Burdaki amaç, adayın tanınır olmasını sağlamak ve yerelde güçlü desteğe sahip kişilerin de seçimlere katılımının önünü açmak olarak değerlendirilmektedir.³⁴⁰

Cumhurbaşkanı, tek dereceli genel seçimle seçilmektedir. 2000 Yılında Cumhurbaşkanının görev süresinin beş yıla indirilmesiyle birlikte, Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve millet meclisi seçimleri aynı yıl ve beş yıllık bir dönem için yapılmaya başlanmıştır. Bununla Cumhurbaşkanı ve hükümet üyelerinin farklı partilerden olması nedeniyle oluşacak istikrarsızlığa son vermek amaçlanmaktadır.³⁴¹

Cumhurbaşkanı, kullanılan oyların salt çoğunluğu ile seçilmektedir. Birinci turda, çoğunluk sağlanamadığı takdirde seçimden sonraki ondördüncü günde ikinci tur, seçimler yapılır. İkinci tura ilk turda en yüksek oyu alan ilk iki aday katılır. Oyların salt çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.³⁴²

Yeni Cumhurbaşkanının seçimi, görevdeki Cumhurbaşkanının görev süresinin sona ermesinden en az yirmi, en çok otuzbeş gün öncesinde yapılır. Bir kimse Cumhurbaşkanlığı görevini iki dönemden fazla arka arkaya yapamaz. Zorunlu hallerde Anayasa Konseyi, Cumhurbaşkanılığı seçiminin ertelenmesine karar verebilir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin, görevdeki cumhurbaşkanın görev süresinin dolmasından sonraki bir tarihe ertelenmesi halinde, mevcut Cumhurbaşkanı yeni cumhurbaşkanı ilan edilinceye kadar görevine devam eder.³⁴³

Başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinde başkan, bir partinin üyesi ya da parti başkanı olmaktadır. Bu durum, bu sistemin doğası gereğidir. Zira bir Cumhurbaşkanı adayının bir partinin desteği olmadan, seçim kampanyasını örgütlemesi ve masraflarını karşılaması çok güçtür.³⁴⁴

---

³⁴⁰ Coşkun-Davut, s. 193; Arslan, s. 257-258.

³⁴¹ Coşkun-Davut, s. 182-196.

³⁴² Fransa Anayasası, Madde, 6-7, http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/07_FRANSA%20169-208.pdf, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2015.

³⁴³ Fransa Anayasası, Madde, 6-7.

³⁴⁴ Coşkun ve Davut, s. 196-197.

2.2.3. Başkanın/Cumhurbaşkanının Görevleri

Fransa Anayasasına göre, Cumhurbaşkanının görevleri şöyle sıralanabilir:

- a) Anayasaya saygı duyulmasını gözetmek,
- b) Devlet organlarının düzenli çalışmasını sağlamak,
- c) Devletin devamlılığını temin etmek,
- d) Ulusal bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğünü korumak,
- e) Antlaşmalara uyulmasını sağlamak,³⁴⁵
- f) Silahlı kuvvetlerin başı olarak Milli Savunma Kurul ve Komitelerine başkanlık etmek,³⁴⁶
- g) Devletin ve milletin bağımsızlığı ve bütünlüğü tehlikeye girdiğinde, uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesinde bir tehditle karşılaşıldığında ya da kamu düzeni bozulduğunda Başbakan, Meclis başkanı ve Anayasa Konseyinin görüşlerini alarak şartların gerektirdiği tedbirleri almak,
- h) Bir önceki maddede geçen durumlarla ilgili milleti bilgilendirmek.³⁴⁷

2.2.4. Başkanın/Cumhurbaşkanının Yetkileri

Fransa Anayasasına göre, Cumhurbaşkanının yetkileri şunlardır:

- a) Başbakanı atamak,
- b) Hükümetin istifasının sunulması halinde, Başbakanın görevine son vermek,
- c) Başbakanın önerisi üzerine, hükümetin diğer üyelerini tayin etmek ve görevine son vermek,³⁴⁸
- d) Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek,³⁴⁹
- e) Yasaların ya da bazı maddelerinin yeniden görüşülmesi için Parlamente'ye göndermek,
- f) Kesin olarak kabul edilmiş yasaları ilan etmek,³⁵⁰

---

³⁴⁵ Fransa Anayasası, Madde, 5.

³⁴⁶ Fransa Anayasası, Madde, 15.

³⁴⁷ Fransa Anayasası, Madde, 16.

³⁴⁸ Fransa Anayasası, Madde, 8.

³⁴⁹ Fransa Anayasası, Madde, 9.

- g) Yasa tasarılarını gerekli gördüğü takdirde referanduma sunmak,³⁵¹
- h) Başbakan ve Meclis başkanlarının görüşünü aldıktan sonra Millet Meclisini feshetmek,³⁵²
- i) Bakanlar Kurulunda görüşülen kararname ve kararları imzalamak,
- j) Devletin, sivil ve askeri görevlilerinin atamasını yapmak,³⁵³
- k) Yabancı ülkelere gönderilen büyükelçi ve olağanüstü elçilere güven mektubu vermek,
- l) Yabancı büyükelçi ve olağanüstü elçilerin güven mektubunu kabul etmek,³⁵⁴
- m) Bireysel af yetkisini kullanmak.³⁵⁵

2.2.5. Başkanın/Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

Fransa'da Anayasanın 19. Maddesine göre “*karşı imza*”³⁵⁶ kuralı benimsenmiştir. Bu nedenle, Cumhurbaşkanının tesis ettiği işlemlerden dolayı siyasi sorumluluğu yoktur. Sorumluluk, başbakan ve bakanlar kurulundadır. Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili suçlardan yargılanabilmesi için “görevini sürdürmesiyle açıkça bağdaşmayacak şekilde, görevlerini ihmal etmesi” hali kriter olarak düzenlenmiştir. Böyle bir iddadan dolayı, Senato veya Millet Meclisinin 2/3 çoğunluğu tarafından suçlanması gerekmektedir. Parlamentonun diğer kanadının da 15 günlük süre içinde, 2/3 çoğunlukla bu suçlamaya katılması halinde, Parlamento, Yüksek Mahkeme sıfatıyla bir oturum açar ve Cumhurbaşkanı yargılanır. Millet Meclisi başkanı, Yüce Divana başkanlık eder. Bu oturumun sonucunda, Parlamentonun 2/3 çoğunluğunun vereceği kararla Cumhurbaşkanı görevden alınabilir. Cezai sorumlulukta ise Cumhurbaşkanının görevi dışındaki suçlardan sorumlu olduğu

---

³⁵⁰ Fransa Anayasası, Madde, 10.

³⁵¹ Cumhurbaşkanının bu yetkisi Parlamento Üyelerinin beşte birinin veya seçmen kütüğüne kayıtlı seçmenlerin onda birinin desteğiyle sunacakları teklif üzerine, gerçekleştirilebilir. Fransa Anayasası, Madde, 11.

³⁵² Fransa Anayasası, Madde, 12.

³⁵³ Legion d'Honneur Büyük Şansölyesi, Danıştay üyeleri, Sayıştay üyeleri, Büyükelçiler, olağanüstü elçiler, denizasırlı ülkelerdeki temsilciler, yüksek rütbeli subaylar, akademi rektörleri ve merkezi idarelerin yöneticilerinin atanması Bakanlar Kurulunca yapılmaktadır. Fransa Anayasası, Madde, 13.

³⁵⁴ Fransa Anayasası, Madde, 14.

³⁵⁵ Fransa Anayasası, Madde, 17.

³⁵⁶ “Karşı İmza: Devlet başkanının yazılı bir işleminde devlet başkanının imzasının altına, bu işlemde kaynaklanan sorumluluğun üstlenilmesi amacıyla başbakan veya ilgili bakanın veya her ikisinin attığı imzadır. Karşı-imza kuralının temel fonksiyonu, devlet başkanının işleminden kaynaklanabilecek sorumluluğun, başbakan ve ilgili bakanlarca üstlenilmesinin sağlamasıdır.” Gözler I, s. 235.

genel olarak kabul edilmektedir. Cezai sorumlulukla ilgili Anayasalarda bir hüküm belirtilmesine gerek yoktur. Zaten sorumsuzluk denilince genel olarak idari makamın görev ve yetkilerinin yerine getirilmesi ile ilgili işlemler anlaşılmaktadır. Fransa Anayasasının 68. Maddesi mutlak olmamakla birlikte kural olarak, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu kabul etmektedir.³⁵⁷

Fransa Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı görev süresince hiçbir Fransız hukuk mahkemesi ya da idari merci önünde tanıklık etmeye zorlanamaz, hiçbir hukuk davasına konu edilemez ya da suçlamalara, kovuşturma ya da soruşturmaya tabi tutulamaz.³⁵⁸

2.2.6. Başkanın/Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi

- a) Görev süresinin dolması,
- b) Görevden alınması,
- c) Ölümü,
- d) İstifası.

Cumhurbaşkanlığının görev süresinin dolması durumu hariç, herhangi bir nedenle boşalması ya da Anayasa Konseyi tarafından belirlenen bir engelinin ortaya çıkması halinde Cumhurbaşkanı görevleri geçici olarak Senato başkanı tarafından yerine getirilir. Senato başkanının da engeli olması halinde Cumhurbaşkanı görevleri Hükümetçe yerine getirilir.³⁵⁹

2.2.7. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme

Yarı-başkanlık sistemindeki kuvvetler ayrılığı, başkanlık sistemindeki kadar sert olmadığı gibi parlamenter sistemdeki kadar da iç içe değildir. Yarı-başkanlık sistemi de kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanır. Ancak kuvvetler ayrılığı açısından başkanlık sisteminden ziyade daha çok parlamenter rejime yakındır. Bu sistemde parlamentonun güvenoyuna ihtiyaç duyan ve parlamentoya karşı sorumlu olan bir kabine vardır. Ancak parlamentoya hesap vermek zorunda olmayan geniş yetkileri olan bir Cumhurbaşkanı da vardır. Bu anlamda yürütmenin başı olan

³⁵⁷ Coşkun ve Davut, s. 197-200; Arslan, s. 261-262.

³⁵⁸ Fransa Anayasası, Madde, 67.

³⁵⁹ Fransa Anayasası, Madde, 7.

Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumluluğu sadece halka karşıdır. Başbakan ve Bakanlar Kurulu ise parlamentoya karşı, siyaseten sorumludur ve hesap vermek zorundadır.

Yasama da yürütme'nin başı olan Cumhurbaşkanı tarafından feshedilebilmektedir. Bu nedenle, yasama yürütme arasında yumuşak bir işbirliğinden söz edilebilir.

Anayasa yargısı bağımsızdır. Ancak üyeler siyasetçiler tarafından seçilmektedir. Konsey üyelerinin seçilmiş siyasetçiler tarafından seçilmesi yargının demokratikliğinin teminatı olarak kabul edilmektedir. Bu şekildeki bir seçimin, jüristokrasiye³⁶⁰ engel olduğu değerlendirilmektedir.

2.3. Parlamenter Sistem

İngiltere'de doğup gelişen parlamenter sistemde, yürütme yetkisi kolektiftir. Yürütme organı, iki kurumdan oluşmaktadır. Birincisi sorumsuz ve tarafsız olan Devlet Başkanı ya da Cumhurbaşkanı ikincisi ise parlamentoya karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu'dur. Bazı ülkelerde devlet başkanı, veraset yoluyla başa geçen Kral veya Kraliçe olabileceği gibi yasama meclisleri tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı da olabilir. Parlamenter sistem bir çok ülkede uygulanıyor olsa da en iyi uygulamanın İngiltere ve Almanya uygulamaları olduğu kabul edilmektedir.³⁶¹

Ülkelerin siyasi, sosyal ve kültürel yapılarının dikkate alınarak hazırlandığı anayasalara göre de uygulamalar farklılıklar arz etmektedir. Bazı ülke anayasalarında yasamaya, bazılarında ise yürütmeye ağırlık verilmiştir. Ayrıca bazı ülke anayasalarında, devlet başkanına, bazılarında ise hükümet başkanına daha fazla yetki tanınabilmektedir.³⁶²

---

³⁶⁰ “Jüristokrasi: Yargıçlar yönetimi anlamına gelen terimdir. Halk yönetimi anlamına gelen demokrasiye karşı yargıçların oligarşik bir yönetim oluşturmasını tanımlayan eleştirel bir anlam taşır. Halkın iradesi ne olursa olsun yüksek yargı organlarının başında bulunan kişilerin siyasi görüşlerinin dışında kanun yapılamaması veya bu şekilde yapılan kanunların geçerliliğinin kaldırılması yoluyla etkisini gösterir. Bu durumu önlemek amacıyla bazı gelişmiş ülkelerde anayasa mahkemesi bile yoktur. Yargıçların halkın iradesinin tecellisi olan meclis tarafından yapılan kanunları denetlemesi engellenmiştir. Jüristokrasi, yargının siyasallaşması sonucu oluşur. Jüristokrasi, yüksek yargı makamlarına hakim olan siyasi ideolojinin farklı görüşlerden yargıçların hukuki yeterlikleri olsa bile o makamlara gelmesini engellemesi yoluyla varlığını sürdürür.” <http://anayasamahkemesi.blogspot.com.tr/2008/06/jristokrasi-nedir.html>, Erişim Tarihi: 09 Aralık 2016.

³⁶¹ Arslan, s. 39.

³⁶² Parsak, s. 3.

Parlamenteer sistemin unsurları üzerine yapılan çalışmalarda aşağıdaki ortak özelliklerin benimsendiği belirtilmiştir: Bunlar; kuvvetler ayrılığı esasının olması, kuvvetler arasında işbirliği ve dayanışmanın olması, devlet başkanı ve hükümet başkanı ayrımı, yasama ve yürütmenin birbirine karşı yetkilere sahip olması, yürütme için yasamanın güvenoyuna ihtiyaç duyulması, yürütmenin yasamaya karşı sorumluluğu, devlet başkanının sorumsuz ve siyasi açıdan tarafsız olması.³⁶³

Devlet başkanı ülkenin ve milletin birlik ve bütünlüğünü temsil eden makam olup, yürütmenin başıdır. Ancak, siyasi açıdan sorumsuzdur. Başbakan ve Bakanlar Kurulu ise yürütmenin sorumluluğunu taşımakta ve Parlamenteoya hesap vermektedir. Parlamenteodan güvenoyu alamayan bir hükümet, varlığını devam ettiremez. Parlamenteo, güvensizlik oyuyla hükümeti düşürebileceği gibi hükümet de parlamenteodaki gücünü kullanarak seçimlerin yenilenmesi (parlamenteoyu feshetme) yoluna gidebilir. Bu sistemde, her iki organın birbirinin varlığına son verme yetkisi vardır.³⁶⁴

Parlamenteer sistemde, sistemin kalbi parlamenteodur. Bu sistem, kuvvetlerin işbirliğine dayanır. Bu sistemde, kuvvetler ayrılığı zayıftır. Çünkü, yasama ve yürütme gleri aynı seçimle seçilen milletvekillerinin oluşturduğu parlamenteodan çıkmaktadır. Bu nedenle, seçimden birinci parti olarak çıkan partinin genel başkanı sistemin en güçlü adamıdır. Hem başbakan olarak hükümeti kurar, hem de yasama üyelerinin çoğunluğuna sahip olduğu için kanunların çıkarılmasında ya da reddedilmesinde etkili olur.³⁶⁵

2.3.1. Tarihi Gelişim

Parlamenteer sistemin İngiltere’de gelişmesi nedeniyle, İngiltere’deki gelişim süreci üzerinde durulacaktır. Ayrıca, Türkiye’deki sistem kısaca ele alınacaktır.

---

³⁶³Tuncer, s. 1-13; Parsak, s. 3-5.

³⁶⁴Cořkun ve Davut, s. 186.

³⁶⁵Yayla, s. 70-71.

2.3.1.1. İngiltere

İngiltere’de uygulanan parlamenter sistem, köken olarak 1215 Magna Charta’ya (Büyük Sözleşme) kadar geriye götürülse de tam demokratik bir yönetim sistemine dönüşmesinin ancak 20. Yüzyılda gerçekleştiği ifade edilmektedir.³⁶⁶

İngiltere, endüstri devriminin çıkış noktası ve ilk sanayileşen ülke olarak kabul edilmektedir. Liberal düşünce ve düşünürlerin anavatanı olarak değerlendirilmektedir. Bir evrim süreciyle demokratikleşen İngiltere’nin, kesin olarak hangi tarihte demokrasiye geçtiği belli değildir. İngiltere’deki evrim sürecinin çok bilinçli bir süreç olmadığı ifade edilmektedir. Bu evrim süreci, İngiliz toplumunun çıkar dengeleri üzerine şekillenmiştir.³⁶⁷

Feodal sistem dönemlerinde dahi İngiliz toplumu, iktidarı sınırlamayı başarmıştır. Bunun tarihteki ilk örneği 1215 Magna Charta’dır. Magna Charta’ya göre Kral, bir takım yetkilerinden feodal beyler lehine vazgeçmiş, feodal beyler de ihtiyaç zamanlarında Kral’a destek olma sözü vermişlerdir. Bu sözleşme, yazılı olarak kayda geçirilmiştir.³⁶⁸ Kral bu sözleşme ile mutlak bir idareci değil, eşitler arasında birincidir. Magna Charta ile birlikte parlamenter sistemin temelleri atılmıştır. Bu dönemde Kral, her idari bölgeden dört şövalye ile her kasabadan yine dört kasaba sakinini Londra’ya davet etmiştir. Kralın görünürdeki hedefi, mahalli problemlere, bu insanlar aracılığı ile çözümler bulmaktır. Asıl amacı ise vergi gelirlerini arttırmaktır.³⁶⁹

İngiltere parlamentosunun geçmişinin 13. Yüzyıla dayandığı belirtilmektedir. İngiltere parlamentosu, Avam (Halk) Kamarası ve Lordlar (Kilise mensupları ile soylular) Kamarası olmak üzere iki meclisten oluşmaktadır. İngiltere’de siyasi hayat da iki parti (muhafazakâr ve sosyalist parti) etrafında şekillenmiştir. İngiltere’de Kral taraftarları ile parlamento taraftarları arasında çok çekişmeler ve kavgalar yaşanmıştır. Her olaydan sonra Kral aleyhine, parlamento lehine bir gelişme yaşanmıştır. İngiltere toplumu, tüm gelişmelere rağmen monarşisinden vazgeçmemiş ama yetkilerini de olabildiğince uygulamada sembolik hale getirmiştir.³⁷⁰

---

³⁶⁶ Arslan, s. 40.

³⁶⁷ Yayla, s. 97-99.

³⁶⁸ Akad ve Dinçkol, s. 158-159.

³⁶⁹ Yayla, s. 99-102.

³⁷⁰ Yayla, s. 99-102.

İngiltere’de, yasama organında etkin ve belirleyici olan Avam Kamarası’dır. Dünyadaki parlamentoların en eskisi olan Avam Kamarası, İngiltere’de ulusal egemenliğin temsilcisi olarak kabul edilmektedir.³⁷¹

İngiliz siyasi sistemi tipik bir parlamenter sistemdir. Buna, “Başbakanlık sistemi” de denilmektedir. İngiltere’de devlet başkanlığı makamında, bir Monark (Kraliçe) oturmaktadır. Tahta oturmak için seçime ihtiyaç yoktur. Hanedena mensubiyet ve parlamentonun onayı yeterlidir. Kraliçenin siyasi yetkileri olmasına rağmen uygulamada semboliktir. Kraliçe, devletin varlığını ve toplumun birliğini temsil eder. Yeni kurulan hükümetlerin başbakanlar tarafından hazırlanan programlarını Avam Kamarası’nda okur. Bu sistemde, başbakan hükümeti temsil eder. Devlet başkanı ise Monarktır ve yürütmenin ayrılmaz bir parçasıdır, aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Angilikan Kilise’sinin yüce yöneticisi ve başkanıdır. Ülkenin siyasi kültürünün oluşumunda sarayın etkisi büyüktür. Taht, gerektiğinde hükümeti uyarmakta ve ona sorumluluklarını hatırlatmaktadır. İngiltere’de Taht’ın parlamentoyu olağanüstü toplantıya çağırma, çalışma süresini uzatma ve başbakanın başvurusu ve meclis başkanının onayıyla dağıtılmasına karar verebilme yetkisi vardır. Kanun, taslak ve tekliflerini onaylar. Başbakanın önerdiği Lord adaylarını atama yetkisi vardır. Üst düzey yargıç ve devlet memurlarının ataması Taht’ın onayına sunulmaktadır. İçişleri bakanının talebine uyararak, af yetkisini kullanabilmektedir. Mevcut İngiltere Kraliçesi, bu yetkilerini kullanırken sorumsuzluk ve dokunulmazlıktan yararlanmaktadır. Ancak, kamuoyunun tepkisini çekmemek için yetki kullanımında hassas davranmaktadır.³⁷²

İki partinin hâkim olduğu İngiltere’de, gerçek iktidar kabineye geçmiştir. Hatta kabine diktatörlüğünden bahsedilmekte ve “hükümdarlık şeklinde bir cumhuriyet” olarak da nitelendirilmektedir.³⁷³

Yürütmenin başı Başbakandır. Başbakan genellikle seçimlerden birinci çıkan partinin genel başkanıdır. Kabine üyelerini seçme ve görevlendirme Başbakanın yetkisindedir. Bu sistemde bakanlar, tecrübeli politikacılardan seçilir. Bakanlar kurulunda, kolektif sorumluluk vardır. Bakanlar, hükümet politikalarına şahsi olarak

---

³⁷¹ Arslan, s. 48-49.

³⁷² Arslan, s. 75-76; Yayla, s. 103.

³⁷³ Kuzu, s. 56.

karşı olsalar bile savunmak zorundadırlar. Güvensizlik oyu alan başbakanın ya istifa etmesi ya da seçimlerin önünü açması gerekir.³⁷⁴

İngiltere'nin yazılı anayasası yoktur. Köklü gelenek ve teamüller ile bazı temel kanunlar, İngiltere Anayasası'nı teşkil eder. Bazı gelenek ve teamüller yazılı anayasa maddelerinden bile güçlüdür. Bu gelenek ve teamüllerin ihlal edilmesi, kolay kolay düşünülemez. Bunları ihlal etmeyi düşünenler, demokratik geleneğin dışına çıkmış sayılırlar. Bu bağlamda, 1215 tarihli Magna Charta, 1689 tarihli Bill of Rights (Haklar Yasası) ve 1707 tarihli Act of Union (Birleşme Yasası) monarşiyi sınırlayan ve İngiliz Anayasasını oluşturan dokümanlardan bazılarıdır. Ayrıca İngiltere 1988'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini kendi hukukuna dâhil ederek Anayasasına yeni bir parça eklemiştir.³⁷⁵

İngiltere'nin bilinen anlamda bir anayasa mahkemesi, 2005 yılına kadar yoktu. 2005 yılında Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi onaylanmış ve 2009 yılı Ekim ayından itibaren hizmet vermeye başlamıştır. Parlamantonun benimsediği ve karar verdiği her yasa, anayasanın parçası olur ve anayasal olur. İngiltere'de parlamento basit çoğunlukla bile anayasayı değiştirebilir. 2009'dan itibaren Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi, birçok meselede en yüksek temyiz mahkemesidir. Bu mahkemenin üyeleri, adalet bakanı tarafından Lordlar Kamarası üyeleri arasından seçilmektedir.³⁷⁶

Duverger'e göre, parlamenter rejimin İngiltere'de başarılı olmasının temel nedenlerinden birisi, yargıç bağımsızlığı ilkesidir. Bu bağımsızlık, sözde değildir. İngiltere'de yargıçlara sağlanan güvenceler vardır. İngiliz yargıç, herkesten saygı gören, para durumu iyi olan, karmaşık terfi mekanizması kaygılarından ve bağlarından kurtulmuş, özerkliğinin bilincinde ve yaptığı işten gurur duyan bir yargıçtır. İngiliz yargıç, İngiliz yasalarının ve özgürlüklerinin gerçek güvencesi olarak kabul edilmektedir. Sanıldığı gibi yurttaş hak ve özgürlüklerinin güvencesi, sadece yasama ve yürütmenin ayrılması değildir. Hak ve özgürlüklerin temel güvencesi tam bağımsız ve tarafsız "Yargı"dır.³⁷⁷

---

³⁷⁴ Yayla, s. 104.

³⁷⁵ Arslan, s. 83; Yayla, s. 104-105.

³⁷⁶ Yayla, s. 105.

³⁷⁷ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, çev. Teoman Tunçdoğan, 1. baskı, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1986, s. 79.

İngiliz parlamenter sistemi, Amerikan başkanlık sistemi kadar istikrarlı değildir. Seçimler belirli sürelerde yapılır. Ancak bu süre, her an kısalabilir. Başbakan partisi için uygun gördüğü dönemde, erken seçim kararı alabilir. Seçimler olmazsa, başbakanın bir diktatöre dönüşmesi ihtimalinden söz edilir. Parlamenter sistemde kuvvetler ayrılığının çok başarılı olduğu söylenemez. Bu sistemde yasama ve yürütme çok içiçedir. Başbakanın istemediği bir yasanın çıkması, neredeyse imkânsız olarak görülmektedir.³⁷⁸

2.3.1.2. Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti de monarşiden parlamenter sisteme geçmiş bir ülkedir. Osmanlı Devleti'nde padişahın yetkileri 1808 Sened-i İttifak ile sınırlanmaya başlanmış, 1839 Tanzimat Fermanı, 1859 Islahat Fermanı, 1876 Kanun-i Esasi ve 1909 İkinci Meşrutiyetle devam etmiştir. İkinci Meşrutiyet, padişahın birçok yetkisini elinden almıştır.³⁷⁹

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Türkiyedeki monarşik sistem sona ermiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye parlamenter sistem modeline geçmiştir.³⁸⁰

Türkiye sisteminde de partiler seçimlere girer ve çıkardıkları milletvekilleri sayısınca mecliste temsil edilirler. Türkiye'de yürütme, yasamanın içinden çıkmaktadır. Devlet Başkanı'da (Türkiyedeki adıyla Cumhurbaşkanı) 2007'ye kadar Meclis tarafından seçilmekteydi. 2007'de yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Görev süresi de 7 yıldan 5 yıla düşürülmüştür. İki dönem seçilme hakkı tanınmıştır.³⁸¹

Türkiye parlamenter sisteminde en güçlü kişi İngiltere'de olduğu gibi Başbakandır. Ancak askeri darbe ürünü olan ve devleti kontrol etme zihniyeti üzerine kurulan 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanı'na, parlamenter sistemlerdeki devlet başkanına verilen sembolik yetkilerden çok daha fazla yetkiler vermiştir. 2011 referandumu ile Cumhurbaşkanı'nın bazı yetkileri alınmış olmasına rağmen

---

³⁷⁸ Yayla, s. 105-106.

³⁷⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 3. baskı, İstanbul, AFA Yayınları, 1996, s. 31-169.

³⁸⁰ Tanör, s. 212-214.

³⁸¹ T.C. Anayasası, Madde, 100, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2015; Kuzu, s. 125.

Cumhurbaşkanı yürütmenin başı olarak Türkiye'deki güçlü konumunu hala korumaktadır.³⁸²

1982 Anayasasının oluşturduğu hükümet sistemi, klasik parlamenter sistemden önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Parlamenter sistemin temel özelliklerinden birisi devlet başkanının sorumsuz olması ve yetkilerinin sembolik ve temsili olmasıdır. Ancak, 1982 Anayasasında, Cumhurbaşkanına yasama, yürütme ve yargı alanında geniş yetkiler tanınmıştır. Bu geniş yetkilerinin yanında, sorumluluğu ise bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanına, parlamenter sistemle bağdaşmayacak nitelikte geniş yetkiler verilmesinin nedeni, 1982 Anayasasının askeri rejimin etkisinde hazırlanmış olmasıdır. Türkiye'de 2007 Yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile birlikte parlamenter sistemden uzaklaşarak yarı-başkanlık sistemine doğru gidiş hızlanmıştır.³⁸³ 21.01.2017 tarihinde mecliste kabul edilen ve referanduma sunulan anayasa değişikliğiyle fiilen Türkiye'ye özgü başkanlık sistemine geçiş başlatılmıştır.

2.3.2. Cumhurbaşkanının Seçimi

İngiltere'de monarşi/veraset sistemi olduğundan, Türkiye'de Cumhurbaşkanının seçim sistemi ele alınacaktır. Türkiye'de cumhurbaşkanı seçilebilmek için Anayasanın 101. Maddesinde belirtilen niteliklere sahip olmak gerekmektedir. Anılan madde gereğince aşağıdaki özellikleri taşımak gerekir:

- a) Türk vatandaşı olmak,
- b) Kırk yaşını doldurmuş olmak,
- c) Yükseköğrenim yapmış olmak,³⁸⁴
- d) TBMM üyesi olmak ya da TBMM üyesi seçilme nitelik ve yeterliliğine sahip olmak.³⁸⁵

Cumhurbaşkanlığına, bir milletevekili ya da millevakili seçilme yeterliliğine sahip dışarıdan bir aday, yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile aday olabilmektedir.

---

³⁸² Tekin, s. 179-180; Coşkun ve Davut, s. 188-191.

³⁸³ Coşkun ve Davut, s. 188-191.

³⁸⁴ Kemal Gözler, incelediği Batı ülkelerinin anayasalarında yükseköğretim yapmış olma şartı ile karşılaşmadığını belirtmektedir. Gözler II, s. 22.

³⁸⁵ T.C. Anayasası, Madde, 101.

Ayrıca son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların yüzde onunu alan siyasi partiler ortak aday gösterebilmektedirler.³⁸⁶

Cumhurbaşkanlığı seçiminin, mevcut Cumhurbaşkanının görev süresinin tamamlanmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise makamın boşalmasını takip eden altmış gün içinde tamamlanması gerekmektedir.³⁸⁷

Cumhurbaşkanlığı seçimleri, iki turlu çoğunluk sistemi olarak düzenlenmiştir. Birinci turda salt çoğunluğu sağlayan aday cumhurbaşkanı seçilmektedir. Salt çoğunluğun sağlanamaması halinde, seçimden sonraki ikinci pazar seçimin ikinci turu en çok oyu alan iki aday arasında yapılır. İkinci turda salt çoğunluğu sağlayan aday cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Yeni seçilen Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar, görev süresi dolan cumhurbaşkanının görevi devam eder. Seçilen cumhurbaşkanı TBMM’de ant içerek görevine başlar.³⁸⁸ Cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve TBMM’deki üyeliği sona erer.³⁸⁹

Türkiye’de Cumhurbaşkanı beş yıl süre ile görev yapmak üzere seçilmektedir. Cumhurbaşkanı en fazla iki dönem seçilebilir.³⁹⁰

Türkiye parlamenter sisteminde Cumhurbaşkanı daha önce TBMM tarafından seçilirken 31.05.2007 tarihinde 5678 Sayılı Kanunun 4. Maddesiyle Anayasa’da yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmeye başlanmıştır.³⁹¹

2.3.3. Cumhurbaşkanının Görevleri

Türkiye’de Cumhurbaşkanının görevleri Anayasanın 104. Maddesinde şöyle sayılmıştır:

- a) Devletin başı olarak milletin birliğini temsil etmek,
- b) Anayasanın uygulanmasını gözetmek,

---

³⁸⁶ T.C. Anayasası, Madde, 101.

³⁸⁷ T.C. Anayasası, Madde, 102.

³⁸⁸ T.C. Anayasası, Madde, 102-103.

³⁸⁹ T.C. Anayasası, Madde, 101.

³⁹⁰ Coşkun ve Davut, s. 182-196.

³⁹¹ Kuzu, s. 125.

c) Devlet organlarının (yasama, yürütme, yargı) düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmek,³⁹²

d) Gerekli görmesi halinde, yasama yılının ilk günü TBMM’de açılış konuşması yapmak,

e) İhtiyaç halinde TBMM’yi toplantıya çağırarak,

f) Kanunları yayımlamak,

g) TBMM üyeleri arasından birini, başbakan olarak atamak ve istifasını kabul etmek,

h) Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye’ye gelen yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

ı) Uluslararası anlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

i) TBMM adına, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,

j) Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

k) Milli Güvenlik Kuruluna başkanlık etmek.³⁹³

2.3.4. Cumhurbaşkanı’nın Yetkileri

Cumhurbaşkanı Anayasa ve kanunlarda kendisine verilen seçme ve atama görevlerini ve diğer görevlerini yerine getirir ve bu görevlerine ilişkin yetkilerini kullanır.³⁹⁴

Cumhurbaşkanı’nın Anayasadaki yetkileri şu şekilde sayılabilir:

a) Uygun görmediği kanunları tekrar görüşülme üzere TBMM’ye geri göndermek,

b) Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna (referanduma) sunmak,

---

³⁹² T.C. Anayasası, Madde, 102-103.

³⁹³ T.C. Anayasası, Madde, 104; A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, 11. baskı, Ankara, Turhan Kitapevi Yayınları, 1998, s. 68-69.

³⁹⁴ T.C. Anayasası, Madde, 104.

c) Kanunlar, KHK'lar ve TBMM İçtüzüğünün tümünün veya bazı hükümlerinin, Anayasaya Şekil ve esas açısından aykırı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,

d) TBMM'nin seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

e) Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

f) Genel Kurmay Başkanını atamak,

g) Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla, sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve KHK çıkarmak,

h) Kararnameleri imzalamak,

i) Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebepleriyle kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

i) Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve başkanını atamak,

j) DDK'ya inceleme, araştırma ve denetleme yaptırarak,

k) Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

l)  niversite rekt rlerini seçmek,

m) Anayasa Mahkemesi üyelerini seçmek,

n) Danıştay  yelerinin dörtte birini seçmek,

o) Yargıtay Cumhuriyet BaŐsavcısı ve BaŐsavcıvekilini seçmek,

 ) Askeri Yargıtay üyelerini seçmek,

p) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini seçmek,

r) H kimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.³⁹⁵

Ayrıca, Cumhurbaşkanı, kendisine bağlı olan DDK aracılığı ile İdarenin hukuka uygunluğunu denetleyebilir. DDK, Cumhurbaşkanının emriyle tüm kamu kurum ve kuruluŐları, sermayesinin yarısından fazla devlet aine ait olan kuruluŐları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluŐlarını, kamuya yararlı dernekler ve

---

³⁹⁵ T.C. Anayasası, Madde, 104.

vakıfları denetleyebilir. Bu kurumlarda inceleme ve araştırma yaptırabilir. Ancak, TSK ve Yargı organları DDK'nın görev alanı dışındadır.³⁹⁶

2.3.5. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

Parlamenter sistemde, Devlet Başkanı ya da Cumhurbaşkanı görevlerinden dolayı sorumsuzdur, yargılanamaz. Bu sorumsuzluğun gerekçesi ise Devlet Başkanının kullandığı yetkilerin, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerine oranla sınırlı ve sembolik olmasından kaynaklanmaktadır. Parlamenter sistemde, sistemin patronu Başbakanıdır. Bu nedenle de siyasi sorumluluğun tümü Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndadır. Parlamenter rejimde, devlet başkanı siyaseten tarafsız, uzlaştırıcı ve siyasi çatışmaları önleyici bir konuma sahiptir. Devlet organları arasındaki uyumu gözetir. Devlet başkanı "vatana ihanet"le suçlandığında yargılanabilmektedir. Ancak bu husus, çok zor şartlara bağlandığından (teklif ve karar yeter sayıları için nitelikli çoğunluk arandığından) neredeyse uygulaması yoktur. Türkiye'de askeri darbe dönemleri dışında, Cumhurbaşkanlarının yargılandığına ilişkin uygulama bulunmamaktadır.³⁹⁷

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına bakıldığında, Cumhurbaşkanının sorumluluğundan ziyade sorumsuzluğu ile ilgili hükümlerin daha çok yer aldığı görülecektir. Anayasada çok yetkili az sorumlu bir Cumhurbaşkanı profili çizilmiştir.

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin dışındaki tüm kararları Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanmakta ve bu kararlardan doğan sorumluluk Başbakan ve ilgili bakana ait olmaktadır.³⁹⁸

Cumhurbaşkanının tek başına aldığı kararlar ve verdiği emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dâhil hiçbir yargı merciine başvurulamaz.³⁹⁹

Cumhurbaşkanı sadece vatana ihanetten dolayı, TBMM üyelerinin üçte birinin (184 Milletvekili), teklifi ve üye tamsayısının dörtte üçünün (413 Milletvekili), vereceği kararla suçlanabilir.⁴⁰⁰

---

³⁹⁶ T.C. Anayasası, Madde, 108.

³⁹⁷ Parsak, s. 5; Gözübüyük, s. 69.

³⁹⁸ T.C. Anayasası, Madde, 105.

³⁹⁹ T.C. Anayasası, Madde, 105; Gözübüyük, s. 70.

⁴⁰⁰ T.C. Anayasası, Madde, 105.

Bu karardan sonra, Cumhurbaşkanı Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesinde yargılanabilmektedir. Bunun dışında görevi ile ilgili işlemlerde cezai sorumluluk yoktur. Ancak görevi ile ilgili olmayan kişisel suçlar ile ilgili Anayasada herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Sorumsuzluk ilkesinin alanı mahiyeti itibariyle göreve ilişkin eylem ve işlemlerdir. Cumhurbaşkanının istisna tutulmasına ilişkin ülke ceza kanunlarında açık bir hüküm bulunmadığı sürece Cumhurbaşkanı da vatandaş olarak ülke ceza kanunlarına tabidir.⁴⁰¹

2.3.6. Cumhurbaşkanının Görevinin Sona Ermesi

- a) Görev süresinin dolması,
- b) Ölmesi,
- c) İstifa etmesi,
- d) Ya da vatana ihanetle suçlu bulunması.⁴⁰²

Cumhurbaşkanlığı makamının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak boşalması ya da ölüm, istifa veya başka bir sebeple makamın boşalması halinde geçici hallerde görevine dönünceye kadar, tamamen boşalması halinde yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar TBMM Başkanı, Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.⁴⁰³

2.3.7. Kuvvetler Birliği/Ayrılığı Açısından Değerlendirme

Parlamente sistemin en temel özelliği, nisbi kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmasıdır. Yasama ve yürütmede iktidar partisinin belirleyici rol aynaması, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırıdır. Ancak kısmi bir kuvvetler ayrılığından söz edilebilir. Bu sistemde, devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsız olmakla birlikte yasama ve yürütme tam olarak birbirinden ayrı değildir. Her halükarda bağımsız olan yargı ise yasama ve yürütme arasındaki uyumsuzlukların çözümü açısından bir teminat olarak kabul edilmektedir. Yasama ve yürütme arasındaki sağlıklı işbirliği ve dayanışma, sistemin devamı açısından önemlidir. Parlatonun soru, gensoru, araştırma ve soruşturma komisyonları ile

⁴⁰¹ Coşkun ve Davut, s. 197-200.

⁴⁰² T.C. Anayasası, Madde, 102-106.

⁴⁰³ T.C. Anayasası, Madde, 106.

hükümeti denetleme yetkisi vardır. Yürütme, icraatları ile ilgili olarak parlamentoya hesap vermek zorundadır. Karşılıklı talepler yerine geldikçe, sistem olumlu şekilde işler. Aksi halde yasama ve yürütmenin birbirini “yok etme” yetkisi vardır. Yasama “güvensizlik oyu”yla hükümeti düşürme yetkisine sahipken, meclisin çoğunluğuna sahip olan hükümetin de yeni seçim kararı yoluyla “meclisi feshederek” meclisi yenileme yetkisi vardır.⁴⁰⁴

Yürütmenin başı devlet başkanı olmasına rağmen, yetkilerin ekserisi Bakanlar Kurulu ve Başbakan’da toplanmıştır.⁴⁰⁵

Parlamente sistemde, yasamanın çoğunluğuna sahip olan yürütme organı yapmak istediği yasal düzenlemeleri, meclis çoğunluğu sayesinde kanun tasarı ve teklifleri ile yasalaştırmaktadır. Bu sistemde, Anayasa Mahkemesi, kişi hak ve özgürlüklerinin güvencisi olan en temel organ olarak kabul edilmektedir. Aksi halde, yasamanın çoğunluğunu ve yürütme gücünü elinde bulunduran siyasi partinin, keyfi ve hukuka aykırı taleplerinin de yasalaşarak insan hak ve özgürlüklerini kısıtlamaya yol açabileceği ifade edilmektedir.⁴⁰⁶

---

⁴⁰⁴ Parsak, s. 3-5.

⁴⁰⁵ Parsak, s. 3-5.

⁴⁰⁶ Kaboğlu, s. 144-145.

3. BÖLÜM: KARŞILAŞTIRMA

Bu bölümde, yukarıda anlatılanlar ışığında, “Hilafet Anlayışı” ile “Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Parlamenter Sistem”in temel özelliklerinin karşılaştırması yapılacaktır.

Farklı sistemlerin anlaşılmasında karşılaştırmalı çalışmalar konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Karşılaştırma yöntemini kullananlar arasında 12. Yüzyılda Müslüman filozof İbn Haldun, 16. Yüzyılda İtalyan Nicola Machiavelli, 17. Yüzyılda Thomas Hobbes ve John Locke, 18. Yüzyılda Montesquieu ve 19-20. Yüzyılda Max Weber gibi filozof ve bilim adamları gösterilmektedir.⁴⁰⁷

3.1. Tarihi Gelişim

Çalışmanın kapsamına alınan sistemlerden hilafet, parlamenter, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemleri tarihi gelişim içerisinde şekillenmiştir.

Hilafetin tarihi sürecinin başlangıcı Hz. Peygamber’in hicri 632 yılında vefatından sonra Hz. Ebubekir’in devlet başkanı (halife) olarak seçilmesiyle başlamıştır. Bu süreç Muaviye’nin dönemine kadar devam etmiştir. Muaviye’nin ölmünden sonra oğlu Yezid’in devlet başkanlığına geçmesiyle süreçte kırılma yaşanmış ve sistem saltanata dönüşmüştür. İslam hukukçuları genel olarak hilâfet teorisinin temelini Hulefâ-i Raşidin dönemindeki uygulamalara dayandırmışlardır.

Parlamenter sistemin oluşum sürecinin başlangıcı, İngiltere’de 1215’te kabul edilen Magna Charta’ya dayandırılmaktadır. O tarihte kral ile feodaller arasında yapılan bu anlaşma, parlamenter sistemin temeli olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmadan sonra, kralın yetkileri zamanla daraltılarak parlamento lehine gelişmiştir.

Hilâfet ile parlamenter sistemin tarihi süreç içerisinde ortaya çıkışı toplumsal ihtiyaca dayanmıştır. Parlamenter sistem ve hilâfet yaşanıp gözlemlendikten sonra

---

⁴⁰⁷ Yayla, s. 81.

teorileri yazılmıştır. Başkanlık sistemi bu yönüyle bu iki sistemden ayrılmaktadır. Zira başkanlık sisteminde önce teori hazırlanmış, sonra uygulamaya konulmuştur. Bu teori hazırlanırken, Amerikadaki yerel, toplumsal ve siyasal şartlar göz önünde bulundurulmuştur. Sistemin ABD'deki başarısı da bu şartların göz önünde bulundurulmasından kaynaklanmaktadır. ABD başkanlık modelini örnek alan birçok ülkenin yerel, siyasal ve toplumsal şartları farklı olduğundan, başkanlık sistemi bu ülkelerde diktatörlüğe ve anti-demokratik rejimlere dönüşmüştür.

Yarı-başkanlık sistemi ise parlamenter sistemin uygulanması esnasında ortaya çıkan sıkıntıları gidermek için sistemde yapılan değişikliklerle Fransa'da ortaya çıkmış, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi arasında karma bir sistemdir. Yarı-başkanlık sistemi de tarihi süreçte yaşanan sıkıntıları gidermenin ürünüdür. Ancak, yarı-başkanlık sistemi, hilâfet, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi kadar eski ve köklü değildir. Fransa'daki hükümet krizlerinin aşılması için sistemde Cumhurbaşkanının konumunu güçlendirmekten ibarettir.

Hilâfet, tekâmül sürecini tamamlayamadığı için kurumsallaşamamıştır. Bu nedenle, Hulefâ-i Râşidîn dönemi dâhil hilâfet modelinde her dönemde, teorisyenler tarafından bir takım değişiklikler önerilmiştir. İncelenen yönetim sistemleri arasında tarihi gelişim süreci açısından en az değişikliğe uğrayan ve halen başarılı olan ABD başkanlık sistemidir. Parlamenter sistemin ise İngiltere'deki uygulaması esas alınır, burada başarılı olmuştur. Ancak, parlamenter sistemin ithal edildiği diğer ülkelerde, çok partili yapı nedeniyle, koalisyonlardan oluşan hükümetler, istikrarsızlıklara yol açmıştır. Koalisyonlar nedeniyle, parlamenter sistemdeki güçlü yürütme organı zayıflamakta ve kısa ömürlü olmaktadır.

Türkiye'de parlamenter sistemin bu zaafı % 10 seçim barajı ile aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu yüksek baraj da siyasal kesimlerden çok eleştiri almaktadır.

3.2. Seçilecek Kişinin Nitelikleri

Devlet başkanlığı makamı özellikli ve nitelikli bir makam olduğundan dolayı bütün siyasal sistemler, devlet başkanı olacak kişide bir takım özelliklerin bulunmasını ön koşul olarak belirlemişlerdir. Ülkenin kaderini belirleyen ve

etkileyen bir makam için, bir takım özelliklerin aranması doğaldır. Bu konuda en hassas davranan hilâfet sistemidir.

Bu sistemde, halife olacak kişide zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal olmak üzere bir takım özellikler aranmaktadır. Bunların bazıları gereklilik, bazıları da tercih sebebidir. Halifede gereklilik olarak bulunması gereken özellikler; Müslüman olmak, akıl ve baliğ/mükellef olmak, adil olmak, hür olmak, ilim sahibi olmak, liderliğe yetenekli olmak, sağlıklı olmaktır. Kureyşli olma şartı ise tercih sebebi olarak sayılabilir. Yukarıda yer alan gereklilik şartlarını taşıyan iki aday arasından, kureyşli olanı seçmek, bir tercih nedeni olabilir, ancak ön şart olarak öne sürülemez. Aynı şekilde haşimi olmak, erkek olmak, güç, kuvvet ve cesarete sahip olmak gibi özellikler de tercih sebebi olarak sayılabilir.

Çağdaş yönetim modelleri de devlet başkanı olacak kişilerde bir takım özellikler aramaktadır. Vatandaşlık, yaş, öğrenim durumu, ikamet, seçme ve seçilme hakkına sahip olma, siyasi ve medeni hakları kullanabilme gibi koşullar bunların arasında sayılabilir.⁴⁰⁸

Monarşik parlamenter sistemlerde, devlet başkanı seçimle gelmediği için, devlet başkanı kabul edilen monark, İngiltere’de olduğu gibi veraset yoluyla belirlenmektedir. Parlamenter sistem olan Türkiye’de ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, kırk yaşını doldurmuş olmak, yükseköğrenim yapmış olmak ve TBMM üyesi olmak ya da TBMM üyesi seçilme nitelik ve yeterliliğine sahip olmak şartları aranmaktadır.⁴⁰⁹

ABD başkanlık sisteminde ise başkan olacak kişide, ABD’de doğmuş olmak, ABD vatandaşı olmak, otuzbeş yaşını doldurmuş olmak, 14 yıldır ABD’de ikamet ediyor olmak şartları aranmaktadır.

Yarı-başkanlık sistemi ile yönetilen Fransa’da şartlar daha hafiftir. Fransız vatandaşı olmak, 18 yaşını doldurmuş olmak, seçme ve seçilme yeterliliğine sahip olmak yeterlidir. Cumhurbaşkanlığı için yükseköğrenim görme şartı yoktur. Ayrıca Fransa’da Cumhurbaşkanı aday olabilmek için askerlik hizmetini yapmış olma şartı aranmaktadır.

---

⁴⁰⁸ Gözler II, s. 21.

⁴⁰⁹ Gözler II, s. 22.

Çalışmada incelenen yönetim sistemlerinin genelinde, vatandaşlık, belirli bir eğitim veya tecrübe düzeyine sahip olma, belirli bir yaş olgunluğuna ulaşma, zihnen sağlıklı olma şartlarının önemsendiği görülmektedir. Hilâfet anlayışında yer alan Müslüman olma gibi özellikli şartlar ise çağdaş yönetim modellerinde yer almamıştır. Halife olacak kişinin şartları ağırlaştırılmış, adeta toplumun “en iyisi”nin halife olması gerektiği noktasına gelinmiştir. Ancak ilk dört halife dışında uygulama, bu şekilde gelişmemiştir.

3.3. Seçim

Devlet başkanı seçimi doğrudan halk tarafından olabileceği gibi hükümet sistemine göre meclis veya delegeler tarafında olabilmektedir. Seçimler iki aşamalı veya iki turludur.

Hilâfette, halife seçimi iki aşamalıdır. Birinci aşamada halife adayı belirlenmektedir. Bu işlem, ehlü'l-hal ve'l-akd adı verilen kurul tarafından gerçekleştirilmektedir. Günümüzde bu kavrama karşılık gelen kurumlar, Meclis ya da Seçici Kurul'lar olmaktadır. Aday belirleme genel olarak seçici kurulun oy çokluğu ile gerçekleşmektedir. Seçici kurul, aday sayısını bire indirmektedir. Halife adayının seçimi için halkın onayı anlamına gelen bey'at alınmaktadır. Halife adayına bey'at edildikten sonra, Halife tüm Müslümanları temsil ve yönetim yetkisine sahip olmaktadır.

Günümüz seçim mekanizmalarının ve kültürünün imkânları ile 4 halife dönemi karşılaştırıldığında farklılıklar hemen göze çarpmaktadır. O dönemdeki seçim mekanizmalarının ve Arap toplumunun seçim kültürünün günümüze oranla daha sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak, günümüz seçim sistemleri kullanılarak bir halife seçilmesinde, halifede aranan şartları taşımak şartıyla her hangi bir dini sakınca bulunmamalıdır.

ABD başkan adayları üç aşamadan geçerek başkan olarak seçilmektedirler. Birinci aşama adaylık, ikinci aşama seçici kurulun seçimi, üçüncü aşama ise seçici kurulun başkanı seçmesidir.

Yarı-Başkanlık sisteminde de cumhurbaşkanı seçilme iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi adaylık süreci aşaması, ikincisi ise tek dereceli gerekirse iki türlü seçim aşamasıdır.

Parlamentele sistemle yönetilen Türkiye’de de Cumhurbaşkanlığı seçimleri iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama aday gösterilme, ikinci aşama halk tarafından seçilmedir.

ABD başkanlık sisteminde ve Fransız yarı-başkanlık sisteminde başkan halk tarafından seçilmektedir. Devlet başkanının halk tarafından seçilmesi basit bir usul olmayıp, sistemdeki güç dengelerini ve hükümet sistemini doğrudan etkileyen önemli bir yöntemdir.⁴¹⁰ Türkiye’de de 2007’de yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı artık halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi Türkiye’deki güç dengelerinde de bir oynama yapmış ve neredeyse Cumhurbaşkanını siyasi yapının en güçlü kişisi konumuna getirmiştir. Bu değişiklikle Türkiye’deki parlamentele sistem yarı-başkanlık sistemine doğru kayma göstermiştir. 21.01.2017 tarihinde mecliste kabul edilen ve referanduma sunulan anayasa değişikliğiyle fiilen Türkiye’ye özgü başkanlık sistemine geçiş başlatılmıştır.

Hilâfet sisteminde de Halifenin siyaseten İslam devletinin en güçlü kişisi olduğu kabul edilmektedir.

3.4. Görev Süresinin Sona Ermesi

Günümüzde devlet başkanının görevinin süreli olması bir genel kural haline gelmiştir. Sadece monarkların bulunduğu parlamentele sistemlerde –örneğin Kraliçe’nin bulunduğu İngiltere’de- ve hilâfette herhangi bir süre sınırlaması yoktur.

Hilâfet anlayışında, görev süresinin sınırlı olması halinde devlet başkanı olacak kişinin kendi icraatlarını özgür bir şekilde hayata geçiremeyeceği görüşü hâkimdir. Ayrıca, Kur’an ve Sünnet’in Halifeyi, yapacağı icraatlar açısından zaten sınırladığı belirtilmektedir. Ümmetin de bu yönüyle halifeyi denetleme görevinin olduğu, bu nedenle de halifenin otoriterleşmeyeceği görüşü savunulmaktadır. Çağdaş İslam hukukçuları ise yaşanan insanlık tecrübesi nedeniyle günümüzde devlet başkanının görev süresinin sınırlandırılabilceğini belirtmektedirler. Raşid

---

⁴¹⁰ Gözler II, s. 23.

Halifeler döneminde ve daha sonrasında böyle bir uygulamanın olmayışının devlet başkanının görev süresinin sınırlanmasına engel olamayacağını iddia etmektedirler.

Çağdaş teorisyenler, görev süresinin sınırlı olmaması halinde devlet başkanının sahip olduğu yetkiler nedeniyle zamanla otoriterleşebileceği ve sınırlanmayan güçlerin kontrolden çıkabileceği görüşünü benimsemektedir. Bu nedenle de çağdaş yönetim modellerinin tümünde monarkların bulunduğu parlamenter sistemler hariç devlet başkanlığı için görev süresi sınırlaması getirilmiştir. Monarkların bulunduğu parlamenter sistemler istisna edilirse, hilâfet ile çağdaş yönetim modelleri arasındaki en önemli farklardan birisi görev süresi sınırlamasıdır.

Hem hilâfette hem de çağdaş yönetim modellerinde ölüm, istifa, akli yeteneğini kaybetme, görevini yapamayacak derecede hastalık hali, vatana ihanet suçlamasının kabul edilmesi hallerinde devlet başkanının görev süresinin sona erdiği ve görevden alınabileceği ilke olarak kabul edilmiştir. Ölüm ve istifa halinde görev süresinin sona ereceği açıktır. Ancak diğer hallerde gerekli ve yeterli araştırma, inceleme ve soruşturma yapıldıktan sonra görevin sona ermesine karar verme yetkisi ülkelerin meclislerinin nitelikli çoğunluklarına bırakılmıştır. Hilâfette, halife, görevi ile ilgili olarak, küfre girmesi (mürted olması), aşırı günahkâr olması (fisk hali, şehvet ve içkiye düşkünlük gibi) ve İslamın hükümlerini uygulamaya ve istişareye önem vermemesi hallerinde, onu seçmeye yetkili olan halkın, ehlü'l-hal ve'l-akd aracılığıyla halifeye hesap sorma ve onu azletme yetkisine de sahiptir.

3.5. Görevler

Devlet başkanı, yürütme organının sembolik veya etkin bir unsuru olup-olmaması ile bağlantılı olarak yürüttüğü görevler de o ölçüde yoğunluk arz etmektedir. Yürütme gücünün etkin unsuru olan devlet başkanlarının görevleri çoktur. Ancak yürütme gücünün başbakan ve hükümette olduğu sistemlerde devlet başkanlarının görev ve yetkileri de az ve sembolik olmaktadır.

Hilâfet anlayışında ve başkanlık sisteminde devlet başkanlarının görevleri çok ve kapsamlıdır. Ülkenin tek kişiden oluşan, yürütme organı konumundadırlar. Bu anlamda, hilâfet ile başkanlık sistemi benzeşmektedir. Her iki sistemde de yürütme organı ve devletin başı tek kişide somutlaşmaktadır. Bu sistemlerde, devlet başkanı

yargı ve yasama hariç (hilâfette halifenin yasamaya ilişkin yetkileri de vardır) ülkenin tüm idaresinde etkili olmaktadır. Yargı organlarının başkanları ve yüksek mahkemelerin üyeleri de bu sistemlerdeki devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Ancak yargıçlar, görevlerini ifa ederken tarafsız ve bağımsız hareket etmek zorundadırlar.

Yarı-başkanlık ve parlamenter sistemlerde ise devlet başkanı, başbakan ve hükümet ile beraber yetki kullanmaktadır. Bu sistemler arasında da yarı-başkanlık sistemindeki devlet başkanının konumu parlamenter sistemdeki devlet başkanının konumundan daha güçlüdür. Ancak, aradaki fark yarı-başkanlıkta Cumhurbaşkanı belirleyici olup bazı yetkileri kabine ile birlikte kullanmaktadır. Parlamenter sistemde ise Başbakan belirleyici olup bazı yetkilerle ilgili kararlar Cumhurbaşkanının onayına sunulmaktadır.

Türkiye’de ise 1982 Anayasası askeri bir dönemde hazırlandığı için halkın temsilcilerinin karar vermesi gereken birçok konuda karar verme yetkisi Cumhurbaşkanında olacak şekilde düzenlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye’deki sistem tam parlamenter bir sistem olmadığı gibi Cumhurbaşkanının 2014’te halk tarafından seçilmeye başlanması ile birlikte iki başlı bir görüntü arz etmeye başlamıştır.

3.6. Yetkiler

Devlet başkanının kullandığı yetkiler temelde üç başlık altında toplanabilir. Bunlar yürütme, yasama ve yargıya ilişkin yetkililerdir.

Hilâfette, hükümet ile devlet başkanı ayrımı yoktur. Halife hem hükümeti oluşturan tevfiz ve tenfiz vezirlerinin başkanı, hem de devlet başkanıdır. Devletin ve hükümetin temsiliyeti ve yetkisi halifededir. Dolayısıyla, yürütmeye ilişkin tüm işlemler ve atamalar devlet başkanının yetkisindedir. Halife aynı zamanda yasama meclisinin de bir üyesidir.⁴¹¹ Şûra’da kararlar alınırken kendisi de bir üye olarak orada bulunmaktadır. Şûra’nın kararının dışında bir karar alarak hareket etmesi de meclisin kararını ya da yasama faaliyetini veto etme yetkisi olarak kabul

---

⁴¹¹ Bazı çağdaş yazarlara göre, halifenin, yasama meclisi üyesi olup-olmaması konusunda kesin bir kural yoktur. Halifenin görevlendireceği kişi (vezir, bakan vs) yasama faaliyetinde bulunabileceği gibi icrai görev de alabilmektedir. Bu anlamda, parlamenter sistemdeki meclisten seçilen bakanlara benzemektedir.

edilmektedir. Halifenin yargıya ilişkin yetkileri ise yargı organlarının başı olan başkadiyı veya gerekli görürse eyalet kadılarını atamaktır. Ayrıca, ilk dönemlerde yüksek hâkim sıfatıyla Halife'nin hükme bağladığı davalar olmuştur. Halifenin, yüksek hâkim sıfatıyla dava görmesi ve yasama meclisinin bir üyesi olması, çağdaş yönetim modellerinde görülmeyen uygulamalardır. Çağdaş yönetim modellerinde, devlet başkanı, yasama meclisi üyesi olamaz ve yüksek hâkim sıfatıyla dava bakamaz.

Hilâfette ve başkanlık sisteminde hükümet üyeleri halife ve başkan tarafından seçilmekte ve onlar tarafından azledilmektedir. Bu noktada tek yetkili halife ve başkandır. Parlamenter ve yarı-başkanlık sistemlerinde ise hükümet üyeleri genellikle (parlamento dışından atanan bakanlar hariç) halk tarafından seçilip yasama meclisine gönderilen üyeler arasından seçilmektedir. Yarı-başkanlık sisteminde meclisten seçilen bakanların meclis üyeliklerini sona ermektedir. Ayrıca yasama meclisinin güvensizlik oyu ile hükümeti ve bakanları düşürme yetkisi de vardır. Başkanlık sistemi ve hilâfette hükümet üyeleri sadece kendilerini seçen halife ve başkana karşı sorumludur. Bu noktada, yürütme yetkisinin tek kişide toplanmış olması açısından başkanlık sistemi ile hilâfet benzer özellikler taşımaktadır.

Parlamenter ve yarı-başkanlık sisteminde devlet ve hükümet başkanları ayırımı vardır. Yani hem devlet başkanı, hem de hükümetin başı başbakan vardır. Yürütme yetkisi, devlet başkanı tarafından, başbakan ve hükümet ile birlikte kullanılmaktadır. Devlet başkanları, yasama meclislerine üye olamazlar. Parlamenter ve yarı-başkanlık sistemlerinde devlet başkanı yargıya ilişkin olarak yüksek yargı organlarının bazı üyelerini ve başkanlarını seçip atama yetkisine sahiptir.

Parlamenter sistemde meclisin ve hükümetin birbirini yoketme yetkileri vardır. Başkanlık sisteminde ise başkanın meclisi feshetme yetkisi olmadığı gibi meclisin de başkanı azletme yetkisi yoktur. Yarı-başkanlık sisteminde ise meclisin hükümeti güvensizlik oyuyla düşürme yetkisi vardır. Ancak hükümetin meclisi feshetme yetkisi yoktur. Meclisi feshetme yetkisi devlet başkanına verilmiştir.⁴¹² Türkiye'de ise Cumhurbaşkanı bu yetkisini meclis başkanına danışarak kullanmaktadır.

---

⁴¹² Parsak, s. 14.

3.7. Sorumluluk

Devlet başkanının, sahip olduğu yetkilere oranla, bir sorumluluğa sahip olması, özellikle kamu hukukunun temel ilkelerindedir. Yetki oranında sorumluluk aynı zamanda hayatın olağan akışıyla uyumludur. Bu nedenle, İslam'da halife ifa ettiği görevler nedeniyle halka karşı sorumludur.

Halifenin sorumluluğunun en belirgin ortaya konulduğu dönem Hulefây-ı Raşidin dönemidir. Bu dönemde halk, yönetime güçlü bir şekilde katılmış, halifenin çok sert eleştirilere muhtap olduğu dönemler olmuş ve halifenin bir takım uygulamaları sahabe veya ilgili kişiler tarafından sorgulanmıştır.

Halifenin sorumluluğu onun yargılanmasını da içerir. Halifenin İslam esaslarından ayrılması halinde, bu durumun tespiti bu konuda yetkin olan ehlu'l-hal ve'l-akd heyetine aittir. Dolayısıyla halifenin iki şekilde yargılanması mümkündür: Göreviyle ilgili hususlarda ehlu'l-hal ve'l-akd tarafından yargılanması, bireysel hak ve suçlarda yetkili kadı huzurunda muhakeme edilmesi halleridir. İslam hukukunda halifenin sorumsuzluğuna ve dokunulmazlığına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmadığı belirtilmektedir. Hanefiler ise had cezaları konusunda halifenin yargılanamayacağı görüşündedirler.

Çağdaş yönetim sistemlerinde durum farklıdır. Başkanlık sisteminde başkan görevi ile ilgili işlerden dolayı tam olarak sorumsuzdur. Kimseye hesap vermek zorunda değildir. Sadece dört yılda bir yapılan seçimlerde halka karşı sorumludur. Bu sorumluluğun yaptırımını da bir daha başkan olarak seçilememe ya da kamuoyunun tepkisine muhatap olmadır. Ancak, başkanın, mahkeme huzurunda yemin altında yalınış ifade vermesi, yalan söylediğinin ispatlanması, hukukun işlemlerini engellemeye çalışması, başkasını yalan ifadeye teşvik etmesi, ülkesine karşı herhangi bir hainliğinin tespit edilmesi hallerinde hakkında Impeachment davası Temsilciler Meclisi'nde açılabilir. Başkanın, sayılan suçlar nedeniyle görevinden alınabilmesi için Kongrenin her iki kanadında 2/3 çoğunluğa suçlu bulunması gerekmektedir.

Yarı-başkanlık ve Parlamenter sistemde de devlet başkanı görevi ile ilgili işlerden dolayı sorumsuzdur. Yarı-başkanlık ve parlamenter sistemde "karşı imza" ilkesi gereğince devlet başkanın tek başına verdiği kararlar dışındaki işlemlerde başbakan ve imzası bulunan ilgili bakan sorumludur. Parlamenter ve yarı-başkanlık

sistemlerinde “vatana ihanet” suçlaması varsa, o durumda da nitelikli çoğunlukla yargılama izni verilmesi halinde devlet başkanı yargılanabilmektedir.

Çağdaş yönetim modellerinin tümünde görev ile ilgili suçlamalara ilişkin olarak “vatana ihanet suçlamasının” meclislerce nitelikli çoğunlukça kabul edilmesi halinde, devlet başkanın görevden alınabildiği görülmektedir. Hem hilâfet hem de çağdaş sistemlerde özel hukuk ve adli vakalara ilişkin olarak herhangi bir sorumsuzluk ve dokunulmazlık hali öngörülmemektedir. Çağdaş yönetim modellerinde sorumluluk açısından en rahat model devlet başkanı açısından parlamenter sistemdir. Yarı-başkanlık ve Başkanlık sistemleri daha sonra gelmektedir. Hilâfette ise devlet başkanının sorumluluğu daha fazladır.

3.8. Kuvvetler Birliği/Kuvvetler Ayrılığı

Yönetim modelleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlaşılabilmesi için kuvvetlerin birbirleri ile olan ilişkileri açısından da karşılaştırılmasının yapılması gerekmektedir.

Hilâfette, kuvvetler birliğinin varlığı hissedilmektedir. Ancak kuvvetlerin tek kişide toplanmış olması, bu kişinin keyfi ve diktatöryel bir yönetim sergileyebileceği anlamına gelmez. Çünkü halifenin de üstünde temel ilkeleri belirleyen Kur’an ve Sünnet vardır. Halife, görevleri ile ilgili bireysel olarak halka hesap vermek zorundadır. Yasama faaliyeti Kur’an ve Sünnet çerçevesinde yetkin ise kendisi değilse bağımsız hukukçular (fakihler) tarafından yerine getirilmektedir. Nasların bulunmadığı konularda halifenin, temel ilkelere bağlı kalmak kaydıyla, yasal düzenleme yapma yetkisi vardır. Yargılama yetkisi de zaman zaman halife tarafından yerine getirilmiştir. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde bu yetki bizzat devlet başkanı tarafından kullanıldığı gibi yetkilendirdiği kadılar eliyle de kullanılmıştır. Ancak yetkilendirdiği kadılar (yargıçlar) kararlarında bağımsızdırlar. İslam’da kadı’nın kararına müdahale hakkı hiç kimseye tanınmamaktadır. Dolayısıyla İslam devletinde yargı, özlük hakları bakımından halifeye bağlıdır. Ancak kararları açısından tarafsız ve bağımsız olmak zorundadır.

Öte yandan yürütmeye ilişkin tüm işlemler bizzat halife ya da kendine yardımcı olarak atadığı tevfiz ve tenfiz vezirleri ya da diğer devlet görevlileri

aracılığıyla yürütülmektedir. İcrai işlemlerde halife, istişare yoluyla karar alsa bile son kararı kendisi verir.

Başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter sistemde ise temel ilke kuvvetler ayrılığı ilkesidir. Ancak her üç sistemde de koordinasyon ihtiyacını gidermek için bir denge sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Başkanlık sisteminde bu ihtiyaç fren ve denge sistemi ile sağlanmaktadır. Parlamenter sistemde yasama ve yürütmenin işbirliği ve dayanışması söz konusudur. Yürütme yasamanın içinden çıkmaktadır. Her iki organın da birbirini yoketme yetkisinin olması bir işbirliği ve dayanışmayı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle parlamenter sistemdeki kuvvetler ayrılığına yumuşak kuvvetler ayrılığı denilmektedir. Yarı-başkanlık sistemindeki kuvvetler ayrılığı ilkesi, dönemsel olarak farklılık gösterebilmektedir. Parlamento çoğunluğu ile devlet başkanı aynı siyasi kanattan olduğunda, başkanlık sistemine yaklaşılmaktadır. Ancak, başkan ile parlamento çoğunluğu farklı siyasi kanatlardan oluştuğunda, işbirliği ihtiyacı nedeniyle parlamenter sistemdeki yumuşak kuvvetler ayrılığı ilkesi hâkim olmaktadır.⁴¹³

Çağdaş yönetim sistemlerinde kuvvetler arasındaki ihtilafların giderilmesi de Anayasa Mahkemeleri ya da Federal Yüksek Mahkemeler tarafından sağlanmaktadır. Anayasa mahkemeleri yasama, yürütme ve yargı arasındaki yatay erkler ayrılığı ile merkez ve yerinden yönetim kurumları arasındaki düşey erkler ayrılığının güvencesidirler.⁴¹⁴ Hilâfette ise yasamanın üstünde herhangi bir üst mahkeme yoktur.

Dünyada yürütme organının güçlenmesi eğilimi giderek artmaktadır. Bu eğilim daha çok gelişmekte olan ülkelerde istikrarlı hükümete duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Çünkü sürekli değişen ve istikrarlı olmayan hükümetler ülkelerin gelişmesini sekteye uğratmaktadır.⁴¹⁵

Kuvvetli icra organı Türk ve Ortadoğu toplumlarında güçlü bir gelenektir. Türkiye, Cumhuriyet dönemine geçtikten sonra da iktidarın kişiselleştiği yönetim modelini gerçekte yaşamıştır. Bu fiili gerçeklik, bir tesadüf değil, milli menfaatlerin gereği bir zarurettir. Batı toplumlarının bünyesi, bir dereceye kadar istikrarsız icra

---

⁴¹³ Parsak, s. 13.

⁴¹⁴ Kaboğlu, s. 102-105.

⁴¹⁵ Kuzu, s. 53-54.

organının işlemesine tahammül edebilir. Ama Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin istikrarsız yürütme organıyla yönetilmesi, tehlikeleri beraberinde getirecektir.⁴¹⁶

Hükümet sistemlerinin bir toplumda varlığını devam ettirebilmesi için, o yönetim sisteminin, toplumun kültürel kodlarında ve geleneğinde yansımalarının olması gerekir. Başkanlık sisteminin de Türk toplumunun gelenek ve kültürel kodlarında olduğu bazı yazarlarca savunulmaktadır.⁴¹⁷ Mecliste 21.01.2017 tarihinde kabul edilip referanduma götürülmesi beklenen anayasa değişikliği ile bu yolda ilerlenilmektedir.

---

⁴¹⁶ Kuzu, s. 83-84.

⁴¹⁷ Kuzu, s. 112.

SONUÇ

Bu çalışmada, Hilâfet Anlayışı ile Çağdaş Yönetim Modelleri (Başkanlık, Yarı-Başkanlık, Parlamenter Sistem) arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele aldık. Konunun kapsamlı olması nedeniyle çalışmayı devlet başkanlığı makamı ile sınırladık.

Çalışmamızda önce Hilâfet Anlayışı olmak üzere, diğer çağdaş sistemler kendi bütünlüğü içerisinde ele alındı. Karşılaştırma bölümünde, devlet başkanlığı makamlarının benzerlik ve farklılıkları incelendi.

İlk bölümde hilâfetin tanımı, tarihi gelişimi, halifenin seçimi ve azledilmesi, görev, yetki ve sorumluluk ile kuvvetler birliği/ayrılığı açısından değerlendirmesi yapıldı. Hilâfet kurumunun, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebubekir ile tarih sahnesine çıktığı, hilâfetin önce yaşandığı sonra teorisinin yazıldığı, halifenin temel belirleyici olduğu bu sistemde bey'at, ehlü'l-hal ve'l-akd ve şura müesseselerinin de önemli rol oynadığı tespit edildi. İlk dönemlerde, halifenin icra, teşri ve kaza yetkilerini birlikte kullandığı, sonraki dönemlerde ihtisaslaşmanın ortaya çıkmasıyla birlikte kaza yetkisinin ilmiye sınıfına devredildiği ve icra yetkisinin de vezirlere ve kısmen eyalet valilerine devredildiği belirlendi.

İkinci bölümde, çağdaş yönetim modellerindeki devlet başkanlığı ele alındı. Başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter sistemler, ABD, Fransa ve İngiltere/Türkiye örneğinde incelendi. Her üç ülkedeki sistemin ortaya çıkış nedenleri üzerinde duruldu. Başkanlık sisteminin, İngiltere'deki parlamenter sisteme bir tepki olarak ortaya çıktığı ve ABD Anayasası hazırlandıktan sonra uygulamaya konulduğu belirtildi. ABD'de keskin kuvvetler ayrılığı olduğu ve bunun "kontrol ve denge" sistemi ile aşıldığı açıklandı. İngilterede ortaya çıkan parlamenter sistemin kökeninin 1215'teki Magna Charta'ya dayandığı, ancak tekâmül sürecini 20. Yüzyılda tamamlayabildiği belirtildi. İngiltere'de yasama ve yürütme arasında kuvvetlerin işbirliğine dayanan yumuşak kuvvetler ayrılığının olduğu tespiti yapıldı. Fransa'da da 1958'e kadar parlamenter sistemin uygulandığı ancak yaşanan hükümet istikrarsızlıkları nedeniyle, V. Cumhuriyet Anayasası ile Cumhurbaşkanlığı

makamına güçlü yetkiler verilerek yarı-başkanlık sistemine geçildiği belirtildi. Türkiye'nin de monark hariç İngiltere'deki parlamenter sistemi örnek alarak uygulamaya koyduğu, ancak kendi özel şartlarına göre bu sistemde bir takım değişiklikler yaptığı ifade edildi. Askeri darbenin ürünü olan 1982 Anayasası ile güçlü yetkileri olan sorumsuz bir Cumhurbaşkanı profilinin ortaya konulduğu ifade edildi. Siyaset teorisyenleri ve hukukçular tarafından bu durumun sürekli eleştirilmesi ve 2007'de yaşanan Cumhurbaşkanı seçimi krizi nedeniyle Türkiye'de de yarı-başkanlık sürecine geçiş kapısının aralandığı, 21.01.2017 tarihinde mecliste kabul edilen ve referanduma sunulan anayasa değişikliğiyle sürecin hızlandığı tespiti yapıldı.

Üçüncü bölümde, hilâfet ve çağdaş yönetim modellerindeki devlet başkanlığı makamı, seçilme, görevin sona ermesi/azledilme, görev, yetki, sorumluluk ve kuvvetler birliği hususları açısından benzerlik ve farklılıklar, güçlü ve zayıf yönler ortaya konuldu. Hilâfet sisteminin kuvvetlerin yumuşak işbirliğine dayandığı, yargının özlük hakları dışında bağımsız ve tarafsız olduğu, güçlü yetkileri bulunan bir devlet başkanının bulunduğu, ancak hilâfet sisteminde kuvvetler ayrılığının başkanlık sistemindeki kadar sert ve belirgin olmadığı, kendi nevine münhasır özel bir yapısının olduğu tespit edildi.

Başkanlık sisteminde temel özelliğin, demokrasi ile kişisel iktidarın birleştirilmesi olduğu, ABD'deki siyasi kurumların ABD Anayasasının belirlediği sınırlar içerisinde gelişip büyüdüğü, Başkanlık sistemi konusunda ABD'nin diğer ülkelere model olduğu, ancak diğer ülkelerdeki uygulamaların hiçbir zaman model alındığı ülke gibi düzgün işlemediği belirlendi.

Yarı-başkanlık sisteminde de Cumhurbaşkanı'nın güçlü olduğu, ancak birlikte çalıştığı başbakan ve hükümetin meclisin içinden çıkması nedeniyle Başkanlık sistemi kadar yasamadan belirgin olarak ayrılmadığı, hükümet ve Cumhurbaşkanı'nın farklı partilerden olması halinde sıkıntılar yaşandığı hususları açıklandı. Yarı-başkanlık sisteminin başkanlık ve parlamenter sistemlerin bazı özelliklerini bünyesinde barındıran karma bir sistem olduğu ifade edildi.

Sistemlerin başarısı taşıdıkları isimlerle ölçülemez. Başarı, yönetim sisteminin siyasal tasarımı, sistemin uygulandığı ülkenin hak ve özgürlük ortamı ve sistemin hukuk devleti ilkesine göre işletilme anlayışı ile yakından ilgilidir. Yönetim

sistemlerinin devlet düzenini sağlamak nedeniyle ortaya çıktıkları, ülkelerin kültürel ve sosyal yapılarına bağlı olarak şekillendikleri, bazı belirgin farklar taşısalar da temelde aynı amaca hizmet etmeleri nedeniyle benzerlikler taşıdıkları ve temel amaçlarının, daha iyi bir devlet düzeninin oluşturulması ve yerleştirilmesi olduğu ayrıca her yönetim sisteminin her yerde aynı sonucu veremeyeceği kanaatine ulaştık.

Hilâfet anlayışının zamanla değişiklik göstermesi, tek halife anlayışının terk edilmesi, ülkelerin kendi çıkarlarına uygun bir yönetim modeli geliştirmelerinin mümkün olduğunun açık göstergesidir. Kısacası her ülkenin kendi dinamiklerine dayalı kendi modelini oluşturması en doğru yoldur. Yöneticinin adı ister halife ister başkan ister cumhurbaşkanı olsun fark etmez, önemli olan ülkede kabul görmesi ve sistemin işlemedir.

Konunun bütün detaylarıyla incelenebilmesi için doktora aşamasında bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Ortaya koyduğumuz bu çalışmanın bir basamak teşkil edeceğini umuyoruz.

KAYNAKÇA

ABD Anayasası, *ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu*, 2004, <http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd-anayasasi.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2015.

Abdurrâzık, Ali, *İslamda İktidarın Temelleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1995.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Riyad: Beytü'l-Efkârü'd-Devliyye, 2002.

Akad, Mehmet ve Bihterin (Vural) Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul: DER Yayınları, 2000.

Akyüz, Vecdi, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.

Armaoğlu, Fahir, "Hilâfet'in Dış Cephesi," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 41, (1998), 347-358.

Arslan, Rıza, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 1. baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2013.

Attar, Şeyh Hasan, *İslamda Hilâfet ve Osmanlı Hilâfetinin Önemi*, çev. Mustafa Özcan, İstanbul: Özgü Yayıncılık, 2011.

Avcı, Casim, "Hilafet," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998.

Aydın, Mehmet Akif, "İmâmet," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000.

Azimli, Mehmet, *Halifelik Tarihine Giriş*, 2. baskı, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2014.

Bakkal, Ali, "Ebû Bekir'in Halife Seçilmesinde 'İmamlar Kureyş'tendir' Hadîsinin Rolü Üzerine," *İstem*, Y. 3, S. 6, (2005), s. 87-104, www.istem.org.

Baktır, Mehmet, "Cahız'a Göre Hilâfet," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, (2012), 89-105.

Bardakoğlu, Ali, "Ceza," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1993.

- Barthold, Vasilij Vladimiroviç, *İslam'da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, 2. baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- Birsin, Mehmet, *Hz. Peygamber'in Devleti*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, t.y.
- Canikli, İlyas, *Hilâfet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Coşkun, Şenol ve Şevki Davut, "Cumhurbaşkanının Seçimi, Yetkileri ve Görevleri Açısından Türkiye ve Fransa'nın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi," *T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 3, (2014), 182-229.
- Çağrı, Mustafa, "Asabiyet," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1991.
- Çalışkan, İbrahim, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 31, S. 1, (1990), 367-397.
- Çınar, Yetkin ve Türkmen Göksel, "Başkanlık, Yarı Başkanlık Ya da Parlamenter Sistem: Sisteme Verilecek İsim mi, Yoksa Sistemin Tasarımı ve İşleyişi mi Daha Önemli?" *Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfı*, (2012), <http://www.tepav.org.tr>, Erişim Tarihi: 1 Mart 2016.
- Çiğdem, Recep, *Some Juristic Theories About The İmamate/Caliphate (The head of the government)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manchester: The University of Manchester, 1997.
- Çuhadar, Cengiz, "Tarihi Süreç İçerisinde Felsefî Bir Kavram Olarak Anarşizm" *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 30, (2007), 75-89.
- Demircan, Adnan, *Ali-Muaviye Kavgası*, 4. baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Demirel, Harun Reşit, "Hz. Âişe ve Siyaset" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, (2000), 123-148.
- Duverger, Maurice, *Siyasal Rejimler*, çev. Teoman Tunçdoğan, 1. baskı, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1986.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as el-Ezedi es-Sicistanî, *Sünen-i Ebi Dâvud*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1999.

- Ed-Demici, Abdullah b. Ömer, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, çev. İbrahim Cücük, 2. Baskı, İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.
- El-Bağdadî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir, *El-Fark Beyne'l-Firâk*, 5. baskı, Beyrut: Dâru'l-Afâku'l-Cedide, 1982.
- El-Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *El-Ğiyasî, Ğiyasî'l-Ümem fi't-Tiyâsî'z Zulem*, 2. baskı, Mansura-Mısır, Mektebetü'l-İmâmü'l-Harameyn, H. 1401.
- El-Efendi, Abdulvahhap, *Nasıl Bir Devlet*, çev. Hasan T. Kösebalaban, İstanbul: İlke Yayınları, 1994.
- El-Ensârî, Abdülhamid İsmail, "Ehlü'l-Hal ve'l-Akd," *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994.
- El-Farabî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ, *El-Medinetü'l-Fazıla*, çev. Seyfi Say, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2015.
- El-Ferrâ, Ebû Ya'lâ Muhammed b. El-Hüseyn, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Beyrut: Dâru'l Fikr, 1994.
- El-Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed, *Yöneticilere Tavsiyeler*, çev. Osman Arpaçukuru, 2. baskı, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2008.
- El-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilayâtü'd Diniyye*, 4. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2011.
- En-Nesefî, Necmüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Şerhu'l-Akaidü'n-Nesefiye*, (Şârih Sa'ddedin Mesud b. Ömer Et-Taftazânî), 2. baskı, Karaçi, El-Mektebetü'l-Medine, 2012.
- Erdem, Sami, "Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Hilafet Teorisine Alternatif Yaklaşımlar: Seyyid Bey Örneği (1922-1924)," *Divan Dergisi*, S. 2, (1996), 119-146.
- Esed, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 3. baskı, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1995.
- Es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebubekir, *Târihu'l-Hulefâ*, Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriyye, 2011.

- Et-Taberî, İbn Cerir, *Târihu't-Taberi*, Kahire: Dâru'l-Mearif, 1967.
- Et-Taftazânî, Sa' deddin, *Şerhu'l-Makâsîd*, 2. baskı, Beyrut: Alemu'l-Kütub, 1998.
- Et-Tancî, Muhammed Tâvit, "İslamda Hilâfet ve Mezheplerin Doğuşu," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, (1994), 25-68.
- Et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. Dahhak, *Cami'u's-Sahihî't-Tirmizi*, 1. baskı, Beyrut: Elyamame, 1997.
- Farsakh, Andrea M. "Sünnî Halifelikle Şîî İmamlığın Mukayesesi," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 2. baskı, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2015.
- Fazlurrahman, Malik, "İslam ve Siyasi Aksiyon: Siyaset Dinin Hizmetinde," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, Derleme, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Fransa Anayasası, http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/evlul/anayasalar/ulkeana/pdf/07_FRANSA%20169-208.pdf, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2015.
- Geçit, Mehmet Salih, "Cüveynî'nin Hilâfet Anlayışı," *EKEV Akademi Dergisi*, S. 58, (2014), 485-505.
- Gözler, Kemal, "Cumhurbaşkanlarının Seçimi: Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi," *Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, S. 9, (2007), 19-29.
- Gözler, Kemal, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*, 1. baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2001.
- Gözübüyük, A. Şeref, *Yönetim Hukuku*, 11. baskı, Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 1998.
- Gümüšoğlu, Hasan, *İslam'da İmâmet ve Hilâfet*, 2. baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- Gündem Ötesi - Mezhepler ve Sünnî-Şîî Kavgası - Zeki İşcan ve Adnan Demircan <http://www.trt.tv/izle/244050/pelin-cift-ile-gundem-otesi-45-bolum>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2017
- Güner, Ahmet, "Mâverdî'nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arkaplanına Bir Bakış (I)" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, (2002), 3-36.

Güner, Ahmet, “Mâverdi’nin Hilâfet Kuramının Tarihsel Arkaplanına Bir Bakış (II)” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 17, (2003), 227-252.

Hamidullah, Muhammed, *İslam’ın Hukuk İlmine Katkıları*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.

Hamidullah, Muhammed, *İslam’da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

Hatipoğlu, Mehmet Sait, *Hilâfetin Kureysiliği*, 3. baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2012.

<http://amerikabulteni.com/2012/11/03/abd-baskani-nasil-seciliyor-secim-sistemihakkin-da-merak-ettiginiz-hersey/>, Erişim Tarihi: 30 Kasım 2016.

<http://anayasamahkemesi.blogspot.com.tr/2008/06/jristokrasi-nedir.html>, Erişim Tarihi: 09 Aralık 2016.

http://docplayer.biz.tr/367179-Amerika-amerika-birlesik-devletleri-anayasasi-acikla-mali.html#show_full_text, Erişim Tarihi: 01 Aralık 2016.

<http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2013/12/90-yil-once-bugun-iii-aga-hanin.html>, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016.

<http://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/abd-baskanlik-seciminde-electoral-college-neden-var,15858>, Erişim Tarihi: 8 Şubat 2017.

<http://tr.euronews.com/>, Erişim Tarihi: 8 Şubat 2017.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37797240>, Erişim Tarihi: 02 Aralık 2016.

<http://www.hurriyet.com.tr/abdli-delege-trumpa-oy-vermeyecegim-cunku-40298294>, 8 Şubat 2017.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Giyotin>, Erişim Tarihi: 05 Aralık 2016.

İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

İbn Kesir, Ebü’l-Fidâ İsmail, *El-Bidâye ve’n-Nihâye*, 11. baskı, Beyrut: Dâru’l-Meârif, 2010.

İbnü'l-Manzûr, Muhammad b. Mukarram b. Ali b. Ahmed, *Lisânu'l-Arap*, Beyrut: Müessesetu'l-a'lami li'l-Matbu'at, 2005.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd, *El-Müsâyere*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.

Kaboğlu, İbrahim Ö. *Anayasa Yargısı*, 1. baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

Karaaslan, Abdülmecit, "İslam Hukukunda Devlet Başkanlığıyla İlgili Kavramların İhtilafı ve Dört Halifeden Sonra Hilafetin Geleceği," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 28, (2016), 55-80.

Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 8. baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Kavak, Özgür, "Cüveynî'ye Göre Halifenin Vasıfları Yahut Nizâmülk'ü Hilâfete Teşvik Etmek," *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, Selçuklularda Bilim ve Düşünce, Bildiriler, İslami İlimler*, C. 1, (2013), 261-300.

Kavak, Özgür, "Dünya ve Din Siyaseti: Saîd b. İsmail el-Aksarâyî'nin Siyaset İlmihalinde Hilafet," *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 32, (2014), 62-98.

Kellek, Cengiz, "Biat" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1992.

Kur'an-ı Kerim, <http://mushaf.diyanet.gov.tr/#>, Erişim Tarihi: 5 Kasım 2015.

Kuzu, Burhan, *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*, 3. baskı, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2013.

Manzuriddin Ahmet, "Kur'an'da Anahtar Siyasi Kavramlar," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Mevdûdi, Ebü'l-A'la, *İslam'da Hükümet*, çev. Ali Genceli, 3. baskı, Ankara: Hilal Yayınları, t.y.

Muhibül Hasan Han, "Ortaçağ İslam Siyasetinde Devlete Karşı Ayaklanma Teorileri," *İslam'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Mustafa Sabri Efendi, *Hilâfetin İlgasının Arka Planı*, çev. Oktay Yılmaz, 8. baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Müslim b. Haccâc, *Sahih-i Müslim*, 6. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2011.

- Neccar, Fevzi M. “İslam Politika Felsefesinde Siyaset,” *İslam 'da Siyaset Düşüncesi*, çev. Kazım Güleçyüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî*, 1. baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2015.
- Öz, Mustafa, “Şîa,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010.
- Öz, Mustafa ve Avni İlhan, “İmâmet,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000.
- Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 1995.
- Özcan, Azmi, “Hilâfet,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998.
- Özkan, Mustafa, “Kerbela'dan Önce Hz. Hüseyin'i Anlamak,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1-2, (2010), 87-109.
- Parsak, Mehmet, “Parlamentarizm/Başkanlık/ Yarı Başkanlık Sistemlerine Genel Bir Bakış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi,” *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi, Makale No:1*, (2012), 1-28. www.turkakademisi.org.tr, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2015.
- Reşid Rıza, *Hilafet En Büyük Önderlik*, çev. Mehmet Çelen, İstanbul: Mana Yayınları, 2010.
- Sallâbi, Ali M. Muhammed, *İslam 'da Şûra*, çev. Harun Ünal ve Bahaddin Sağlam, 1. baskı, İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.
- Sırma, İhsan Süreyya, *Hilâfetten Saltanata Emeviler Dönemi*, 18. baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Şâkir, Mahmud, *Hulefâ-i Raşidin*, çev. Ferit Aydın, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1996.
- Şinnâvî, Fehmi, *Hilâfet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştirisi*, çev. Sadık Ömeroğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- T.C. Anayasası, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2015.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 3. baskı, İstanbul: AFA Yayınları, 1996.
- Tekin, Yusuf, *Başkanlık Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı Tartışmaları*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

- Tekinbaş, Ercan, *Sorularla Hilâfet ve Halife*, 2. baskı, Ankara: Köklüdeğişim Yayıncılık, 2010.
- Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 4. baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1997.
- Toku, Neşet, “Devlet Üzerine,” <http://www.nesettoku.com/?p=474>, Erişim Tarihi: 02 Aralık 2016.
- Tuncer, Erol, “Başkanlık Sistemi Tartışmaları,” (TESAV başkanının konuşma metni), 2012, 1-13, <http://www.tesav.org.tr>, Erişim Tarihi: 1 Mart 2016.
- Tunç, Hasan ve Bülent Yavuz, “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi,” *TBB Dergisi*, S. 81, (2009), 1-42.
- Türcan, Talip, “Hilâfet Teorisindeki Dönüşümde Türk Siyaset Düşünürlerinin Rolü-Yasamanın Sekülerleşmesi Bağlamında Bir İnceleme,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, No: 20, (2007), 297-304.
- Türcan, Talip, “Şûra,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010.
- Udeh, Abdülkadir, *El-İslam ve Evzâune's-Siyâsiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1981.
- Ulutaş, Adnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hilâfet ve Saltanat Müesseselerinin Hukuki Mahiyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Ünver, Fatma, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'nde (1920-1924) Saltanat ve Hilâfet Aleyhinde Düşünce ve Görüşler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2012.
- Yapıcı Kaya, Havvana, Halit Tunçkaşık, Konur Alp Koçak, Meltem Doğan, Mehmet Solak ve Murat Bilgin, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi*, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara: TBMM Basımevi, 2015.
- Yaşın, Cem, *Başkanlık Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.
- Yayla, Atilla, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, 2. baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2014.

Yıldırım, Ramazan, *20. Yüzyıl İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları*, 1. baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

Yılmaz, Sait, “Başkanlık Sistemi: ABD Türkiye’ye Örnek Olabilir mi?” *USAM Bülteni*, 1-8, <http://usam.cydin.edu.tr>, Erişim Tarihi: 29 Şubat 2016.